

בוא החמא"ס – אפשרויות השילוב הפוליטי ואתגריו

דו"ח מזרח תיכון מס. 49, 18 בינואר 2006

תוכן עניינים

i	תקציר מנהלים והמלצות	
I	הקדמה – חמא"ס והמערכת הפוליטית הפלסטינית	1
II	עידן השילוב	3
	א. ההימור של עבאס	3
	ב. החמא"ס בולע את הפיתיון	4
	ג. גחמות השילוב	5
	1. חמא"ס והפסקת האש	5
	2. חמא"ס ותהליך הבחירות	6
III	חמא"ס וכוח ברמה המקומית	9
	א. המכשלות של כוח ברמה המקומית	9
	ב. דחיית ביצוע השריעה?	11
IV	חמא"ס וישראל: שותפים למדיניות חד צדדית?	13
	א. התמודדותה של ישראל עם שילובו של החמא"ס	13
	ב. האם מתהווה שינוי במדיניות?	14
	ג. האם משתנות עמדותיו של החמא"ס לגבי ישראל?	16
V	חמא"ס והקהילה הבינלאומית	19
	א. מתן כספים לארגונים לא ממשלתיים (NGOs)	19
	ב. מתן כספים לעיריות המנוהלות ע"י החמא"ס	21
	ג. קשר עם נציגים רשמיים של החמא"ס	24
	ד. חמא"ס, בחירות ארציות וכוח ברמה הארצית	25
	ה. הערכה של מדיניות ארה"ב והאיחוד האירופי	27
VI	התוויתו של מסלול חדש	29
	א. ניהול מו"מ להפסקת אש ארוכת טווח	29
	ב. עירובו של חמא"ס בניהול ענייני ממשל יומיומיים	30
	ג. עידוד פרגמטיזם אסלאמי	31
VII	מסקנות	33
	נספחים	
א.	מפת השטחים הכבושים	35

בוא החמא"ס: אפשרויות השילוב הפוליטי ואתגרי

תקציר מנהלים והמלצות

שבו עשויה השתלבותו הפוליטית של החמא"ס להשפיע על השקפותיו ועל התנהלותו. בפרגמטיזם שלו, ובכונותו אפילו לבוא בדברים עם ישראל בקשר לנושאים יומיומיים, היה שלטונו של החמא"ס ברמה המקומית עד כה זהה כמעט לחלוטין לזה של קודמו. פוליטיקאים מקומיים מדגישים נושאים הקשורים בממשל תקין, בפיתוח כלכלי ובביטחון אישי וחברתי, ומותירים במכוון נושאים דתיים ואת הסכסוך עם ישראל בקרן זוית. להוציא יוצאי דופן בודדים, הם טרם ניסו לכפות את חזונום בדבר חברה אסלאמיסטית.

גם ברמה הלאומית ניתן לראות סימנים לפרגמטיזם. החמא"ס הוכיח כי הוא הרבה יותר ממושמע מן הפת"ח בשמירה על הפסקת האש, וקציני צבא ישראליים אינם מהססים לזקוף את הירידה החדה ברמת האלימות לזכות משמעת זו. בהכרזות מן העת האחרונה, לא שללו מנהיגי החמא"ס על הסף את שינוי אמנת התנועה, קיום מו"מ עם ישראל, או הסכמה לשביתת נשק ארוכת טווח על בסיס נסיגה ישראלית לקוי 1967. מבחינות אלו, מצע הבחירות של החמא"ס כיום קרוב יותר לעמדותיו של הפת"ח מאשר לעקרונות היסוד המקוריים של החמא"ס.

ישנו גם היבט מעודד פחות. החמא"ס ממשיך להתבסס בו בזמן על פלג גלוי ועל פלג מחתרתי; קיימת בו מחלוקת בין דעות מתחרות של גורמים שונים בהנהגתו והוא נתון – חלקית, לפחות – ללחצים סוריים ואיראניים. רוב הישראלים, וגם פלסטינים לא מעטים, מודאגים מהפוטנציאל המזוין שלו וקיים חשד נרחב בישראל שהארגון פשוט ממתין לשעת הכושר ומחכה לתקופה שאחרי הבחירות על מנת ליזום גל חדש של התקפות באמצעות מאגרי נשק מלאים ומשופרים. ואולי הדבר החשוב ביותר הוא שהחמא"ס לא שלל את השימוש באלימות, ולא השלים עם קיומה של מדינת ישראל.

כל האמור לעיל מצביע על כך שתהליך ההשתלבות נמצא בעיצומו; הוא איננו מובן מאליו ובטח שאיננו הימור בטוח. אך מה יכולה להיות החלופה? לרשות הפלסטינית אין יכולת צבאית ובטח שלא יכולת פוליטית לפרק את החמא"ס מנשקו. מאז כניסתו לתפקיד, שותק עבאס על ידי מערכת פוליטית מאובנת, ויותר מפעם אחת קשר בין הצלחת שלטונו לבין הצלחת הבחירות הכלליות. בהעדר סיכוי להשתלבות פוליטית, ובהעדרו של תהליך דיפלומטי רציני, סביר שהחמא"ס – ויחד עמו מרבית הארגונים החמושים האחרים – יחדש את ההתקפות החוזרות ונשנות נגד ישראל. מה שנוותר לעת עתה הוא הסיכוי שבאמצעות שילובו ההולך ומעמיק של החמא"ס בתוך מנגנוני הממשל המקומיים והלאומיים, יגבר בהדרגה האינטרס שלו בשמירה על יציבות כללית ויעלה המחיר הפוליטי של התמוטטות הסדר הקיים. התפתחויות אלו יכולות להסיט את החמא"ס בהדרגה מן התיב הצבאי.

למול האתגרים שמציבה המציאות הפלסטינית ההולכת ומתהווה, נמנעה עד כה הקהילה הבינלאומית מלהתערב. למרות שקיימים הבדלים חשובים בין קווי המדיניות שהם נוקטים, מנעים הן ארצות הברית והן האיחוד האירופי מקשרים עם

חמא"ס, התנועה האסלאמיסטית המוגדרת כארגון טרור על ידי ארצות הברית והאיחוד האירופי, והנחשבת לאויבתה המרה של ישראל, עתידה להצטרף בקרוב לגוף המחוקק הפלסטיני. תוך שהיא רוכבת על גל פופולריות חסר תקדים ואחרי שהצליחה מעל ומעבר למצופה בבחירות המקומיות האחרונות, ייתכן שתנועה זו תשב בסופו של דבר גם ליד שולחן הממשלה של הרשות הפלסטינית (רש"פ). תוצאותיה של התפתחות כזו יהיו קרוב לוודאי מרחיקות לכת: הפלסטינים תלויים במידה רבה ביותר במערב ובישראל, ושני גורמים אלו כבר איימו לנתק את קשריהם עם הרש"פ אם החמא"ס יצטרף אליה. עד כה העדיפו ארצות הברית והאיחוד האירופי להתעלם למעשה מן האסלאמיסטים במקום להתמודד איתם ישירות. כתוצאה ממדיניות זו, החמא"ס הנו כיום תנועה החשה חזקה ובטוחה בעצמה, ואשר יכולתו של המערב להשפיע עליה זעומה ביותר. נוכח הסיכויים הקלושים מתמיד לחידושו של תהליך השלום או להתמודדות של הרשות הפלסטינית המוחלשת נגד החמא"ס ההולך ומתעצם, האפשרות הטובה ביותר שנותרה לקהילה הבינלאומית היא לתת לתנועה האסלאמיסטית תמריצים רבים ככל הניתן שיעודדו אותה לפנות לכיוון הפוליטי, באמצעות נקיטת מדיניות של דיאלוג הדרגתי ומותנה.

השתתפות החמא"ס בבחירות נובעת מהצטלבותם של מספר אינטרסים שונים. על מנת שהנשיא עבאס יוכל לקיים את הפסקת האש, לשקם את מעמדם הבינלאומי של הפלסטינים ולכונן סדר מבית, היה לו צורך להגיע להסדר עם החמא"ס. בתמורה לשיתוף הפעולה מצד החמא"ס, הציע לו עבאס שותפות בשלטון באמצעות השתלבות פוליטית. מהלך זה של עבאס עלה בקנה אחד עם תכניותיו של החמא"ס: האחרון זכה לנחשול של תמיכה עממית במהלך האנתפאדה האחרונה, שאף להפוגה בהתקפותיה הצבאיות של ישראל, ולנוכח אי-הסדר בפת"ח וברשות הפלסטינית ראה הזדמנות לתרגם את הצלחתו לכוח ממסדי.

למרות שהבחירות לפרלמנט היו אמורות להיערך כבר ביולי 2005, הן נדחו על ידי מנהיגי הפת"ח שהיו מודאגים מהתחזקותו של החמא"ס ומשוכנעים שבעזרת דחייה זו יוכלו להתאושש מן ההדרדרות במעמדם ובכוחם. חששותיו של הפת"ח לא היו משוללות בסיס, אך תגובתו היתה מוטעית בברור. החמא"ס, שהיה חזק לפני חצי שנה, נראה כעת חזק ואיתן עוד יותר. מאז יולי האחרון המשיך הפת"ח להתפורר כשהוא שוקע בסכסוכים פנימיים, בעוד החמא"ס הגיע לבגרות ולבשלות פוליטית. תוצאות הבחירות המקומיות האחרונות, שבהן זכו האסלאמיסטים בקלות בשליטה על רוב האזורים העירוניים (כולל מעוזים מסורתיים של הפת"ח, כמו שכס למשל) יכולים להעיד על כך שהאסלאמיסטים מנסים לבסס את עצמם כחלופה המועדפת לרשות פלסטינית הנתפשת כנגועה בשחיתות וחוסר סדר וכחסרת יכולת לממש את סדר היום הפוליטי שלה. מאות אלפי פלסטינים חיים כיום באזורים ובערים שבשליטת החמא"ס.

אירועי החודשים האחרונים, שבמהלכם עסק החמא"ס לראשונה בנושאים של שלטון מקומי וניהל מערכת בחירות ברמה הלאומית, נותנים תמונה ראשונית ומורכבת על האופן

לתנועת ההתנגדות האסלאמית (חמא"ס):

4. לחדש את הפסקת האש החד-צדדית (תהדאה) לתקופה של ששה חודשים, ולהענות בחיוב לניסיונות מצד מצרים, "הרביעיה" וגורמים שלישיים אחרים להשגת הפסקת אש ישראלית-פלסטינית כוללת;
5. לתמוך באשרור חוק המפלגות הפוליטיות על ידי המועצה המחוקקת הפלסטינית, ולרשום את "גוש הרפורמה והשינוי" כמפלגה פוליטית מוגדרת ונפרדת;
6. להשתתף בניסוחו ולתמוך באשרורו של חוק יסוד: הבטחון על ידי המועצה המחוקקת הפלסטינית, ולהכריז על נכונות לשתף פעולה עם מנגנון פירוק הנשק שעתיד לקום ביישום הדרגתי של הצעדים הבאים (סעיפי משנה ג. עד ה. מותנים בהפסקת אש ישראלית-פלסטינית כוללת):
 - א. איסור מידי ובלתי מותנה על הצגתם הפומבית של כלי נשק;
 - ב. הפסקה מוחלטת של ההתקפות על מטרות אזרחיות;
 - ג. הפסקת רכישתם, ייצורם וניסויים של כלי נשק, תחת ניטור בינלאומי בלתי תלוי;
 - ד. השמדתו של הנשק שמאיים ביותר על הפסקת האש, כולל רקטות ומעבדות לייצור כלי נשק, תחת ניטור בינלאומי בלתי תלוי; וכן
 - ה. איחוד כל הגורמים החמושים תחת רשות ממשלתית אחת.
7. להכריז כי הארגון יקבל ויכבד הסכם ישראלי-פלסטיני לכינון של שתי מדינות שיאושרר כאות על ידי המוסדות הלאומיים הפלסטיניים ועל ידי העם הפלסטיני.

לממשלת ישראל:

8. לגמול על הארכת התהדאה על ידי הקבוצות החמושות הפלסטיניות באמצעות:
 - א. תדחית [מורטוריום] על התנקשויות, כניסות למרכזי אוכלוסיה פלסטיניים, הריסות בתים ומעצרים המוניים כשאין עדות ברורה לצורך צבאי מובהק; וכן
 - ב. התחלת תהליך שחרור משמעותי של אסירים המשתייכים לקבוצות השותפות לתהדאה, החל במנהיגים פוליטיים, כולל אסלאמיסטים, שלא הואשמו במעורבות בפעילות מזוינת.
9. להענות בחיוב לניסיונות של צד שלישי לתאם משא ומתן להשגת הפסקת אש כוללת.

לאיחוד האירופי ולמדינות החברות בו:

10. במידה והחמא"ס ימשיך בתהדאה:
 - א. לחדש קשרים דיפלומטיים וקשרי סיוע עם רשויות מקומיות המנוהלות על ידי החמא"ס;
 - ב. לשוב ולממן רשויות מקומיות באמצעות קרן הפיתוח המוניציפלי, תוך הפעלת אמצעי בקרה כדי להבטיח שהכספים אכן מגיעים ליעדם;
 - ג. להסכים לקשור קשרים עם כל מפלגה פוליטית, כולל "גוש הרפורמה והשינוי" הקשור לחמא"ס, אך רק אם המפלגה רשומה כאות בהתאם לחוק המפלגות הפוליטיות ולאחר שהובהר כי אין לה זרוע מזוינת;

הארגון האסלאמיסטי (ובמקרה של ארצות הברית אף הוטל איסור על קשרים כאלו), שניהם מונעים מימון ממיזמים משותפים עם רשויות מקומיות שבראשן עומד החמא"ס, והם אף איימו להפסיק את הסיוע לרשות הפלסטינית אם יצטרף אליה החמא"ס. ליחס זה היו מספר תוצאות, שליליות בעיקרן: יצירת ניכור של הפלסטינים מתורמים מערביים; אבדן הקשר עם חלק הולך וגדל מן האוכלוסיה; פגיעה בהמשכיותם של פרויקטים בינלאומיים וירידה בנכונותם של נושאי תפקידים לתת דין וחשבון על מעשיהם. בינתיים, צבר החמא"ס כוח נוסף הודות לתגובת-נגד לאומנית פלסטינית למה שנתפס כהתערבות זרה בעניינים פלסטיניים פנימיים, וכעת הוא משתתף בבחירות מבלי שיידרש לעמוד בשום תנאי מוקדם.

מדינות המערב לא עשו את הדבר האחד שעשוי היה להשפיע באופן חיובי: הן לא ניסו לעצב את מדיניות החמא"ס על ידי ניצול שאיפתו הברורה של הארגון להכרה וללגיטימציה בינלאומית. למערב יש כל הסיבות שבעולם להמנע ממגעים רשמיים עם החמא"ס ברמה הלאומית, לפחות עד שהארגון ינער את חצנו מהתקפות על אזרחים ויסיר את התנגדותו לפתרון של שתי מדינות. ואולם, הגישה המבולבלת שהמערב נוקט בה כיום – החרמת התנועה בד בבד עם אפשרות השתתפותה בבחירות; אפשרות השתתפותה בבחירות מבלי לתור אחר הסדר כלשהו שינבא ויתורים מצדה – גישה זו משוללת כל הגיון.

מבלי להעניק לארגון החמא"ס לגיטימציה מיידית, מבלי ליצור דיאלוג עם מנהיגיו ברמה הלאומית ומבלי להסיר את הארגון מרשימות ארגוני הטרור, צריך האיחוד האירופי – שיש לו גמישות רבה יותר מאשר לארצות הברית מבחינה זו – לעודד את האסלאמיסטים להתמקד בענייני היומיום ולתמוך בתהליך של שילוב פוליטי שיכלול גם פירוק הדרגתי של יכולת הפעילות הצבאית. עם ירידתו הפתאומית מן הבמה של ראש הממשלה שרון, הפך המצב המסובך עד בלי די, למבלבל עוד יותר. שימוש במנופים כלכליים ופוליטיים מערביים על מנת לייצב את הזירה הפלסטינית אינו נראה כפתרון הגרוע ביותר.

המלצות

לרשות הפלסטינית:

1. תוך 100 ימים מכינונה של הממשלה הבאה, להביא את טיוטת חוק המפלגות הפוליטיות לאישורה של המועצה המחוקקת הפלסטינית ובכך להביא לרישום פורמלי של כל הארגונים הפוליטיים הפלסטיניים הפועלים להשגת מטרותיהם באמצעים חוקיים ובדרכי שלום;
2. תוך 100 ימים מכינונה של הממשלה הבאה, להגיש למועצה המחוקקת הפלסטינית את חוק יסוד: הבטחון, אשר יסדיר:
 - א. דה-פוליטיזציה של המגזר הביטחוני הפלסטיני, ופיקוח פרלמנטרי מלא על כל כוחות הביטחון ומנגנוני המודיעין, כולל על תקציביהם;
 - ב. פירוק הדרגתי של כל המיליציות החמושות מנשקן, ראשית על ידי הפסקת רכישתם, פיתוחם וניסויים של כלי נשק חדשים. שלבים מאוחרים יותר יכללו את פירוקו של הנשק שמאיים יותר מכל על הפסקת האש הישראלית-פלסטינית; את שילובם בשירות או שחרורם משירות של חברי כל הקבוצות החמושות שאינן פועלות כחלק מכוחות הביטחון הפלסטיניים, הכל תחת השגחה בינלאומית שקיפה וניתנת לאימות.
3. להבטיח את חלוקתם ההוגנת של הכספים המיועדים לרשויות המקומיות ולפיתוח, כולל כספי תורמים שהועברו לחשבונותיה של הרש"פ, כך שרשויות מקומיות לא יופלו לרעה עקב ההרכב הפוליטי של מועצותיהן.

11. במקרה שהחמא"ס יפר את הפסקת האש, להשעות את הקשרים הן עם סיעתו בפרלמנט והן עם נושאי תפקידים מטעמו ברמה המקומית. באם פוליטיקאים הקשורים לחמא"ס יהוו חלק מממשלת הרשות הפלסטינית באותו זמן, להשעות גם את המגעים עמה ואת הסיוע הניתן לה ;
12. להסיר את החמא"ס מרשימות ארגוני הטרור המוחרמים על ידן, בתנאי שהחמא"ס יוקיע רשמית כל פעילות אלימה נגד אזרחים ויחל בצעדים ראשוניים בתהליך מבוקר ומאומת של התפרקות מנשקו ;
13. לפתוח בדו-שיח נורמלי עם החמא"ס, בתנאי שיסיר את התנגדותו לפתרון של שתי מדינות ויצהיר על נכונותו לכבד הסכם ישראלי-פלסטיני שיאושר כראוי.

לממשלת ארצות הברית:

14. לשקול ברצינות אימוץ של אותן התגובות המדיניות כלפי החמא"ס שעליהן הומלץ לעיל לאיחוד האירופי ולמדינות החברות בו, אם תגובות אלו יוכיחו עצמן כיעילות.

רבת עמון/בריסל, 18 בינואר 2006

בוא החמא"ס: אפשרויות השילוב הפוליטי ואתגריהן

דרישותיו המשמעותיות ביותר של החמא"ס שכללו, בשנת 1990, שיפוץ יסודי במדיניותו של אש"פ ולפחות 40 אחוזים מן המושבים בגוף הנבחר שלו, המועצה הלאומית הפלסטינית (מלי"פ),⁴ הועלו בבירור כך שיידחו על הסף. דרישות אלו הראו על תנועה המשוכנעת בכוחה, שאינה חוששת לפעול כאופוזיציה לאש"פ, ואפילו מעדיפה זאת על פני פעולה כחלק מן המוסדות הלאומיים הקיימים. תפישתו של החמא"ס הגורסת שתנועת השחרור הלאומי הפלסטינית (הפת"ח) הדומיננטית מבקשת לחסל אותו, ותפישתו של הפת"ח הגורסת שהאסלאמיסטים רוצים בסופו של דבר לתפוס את מקומו בהנהגה, הכילו כל אחת גרעין חשוב של אמת, המהדהד עד היום הזה.

הקמת הרשות הפלסטינית (רש"פ) בגדה המערבית ובעזה בשנת 1994 פתחה שלב חדש ביחסים בין התנועה הלאומית לתנועה האסלאמיסטית. בעלותו של אש"פ על תהליך אוסלו, והמונופול שלו על המוסדות שהוקמו בעקבותיו, איימו על החמא"ס שביסס את מעמדו כשחקן לאומי חשוב במהלך ההתקוממות, בין 1987 ל-1993. ערפאת והפת"ח שלטו במוסדות הפלסטיניים ובגוף הפוליטי הכללי במידה רבה עוד יותר מאשר קודם לכן, ולרוב הדירו הן ארגונים יריבים והן את בעלי בריתם מתהליך קבלת ההחלטות ומחלקם היחסי במשאבי הרש"פ. בה בעת, התאפשר תהליך אוסלו בחלקו עקב אינטרס משותף ישראלי-אש"פי לדכא את החמא"ס בשטחים הכבושים.

מתוך טענה עקבית כי הסכמי אוסלו וממילא גם המוסדות שהוקמו על מנת ליישם אותם הינם בלתי לגיטימיים, חמא"ס לא רק שהחרים את הבחירות לנשיאות הרש"פ ולמועצה המחוקקת שלה בשנת 1996, אלא גם התחייב להמשיך בהתקוממות. לעומת זאת טען החמא"ס, כי הרשויות המקומיות הינן מוסדות נותני שירות שהיו קיימים עוד מלפני תהליך אוסלו ולא מוסדות פוליטיים שנוצרו בעקבותיו, ולכן דרש בעקביות את עריכתן של בחירות לרשויות המקומיות. ערפאת, שקיבל מראשי מנגנוני הביטחון שלו הערכות שגרסו כי הצלחת החמא"ס ברמה המקומית תהפוך את הגדה המערבית ועזה ל"אלג'יריה נוספת", התנגד לכך בעקביות.⁵ המתח גאה בעקבות הטבח של 29 מתפללים מוסלמים במסגד שבמערות המכפלה, בפברואר 1994 כשהארגון האסלאמיסטי החריף את התקפותיו המזוינות

I. מבוא: חמא"ס והמערכת הפוליטית הפלסטינית

שילובה של תנועת ההתנגדות האסלאמית (חמא"ס)¹ במערכת הפוליטית הפלסטינית עומד על סדר היום למעשה עוד מאז היווסדה של התנועה במהלך חודשיה הראשונים של ההתקוממות שהיתה בשטחים הכבושים בין השנים 1987 – 1993 (שלימים זכתה לכינוי "האינתיפאדה הראשונה").² מגעים ראשוניים שנוהלו בין החמא"ס לארגון לשחרור פלסטין (אש"פ) במדינות ערביות שונות לפני הסכמי אוסלו משנת 1993 נכשלו מכיוון שלא אש"פ – ארגון הגג של התנועה הלאומית – ולא החמא"ס ראו יתרונות משמעותיים ביצירת שילוב ביניהם. העובדה שדיונים אלו התקיימו בזמן שאש"פ, תחת הנהגתו של ערפאת, קיבל את העיקרון של משא ומתן על הסדר של שתי מדינות, בעוד החמא"ס הכריז על ג'יהאד לשחרור כל סנטימטר מפלסטין ההיסטורית – סיבכה את המצב עוד יותר.

למנהיגות אש"פ הגולף לא היה כל רצון להציע לארגון החדש שצץ ועלה מהשטחים הכבושים כסא ליד שולחן ההנהגה – אלא בתנאים שלה. לערפאת, שדמותו הדומיננטית הטילה את צילה על הלאום הפלסטיני כולו, היתה צורך מועט ומעט מאד סבלנות לארגון שלא הכיר במונופול של אש"פ על ייצוג הפלסטינים ועל קבלת ההחלטות בעיניים. הוא ועמיתיו היו גם חשדנים מטבעם כלפי תנועה שדגלה באידיאולוגיה מתחרה, שנתפסה כנאמנה בראש ובראשונה למנהיגות האזורית של האחים המוסלמים, שנחשבה כמקורבת מדי למדינות ערביות (ובמיוחד לירדן) ושנתמכה – כך הם האמינו – על ידי ישראל, כדי לערער את מעמדו של אש"פ.³

¹ השם "חמאס" – שמשמעו בערבית "התלהבות", "להיטות" או "קנאות" – הוא גם ראשי התיבות בערבית של *חרכת אלמקאומה אלסלאמיה*, תנועת ההתנגדות האסלאמית. להלן תהיה ההתייחסות לשמה של התנועה כאל יחיד זכר.

² לרקע על מקורותיו של החמא"ס והתפתחותו, ר' Crisis Group Middle East Report N°21, *Dealing with Hamas*, 26 January 2004, pp. 4-18; Crisis Group Middle East Report N°13, *Islamic Social Welfare Activism in the Occupied Palestinian Territories: A Legitimate Target?*, 2 April 2003, pp. 3-6; Ziad Abu Amr, *Islamic Fundamentalism in the West Bank and Gaza: Muslim Brotherhood and Islamic Jihad* (Bloomington, 1994); Khaled Hroub, *Hamas: Political Thought and Practice* (Washington DC, 2000); Beverly Milton-Edwards, *Islamic Politics in Palestine* (London, 1996); Shaul Mishal and Avraham Sela, *The Palestinian Hamas: Vision, Violence and Coexistence* (New York, 2000); וגם Graham Usher, "What Kind of Nation? The Rise of Hamas in the Occupied Territories", in Joel Beinin and Joe Stork (eds.), *Political Islam: Essays from Middle East Report* (Berkeley, 1997), pp. 339-354

³ למרות שרבים ממיסדי הפת"ח עשו את צעדיהם הראשונים בפוליטיקה במסגרת תנועת האחים בשנות ה-50, שמרה התנועה

בקנאות על עצמאותה מפני ממשלות וארגונים פוליטיים אחרים. דיפלומט מצרי בעזה אמר: "החמא"ס עדיין נושא את עינו קודם כל אל האחים המוסלמים בירדן, למרות שהשיח' אחמד יאסין נשא את עינו לקהיר בבקשו הכרה בו כמדריך הרוחני העליון (אלמרשד אלעאם) ברצועת עזה. חיאלד משעל הוא המקשר בין החמא"ס לבין ההנהגה הבינלאומית בת 700 החברים של האחים, ובראש ובראשונה עם נסיכות קטר, מקום מושבו של השיח' יוסף אלקרצ'אוי". ראיון שערכה קבוצת המשבר, עזה, דצמבר 2005. למידע נוסף על היחסים המוקדמים בין ישראל לתנועה האסלאמיסטית הפלסטינית לפני 1990, ר'

Crisis Group Report, *Dealing With Hamas*, pp. 5-7.

⁴ Hroub, *Hamas*, pp. 94-95.

⁵ פי דיווחים, נמסרה הערכה זו לערפאת על ידי מקור בטחוני בכיר. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם עיתונאי אירופי המסקר עניינים פלסטיניים, ירושלים, ינואר 2006.

של הפת"ח וגדודי עז אלדין אלקסאם של החמא"ס לא רק נגד ישראל, אלא גם אלו מול אלו. החלטתם חסרת התקדים של גדודי חללי אלאקצא להוציא לפועל פיגועי התאבדות בינואר 2002 וכן העובדה כי החמא"ס פרש רקטות קסאם פשוטות ברצועת עזה חודשים ספורים לאחר מכן - נבעו במידה לא מבוטלת מהצורך של כל אחת מהתנועות להראות כפעילה וכמיליטנטית ביותר.

תגובתה חסרת האבחנה של ישראל להתקוממות, קרבה גם היא בין שני הארגונים והכשירה את הקרקע לגישה רצינית יותר בנוגע לשאלת השתלבותו הפוליטית של החמא"ס. ללא ספק, יחסיה ההולכים ומתערערים של הרש"פ עם ישראל ועם ארה"ב מאז כשלוון פסגת קמפ-דויד ביולי 2000, והחלטתו של החמא"ס שלא לנצל את הקונפליקט כדי לחתור תחת הרש"פ, העלו את קרנו של כל אחד מן הצדדים בעיני השני. תוך התמודדותם מול אויב משותף, גבר בהדרגה שיח משותף לשניהם, שערבב בתוכו טרמינולוגיה לאומנית ודתית.⁸ בנוסף לכך, העימות עצמו החליש כל כך את הרש"פ עד שהיא לא יכלה עוד למשול ללא סיוע; מוכנותו של החמא"ס ודרישתו לחלוקת העוצמה השלטונית ולקבלת תפקיד בממשל זכו להיענות רבה יותר. באחד מן הפעולות האחרונות שלו, ב-5 במאי 2004, החל ערפאת באופן בלתי מוצהר בתהליך השילוב כשהורה כי סבב ראשון של הבחירות לרשויות המקומיות – שנדחו מאז שנת 1996 – יערך ב-23 בדצמבר 2004.⁹

אם כי יתכן כי ערפאת הסיק שהכרחי להציע לאסלאמיסטים הסדרים אמיתיים של שותפות שלטונית, סביר יותר להניח שהיה זה גילוי נוסף של מנהגו עתיק היומין לנסות ולמזג אותם בתוך מרקם המערכת הפוליטית על מנת לשלוט בהם טוב יותר. כפי שצינו פלסטינים שונים, ערפאת שנה את הרעיון לחלוק את שלטונו אפילו עם תנועת הפת"ח שלו, וקשה להניח שהיה נוטה לעשות כן עם הכוח האופוזיציוני החזק ביותר. אך עם מותו, תהליך שכפי הנראה התכוון ערפאת לתת לו משמעות אחת קיבל לפתע משמעות שונה לגמרי.

על ידי תחילת השימוש בפיגועי התאבדות, בעיקר נגד מטרות אזרחיות ישראליות.⁶

למרות כל האמור לעיל, משא ומתן בלתי רשמי בין מנהיגות אש"פ/רש"פ לחמא"ס נמשך גם לאחר אוסלו, והביאה להפסקת אש בלתי פורמאלית בחודשים שקדמו לבחירות 1996, בתמורה לשחרור אסירים, דיונים שעסקו גם באופן השתתפותו של החמא"ס בבחירות בעתיד.⁷

השאלה האם יכולה היתה השתלבותו הפוליטית של החמא"ס להצליח בשנות התשעים נותרת פתוחה. בהיעדר שילוב כזה, הסתבר שלא ניתן לגשר בין מחויבותה של הרש"פ לתהליך השלום לבין המשך הלחימה של החמא"ס, במידה רבה מכיוון שערפאת הסיק שמטרת פיגועי ההתאבדות בשנים 1994 – 1996 היתה לגרום לא רק נזק פיזי לישראל אלא – משמעותי יותר מבחינתו – גם נזק פוליטי למעמדו ולמעמדה של הרש"פ. כשהוא בגבו אל הקיר ותהליך אוסלו – כמו גם קשריו החדשים עם ארצות הברית – מונחים על הכף, הנחה ערפאת את כוחות הביטחון שלו, המורכבים בעיקר מלוחמי אש"פ ששבו מתוניס ומפעילים מקומיים של הפתח, להכות חזרה.

למערכה הנרחבת שניהלה הרש"פ נגד החמא"ס היתה השפעה הרסנית על התנועה האסלאמיסטית, אך לא היה בכוחה של מערכה זו להסתיר את המציאות החדשה שגם ערפאת עצמו נאלץ להכיר בה: התנועה האסלאמיסטית כאן ואינה הולכת לשום מקום בעודו נוקט לחילופין במדיניות של קואופטציה של החמא"ס מחד ושל ניסיון להכניעו מאידך, השיג הנשיא הפלסטיני את מטרותו העיקריות: כפיית ההכרה בלגיטימיות של הרש"פ ובעליונותה – ולפיכך בעליונותו שלו – על האסלאמיסטים. בתמורה, לא סבלו החמא"ס ומוסדותיו על פי רוב מהטרדות, כל עוד כיבדו את כללי המשחק. שני כללים עיקריים היו הימנעות מהתנגשות ישירה עם הרש"פ והימנעות מאיום על סיכוייו של תהליך אוסלו באמצעות הסלמה מסיבית של העימות עם ישראל; אילו הפך את אחד מן העקרונות הללו, היתה התנועה כולה – על מנהיגיה הפוליטיים ומוסדותיה החברתיים – מסתכנת בתשלום מחיר רציני.

עם פרוץ האינתיפאדה השנייה בשלהי שנת 2000, התפתח המודוס ויווני שנוצר במהלך שנות התשעים למערכת יחסים של שיתוף פעולה תחרותי הנהגתו הפוליטית של החמא"ס קיבלה לרוב ללא עוררין יוזמות של הרש"פ שזכו לתמיכה ציבורית רחבה, דוגמת הפסקת האש החד-צדדית שהוכרזה באמצע 2003, אך בשדה הקרב התמודדו גדודי חללי אלאקצא

⁶ ב-25 בפברואר 1994, בעיצומה של תפילת השחר ביום הששי האחרון של חודש הרמדאן במסגד שבמערת המכפלה בחברון, ברוך גולדשטיין, מתנחל ישראלי קיצוני, נכנס למסגד וירה ללא אבחנה במתפללים עד שהוכה למות. 29 איש נהרגו ורבים אחרים נפצעו בפיגוע שגונה על ידי ממשלת ישראל. פעולת ההתאבדות הראשונה של החמאס התבצעה 40 יום לאחר מכן, ב-13 באפריל 1994, בעיר עפולה, וגבתה שמונה קרבנות. בחברות ערביות מוסלמיות, ארבעים יום הנם תקופת האבל המסורתית על מתים. "אלמלא הטבח בשנת 1994 במערת המכפלה, לא היו פיגועי התאבדות". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אחמד חאג' עלי, מנהיג בכיר של האחים הפלסטיניים ומועמד החמא"ס למועצה המחוקקת, שכם, יולי 2005. כל מנהיג של החמא"ס שרואיין על ידי קבוצת המשבר ציין את הטבח במערת המכפלה כנקודת מפנה.

⁷ בדיונים אלה טען החמא"ס שהוא מוכן לקחת חלק בבחירות למועצה המחוקקת אם תשונה שיטת הבחירות משיטה מחוזית לשיטת ייצוג כלל לאומית יחסית (ואז יוכלו הפלסטינים להצביע לתנועה באופן כללי ולא לאנשים בודדים). ערפאת סרב, והמשא ומתן התפוצץ. לא ברור כמה רצינית היתה הצעתו של החמא"ס, שמאז טען שמעולם לא הסכים לקחת חלק בבחירות שיערכו תחת תנאי הסכם אוסלו. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם גרהם אשר, כתב האקונומיסט בישראל, ירושלים, יולי 2005.

⁸ "דור המנהיגות של החמא"ס והדור הצעיר של הפת"ח גדלו יחד באותן שכונות. [ראש שירות הביטחון של הרש"פ לשעבר] מחמד דחלאן ומנהיג הזרוע הצבאית של החמא"ס, מחמד דף, באים מאותו מקום. חמא"ס והדור הצעיר של הפת"ח ישבו באותם בתי כלא ישראליים, וחולקים ניסיון משותף שעוצב על ידי אותה היסטוריה. עברו את שתי האינתיפאדות ויש להם אינטרסים משותפים". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם שאול משעל, איש אקדמיה ישראלי, תל אביב, ספטמבר 2005.

⁹ האחרונות, שהיו אמורות להיערך ב-26 רשויות בגדה וב-11 רשויות ברצועת עזה, נדחו ל-11 בינואר 2005 עקב ההידרדרות החדה במצב הביטחוני ברצועת עזה בדצמבר 2004.

II. עידן ההשתלבות

א. ההימור של עבאס

מצרים.¹⁰ וושינגטון, שרחשה הערכה לעבאס, היתה להוטה לחזק אותו וקידמה סדר יום דמוקרטי אזורי משלה, נטתה גם היא לתמוך ברעיון.

לעבאס היה שיקול נוסף. מכיוון שהוא ידע שחידושו של משא ומתן משמעותי עם ישראל מצריך לשים קץ לפעילות הצבאיות העצמאית של החמא"ס, שמפת הדרכים¹¹ מחייבת את פירוק התשתית המזוינת שלו, וכן כי פירוק החמא"ס מנשקו בכוח אינו בא בחשבון, הוא השליך את יתרו על פירוק הדרגתי של הנשק באמצעות השתלבות פוליטית. כשיהיה חלק מן המועצה המחוקקת הפלסטינית (ממ"פ), טען עבאס, לא יוכל עוד החמא"ס להתעלם מן החוקים שזו תחוקק. החמא"ס יהיה צריך לוותר או על ההיגיון של ההשתלבות הפוליטית, או על ההיגיון של העצמאות הצבאית; הוא [החמא"ס] לא יוכל לאחוז ללא קץ גם בזה וגם בזה. יתר על כן, מרגע שהחמא"ס יכיר בלגיטימיות של הרש"פ ובסמכותה, הפרות של חוקי הממ"פ יוכלו להצדיק גישה תקיפה יותר כלפיו.¹² "איננו יכולים לנקוט באמצעים חריפים נגדו תיכף ומיד, אך משייתחזקו כוחות הביטחון שלנו, ומשיכפיף החמא"ס את עצמו לחוקינו, הייה בעמדה טובה הרבה יותר לפקוח עליהם עין ולרסן אותם".¹³

במלים אחרות: במקום שבו ניסה ערפאת להכיל ולפקח באמצעות מדיניות של הפרד ומשול, ניסה עבאס לשלוט באמצעות תהליך של מיזוג ושילוב. לאחר מספר חודשים של משא ומתן בתיווך מצרי, חתמו המנהיגות הפלסטינית ונציגים של שלושה עשר ארגונים פוליטיים על הצהרת קהיר מן ה-19 במאוס 2005.¹⁴ דף הניר הבודד חייב למעשה את הסיעות ואת הגופים החמושים הקשורים בהן לשמור באופן חד-צדדי על תקופת שקט או רגיעה (תהדאה) עד סוף שנת 2005, ואת המנהיגות לערוך בחירות מקומיות ובחירות לגוף המחוקק ללא עיכוב נוסף. התחייבויות נוספות לפתוח בדיונים על התמוזגותם של החמא"ס ושל הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני (גא"פ) לתוך אש"פ, והצהרה על הימנעות מכל שימוש בנשק לשם יישוב מחלוקות פלסטיניות פנימיות, הצביעו על כך שההשתלבות האסלאמית מתממשת והולכת.

הסכם זה נתקל בחששות רציניים בתוך הפתח. היו שחשו שהנשיא הלך רחוק מדי, בהעניקו לחמא"ס את הלגיטימציה שלה ייחל ובהסכמתו לשיטת בחירות אשר, כך טענו, תיתן לחמא"ס יתרון חסר פרופורציות.¹⁵ במיוחד בעקבות המנדט הציבורי שקיבל בבחירות לנשיאות הרש"פ בינואר 2005, היו שהרגישו שעבאס צריך היה לנהל התמקחות נוקשה יותר. מכיוון שהפסקת האש הבלתי פורמאלית שירתה את האינטרסים של החמא"ס לא פחות מאשר את צרכיו של המנהיג הפלסטיני, טען שר ברש"פ, היה עבאס בעמדה שאפשרה לו לדרוש מן האסלאמיסטים הכרה בהצהרת אלג'יר של אש"פ משנת 1988 (התומכת רשמית בהסדר של שתי מדינות), הפסקת ההתקפות

גם החמא"ס וגם הפת"ח אבדו את מנהיגיהם ההיסטוריים בשנת 2004. ב-22 במרץ, השיח' אחמד יאסין, מייסדו ומנהיגו הרוחני של החמא"ס, נהרג בהתקפת מסוק ישראלי שקטלה עוד תשעה בני אדם. שמונה חודשים לאחר מכן, ב-11 בנובמבר, ערפאת, שהנהיג את התנועה הלאומית מאז עלייתה המחודשת אחרי מלחמת ששת הימים, מת בבית חולים צבאי בפריס. בעוד שנראה כי החמא"ס התאושש מן האובדן ונותר תנועה ממושמת עם מנהיגות עקבית, ברור שמצבו של הפת"ח שונה לחלוטין. יחד עם קריסתה למעשה של הרש"פ במהלך האינתיפאדה, איבדה תנועת הפת"ח גם את ההגמוניה הפוליטית שלה, ומציאות חדשה החלה להיווצר.

העברת הירושה המהירה והחלקה ואחר כך בחירתו של מחמוד עבאס (אבו מאזן) לאחוז בהגה השלטון של התנועה הלאומית הסתירה בהתחלה את עומקו של המשבר. ערפאת עיצב בהדרגה את המערכת כך שתתאים לשיטות שלטונו הייחודיות, כך שלמעשה הפכה המערכת להשתקפות של אישיותו שלו. היעדרו העמיד מן הסתם בסימן שאלה גדול את עצם המבנה של המערכת הפוליטית והפריך הנחות יסוד אשר התקבעו במשך כשנות דור. לא רק עבאס עצמו חסר את המוניטין והאישיות של קודמו, ולכן גם את היכולת לשלוט בחיים הפוליטיים; הוא גם אימץ בידועין גישה שונה.

כתוצאה הן מהעדר מודעת והן מכורח הנסיבות, התבסס סדר היום של עבאס על צעדים מדיניים שמטרתם לייצב את המערכת הפוליטית הפנימית כמו גם את הקשרים עם ישראל, מדינות ערב והקהילה הבינלאומית. על הבסיס הזה, הוא קיווה לשים קץ להתקוממות האלימה, לשקם את מעמדם הבינלאומי של הפלסטינים, לחזק את מחנה השלום הישראלי, לתקן את היחסים עם ארצות הברית ולהניע את ישראל חזרה אל שולחן המשא ומתן במטרה להשיג הסכם כולל. בשל קשרי התלות ההדדית בין המטרות הללו ובשל המציאות בשטח, דרשה כל התקדמות שהיא שיתוף פעולה מצד החמא"ס. כל עוד התמידו מתאבדים אסלאמיסטיים בהתקפות על תל אביב ועמיתיהם בשיגור טילים מעבר לקו הירוק, נותרו מטרותיו של עבאס בלתי ניתנות להשגה. כפית חוק וסדר מבית דרשה גם היא שיתוף פעולה מצד התנועה החמושה. בנוסף לכך, ריחפה דמותו של החמא"ס מעל הבחירות אותן ניסה עבאס לארגן על מנת להתגבר על מרכזי כוח יריבים של הפת"ח בתוך הרש"פ ולהחיות מחדש את הזירה הפוליטית.

המרשם של עבאס היה פשוט: חידוש הפסקת האש שהגה ותכנן בעת כהונתו הקצרה בראשות הממשלה בשנת 2003, בצירוף התחייבות מצד החמא"ס וגורמים אחרים שלא לחבל בסמכותו הפנימית או במאמציו הדיפלומטיים. בלי שני מרכיבים אלו, לא היה עבאס מצליח להשיב על כנו את הסדר הפנים-פלסטיני ולא לשקם את היחסים עם העולם החיצון. היות וכפיה לא היוותה אופציה לנוכח חולשתה של הרש"פ והתפוררותו השיטתית של הפת"ח משך שנות ההתקוממות, וגם לא היוותה אפשרות מועדפת לאור הרתיעה הציבורית מהתנגשויות פנימיות, היה הכרח בהידברות. לכן, במקום להתחיל בקרב פנימי מתיש שיתקיים בהמשכו של הקרב החיצוני, בחר עבאס לבוא בדברים עם האסלאמיסטים. בתמורה לשיתוף פעולה מצידם, הוא הציע להם שותפות בשלטון באמצעות השתלבות במוסדות הרש"פ על בסיס של בחירות. דרך פעולה זו זכתה לתמיכתה הפעילה של

¹⁰ ראינון שערכה קבוצת המשבר עם מספר אנשי בטחון ודיפלומטים מצריים בכירים, קהיר, מאי 2005.

¹¹ לטקסט המלא וניתוח של מפת הדרכים, כפי שנחשפה בשנת 2003 על ידי "הרביעיה" (ארה"ב, האיחוד האירופי, הפדרציה הרוסית והאוי"ם), ר'

Crisis Group Middle East Report N°14, *A Middle East Roadmap to Where*, 2 May 2003.

¹² ראינון שערכה קבוצת המשבר עם בכירים פלסטיניים, רמאללה וושינגטון, מאי – דצמבר 2005.

¹³ ראינון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד בכיר פלסטיני, וושינגטון, מאי 2005.

¹⁴ לטקסט המלא של הצהרת קהיר, ר'

www.palestine-pmc.com/details.asp?cat=2&id=849

¹⁵ ראינון שערכה קבוצת המשבר עם פעילי פת"ח, אפריל 2005.

יותר, בין אם הסכימו עם סדר היום של עבאס וחשבו שיש צורך ובין אם לאו, רצו רוב הפלסטינים לתת למנהיגים החדש הזדמנות ליישם את רעיונותיו מתוך ציפייה כי אלו לפחות יספקו הפוגה כלשהי משנים של עימות ומאבק. גם מהבחינה הזו הוסיפה דעת הקהל משקל לדרישה שהחמא"ס יסכים להפסקת אש. בעבור תנועה שמתגאה בהיענותה לרצון לבו של העם ושגורלה תלוי במידה רבה בהיענות זו, תחושות כאלו היו משמעותיות מאד.

התמוטטות הסכמי אוסלו והעדר מאמצים דיפלומטיים משמעותיים אחרים עזרו גם כן להביא לשינוי בדעתם של האסלאמיסטים. החמא"ס יכול היה להיכנס למוסדות הפוליטיים ללא חשש משמעות מהלך זה תהיה תמיכה בתהליך שיקרע קרע עמוק בתנועה ויכריח אותה לבחון מחדש את עיקרי אמונתה.²¹ כפי שהסביר אחד ממנהלי מסע הבחירות של החמא"ס, "התנאים של הסכם אוסלו אינם תקפים עוד. אנו חיים בעידן פוסט-אוסלו".²² מבחינה זו, כל נסיגה ישראלית חד-צדדית נוספת תתאים לחמא"ס היטב: כחבר במועצה המחוקקת הפלסטינית, לא יהיה עליו לקבל או לדחות משא ומתן (בלתי קיים) בין הרש"פ לישראל, והוא גם לא יואשם בהעדר התקדמות. ולבסוף - השילוב של הפסקת אש, לגיטימיות בבחירות והשתלבות במנגנון הפוליטי סיעה אפשרה לבדל את הגישה המקומי של החמא"ס למטרת שחרור לאומי מן הגישה העולמי של אל-קאעדה.²³

החמא"ס הבין שהוא מסתכן בהפסד – זמני לפחות – של הרווח הפוליטי הנובע ממאבק מזוין, מאבק שתרם רבות לעלייה בכוחו. לכן, אם היה ברצונו לתרגם את התמיכה העממית בו לכוח ממסדי, שנת 2005 היתה שנת המפתח לכך. לחמא"ס גם לא היתה שום ערובה לכך שמקבץ האירועים שאפשר את השתלבותו הפוליטית בתנאים טובים כל כך יחזור על עצמו בקרוב. לו הצליח עבאס, למשל, להפיח רוח חיים בפת"ח וברש"פ, להביא לעירובו של ממשל בוש באזור או לחלץ ויתורים מצד ישראל, היה החמא"ס עלול להישאר מחוץ למשחק. במקרה כזה, המנהיג הפלסטיני לא רק שלא היה זקוק לו; הוא עשוי היה אף לעמוד בפני דרישה גוברת לצאת נגד החמא"ס, ועם רפורמה בשרותי הביטחון ועזרה בינלאומית למלאי הנשק של הרש"פ עשוי היה עבאס להיות בעמדה טובה יותר לצאת וידו על העליונה. על ידי השתלבות במוסדות הפוליטיים וקבלת לגיטימציה בינלאומית ברגע של חוזק יחסי, יכול היה החמא"ס להגן על עצמו בפני ניסיונות עתידיים של ישראל, אך גם של הרש"פ – לצאת נגדו.

אין זה אומר שההחלטה התקבלה ללא מחלוקת. למרות שמנהיגי החמא"ס להוטים ליצור רושם של אחדות ומכחישים את קיומם של חילוקי דעות,²⁴ ברור שההחלטה גרמה לויכוח פנימי.²⁵ דיווחים

על מטרות בתוך ישראל גופא, וכן נקיטת צעדים ספציפיים הקשורים לפירוק נשק.¹⁶

אחרים נרתעו מעצם העיקרון של הסכם עם החמא"ס, בהזכירם את סירובו של ערפאת לחתום על הסכם כזה. הם טענו שמטרתם הסופית של האסלאמיסטים היא לתפוס את השלטון ולא לחלוק בו, ולכפות את סדר היום שלהם במקום לשנות אותו; וכי לפיכך יש להנהיג מדיניות שתוביל לניצחון בהתנגשות הבלתי-נמנעת.¹⁷ מתוך שכוונתו כי גישתו של שרון ליציאה הממשמשת ובאה מרצועת עזה תיטיב בטווח הקצר בעיקר עם החמא"ס, ומתוך דאגה מכך שאי הסדר הגובר בתוך הפת"ח והאנדרלמוסיה במרכזי האוכלוסייה ישתקפו בתוצאות הקלפיות, טען רוב אנשי הפת"ח שיש לדחות את הבחירות עד שעבאס יהיה בשלטון מספיק זמן בכדי לספק את הסחורה.¹⁸ כרמז לבעיות עתידיות חמורות יותר, היו בתוך התנועה הלאומית מי שהחלו להתייחס לעבאס כאל "שזלי בן גדיד הפלסטיני", השוואה בלתי מחמיאה לנשיא אלג'יריה לשעבר שהחלטתו לתת היתר חוקי לאסלאמיסטים בארצו ולאפשר להם להשתתף בבחירות הובילה אותם לצמרת השלטון – עד שהפיכה צבאית ומלחמת אזרחים שמו קץ לסיפור כולו.¹⁹

ב. החמא"ס בולע את הפיתיון

המהלך שביצע עבאס עלה בקנה אחד עם חישוביו של החמא"ס. הערכתו של החמא"ס הן את יושרו והן את חולשתו של עבאס סיעה למהלכים להתקדם. בשונה מערפאת, עבאס יצר רושם אמין; שלא כמו ערפאת, הוא נפגש פחות כמי שמסוגל להערים על הארגון. עיאוזי חאמאד, עורך עיתון אסלאמיסטי בעזה ומועמד למועצה המחוקקת מטעם החמא"ס, העיר ש"דברים רבים השתנו. עבאס מאמין בדמוקרטיה ובמוסדות ואפשר לחמא"ס להפוך למעורב יותר ויותר".²⁰ במילים אחרות, הסתלקותו של ערפאת פתחה הזדמנויות שנחשמו על ידי נוכחותו.

הדבר החשוב ביותר הוא שרעיון ההשתלבות היה ההצעה הנכונה בזמן הנכון. בעוד שתפקידו הצבאי במהלך האינתיפאדה השנייה הזניק אותו למרכז המשוואה הישראלית-פלסטינית כשהוא רוכב על גל של תמיכה עממית, מספר גורמים הצביעו על כך שהחמא"ס מתקרב לקצה גבול צמיחתו: ראשית, ההתנתקות והממוקדות של ישראל נטלו מן התנועה רבים ממנהיגיה המשפיעים והכריזמטיים ביותר ואילצו את הנותרים לרדת למחתרת לתקופות ארוכות. בתקופה בה היה תשוש והשתוקק להפוגה, נשלל מן החמא"ס גם הקשר הקבוע עם האוכלוסייה באמצעות עצרות, הופעות בתקשורת וכיוצא בזה. מתוך כך, הקושי של האסלאמיסטים לייצג את קהל הבוחרים שלהם ולהיענות לצרכיו גדל בהתמדה.

הכרזתה של ישראל על ההתנתקות מעזה היתה גורם נוסף. טענתו של החמא"ס שהוא זה ששחרר את האדמה בכוח הזרוע התקבלה באופן גורף על ידי הציבור; משמעות הדבר היתה שהבשילו התנאים לממש את ההון הפוליטי שצבר. בנוסף, עם הנסיגה באופק, ירדה משמעותית התמיכה העממית בהמשך הפעולות המזוינות מעזה. העזתים היו להוטים לחזור לשגרה ולקצור את פירות הניצחון שטען לו החמא"ס. בהיבט כללי

²¹ החמא"ס "יכול כעת להצטרף לתהליך חדש, לא זה שבעבר התנגד לו; הוא יכול לתת לאבו מאזן הזדמנות מבלי לתת את אישורו להסכמי אוסלו; והוא יכול להצטרף לרשות ולארגונים פלסטיניים נוספים מבלי להסכים למדיניותם בעבר".

Hussein Agha and Robert Malley, "The Lost Palestinians", *New York Review of Books*, 9 June 2005.

²² ראיון שערכה קבוצת המשבר עם יחיא נאצר, ממנהלי מסע הבחירות של החמא"ס, ביתוניא, ספטמבר 2005.

²³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חאמד, העיר עזה, נובמבר 2005. לדיון בסיבות שמאחורי ההתפתחויות בחמא"ס, ר'

Agha and Malley, "The Lost Palestinians"

²⁴ מנהיגו הבולט ביותר של החמא"ס ברצועת עזה, מחמוד אלוהאר, אמר לקבוצת המשבר שאף אחד בתנועה לא הביע התנגדות להשתתפות בבחירות. ראיון שערכה קבוצת המשבר, עזה, נובמבר 2005.

²⁵ כרמז לקיומו של ויכוח בנושא, מחמד עיזאל, הדובר שהודיע משכם ב-12 במרץ 2005 על החלטת התנועה להשתתף בבחירות למועצה המחוקקת, טען שהוא נבחר לעשות זאת בכדי להראות שלמרות שההתנגדות החזקה ביותר להשתתפות היתה באזור שכם, הויכוח הסתיים ושכעת – כמיטב מסורת הריכוזיות הדמוקרטית – עמדה

¹⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם שר בממשלת הרש"פ, רמאללה, יולי 2005.

¹⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם בכיר לשעבר במנגנוני הפלסטיניים, עזה, ספטמבר 2004.

¹⁸ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פרשן פלסטיני, שכם, יולי 2005.

¹⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פעיל פת"ח, אפריל 2005.

²⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם עיאוזי חאמד, עורך *אלרסאלה*, העיר עזה, נובמבר 2005.

ג. גחמות ההשתלבות

1. חמא"ס והפסקת האש

תומכי גישת השילוב של עבאס מדגישים מספר הצלחות מוקדמות. משמעותי הדבר כי מכל הפלגים הפלסטיניים העיקריים, היה זה החמא"ס ולא הפת"ח שהוכיח את הדבקות הרבה ביותר ב*מתהדאה*. קציני צבא ישראלים מעריכים בגלוי את המשמעת של החמא"ס בזניחת האלימות לטובת יעדים קצרי טווח ומייחסים את הירידה החדה ברמת האלימות בשנת 2005 בראש ובראשונה לריסון שהארגון מפגין.³² החמא"ס לא נמנע לחלוטין מלתקוף מטרות ישראליות – הוא ירה עשרות טילים מרצועת עזה לתוך ישראל והוציא לפועל מספר התקפות בגדה המערבית במשך השנה האחרונה. אך באופן כללי הוא עשה זאת בכפוף להגדרה שלו למהותה של *התהדאה* – הפסקת אש מותנית שבמסגרתה הוא שומר לעצמו את הזכות להגיב על התקפת ישראליות של מרכזי אוכלוסייה פלסטיניים ובמיוחד התקפות על אנשיו. אם מסתכלים על הדברים מנקודת מבט זו, חשוב לא פחות הוא מספר ההתקפות הישראליות, כולל התנקשויות, שעברו ללא תגובה ישירה (או לפחות ללא תגובה מיידית).

השינוי רחוק מלהיות מושלם ובהחלט איננו חלק. החמא"ס ממשיך לפסוח על הסיפים בין הפלג הפומבי לפלג המחתרתי שלו, מכיל בתוכו דעות שונות ואפילו מנוגדות של גורמי הנהגה שונים, ונתון – חלקית, לפחות – ללחצים סוריים ואיראניים. לעתים נדמה שהוא סומך על כך שארגונים אחרים, במיוחד גדודי חללי אלאקצא, יוציאו לפועל את פעולות התגמול הרציניות ביותר שלו, ובכך מרחיק עצמו מתוצאות מעשים אלו. רוב הישראלים וכן פלסטינים לא מעטים מודאגים מן הפוטנציאל הצבאי של החמא"ס ובישראל יש חשש נרחב מן האפשרות שהארגון פשוט ממתין לשעת הכושר ומחכה לתקופה שאחרי הבחירות על מנת לזווג גל חדש של התקפות באמצעות מאגרי נשק ותחמושת מלאים ומשופרים. גורמי ביטחון ישראלים חוששים גם שהצלחה בבחירות לפרלמנט תאפשר לתנועה להציב את אנשיה בעמדות השפעה בשרותי הביטחון ובמערכת החינוך, מה שיהפוך את הסיכוי להשגת הסדר בדרכי שלום סביר עוד פחות מאי פעם.³³

בשטח עצמו יש גם עדויות לכך שנטיותיו הצבאיות והקיצוניות יותר של החמא"ס עוד רחוקות מלהיעלם. באופוריה שסבבה את יציאת ישראל מרצועת עזה באוגוסט 2005 ערך הפלג הצבאי של החמא"ס מצעדים שהונהגו על ידי רעולי פנים אשר ירו בפראות באויר, והפגינו "הירות שהחמא"ס לא הפגין מעולם קודם לכן".³⁴ בניסיון לזקוף את הנסיגה לזכותו, יצא הפלג הצבאי המחתרתי ממחבואו כשהוא מפאר את פירותיהן של "ארבע שנות התנגדות, מול עשר שנות משא ומתן". גדודי עז אלדין אלקסאם הפיצו עשרות אלפי עלונים שכותרתם "שחר הניצחון", שעוטר בתמונות שבעת מפקדיו – חלקם רעולי פנים. באותה עת בערך נתן מפקדם העליון, מחמד דף, שחי במסתור מזה יותר מעשור, ראיון נדיר ביותר לטלוויזיה. היו שפירשו את ההתפתחויות הללו כניסיון של הגדודים להזכיר לתנועה לא לנטוש את לוחמיה עם כניסתה

מצביעים על כך שגורמים בקרב ההנהגה הגולה היו המתנגדים העיקריים להשתלבות ושאליהם הצטרפו מנהיגים ופעילים מהשטחים הכבושים, ביניהם כנראה גם מפקדים צבאיים בולטים. נאמר כי הם חששו שכניסה לפוליטיקה ממוסדת היא ראשיתו של מדרון חלקלק שבסופו של דבר יוביל לנטישת המאבק המזוין, כמו גם לאבדן תומכים רבים לטובת קבוצות רדיקליות יותר.²⁶ גורמים אלה גם ראו הצדקה מועטה בלבד להצטרפות למערכת שאותה קיוו להחליף בכדי להתקיים לצדה של מדינה שאותה בקשו להשמיד.

באופן רחב יותר, לא קשה להבין מדוע היו בחמא"ס מי שהתנגדו להשתלבות, מכיוון שהדבר נוגע ללב זהותה של התנועה האסלאמיסטית. השארות מחוץ למוסדות הפוליטיים הרשמיים תאפשר לתנועה לשמור על הלהט המהפכני שלה ועל המותרות שבכוח בלתי פורמאלי ללא אחריות רשמית. כמי שאיננה נגועה בשררה, התנועה מהוה מוקד משיכה לפלסטינים הצמאים לאלטרנטיבה, מעבר לאלה הרואים עצמם מחויבים לעקרונותיה האסלאמיסטיים ולסדר היום הדתי שלה. לאחר שפיתחה מערכת תמיכה סוציאלית משלה, היא יכולה לקבל את הקרדיט על הישגיה מבלי לספוג האשמות על כישלונות. ובמידה רבה כמו שהיה בתנועת הפת"ח בשנות ה-70 וה-80, היא יכולה להמשיך ולהכיל בתוכה השקפות נוגדות בנושאים מהותיים כמו הפתרון לסכסוך הישראלי-פלסטיני. כל זה הופך לקשה יותר עבור תנועה המקובעת במוסדות רשמיים החייבים לקבל החלטות ולתת מענה לבעיות ברמת השטח ולנושאים ברמות הפוליטיות הגבוהות כאחד.

אולם בסופו של דבר, תומכי ההשתלבות בהובלתה של המנהיגות הפוליטית בתוך השטחים הכבושים ובתמיכתם של כמה מהבולטים שבמנהיגים הגולים, כולל ראש הלשכה הפוליטית ח'אלד משעל,²⁷ ניצחו בויכוח ולפחות עד עתה איחדו מאחוריהם את התנועה כולה. תוך כדי התהליך הם ביקשו וקיבלו אישור למדיניות שלהם מן *המג'לס אלשורה* (הוועדה המייעצת) של תנועת האחים המוסלמים, המהווה את הפוסק העליון בענייני התנועה.²⁸ כמו כן נמסר שהמנהיגות רבת ההשפעה של האסירים – הנהנית מקשרים הדוקים עם עצורי הפת"ח – תמכה בצורה גורפת בהשתלבות.²⁹ כמו מתנגדיהם, גם כמה מתומכי הצטרפות החמא"ס לפוליטיקה הממוסדת, רואים זאת כנקודת מפנה בהתפתחותו הארגונית.³⁰ עם זאת, באופן רשמי הבהירה התנועה בצורה חד משמעית שהמאבק נמשך, וסביר להניח שבעיני רוב האסלאמיסטים אמורה ההשתלבות להוות מרכיב המשלים את המאבק המזוין ולא אמורה לתפוס את מקומו.³¹

התנועה מאוחדת מאחורי החלטת המנהיגות. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מחמד ע'זאל, דובר החמא"ס, שכס, ספטמבר 2005.

²⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פרשן פלסטיני, רמאללה, יולי 2005.

²⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פרשן פלסטיני, עזה, נובמבר 2005.

²⁸ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם השיח' אחמד חאגי, עלי, מנהיג באחים ומועמד החמא"ס בבחירות לפרלמנט, שכס, אוגוסט 2005.

²⁹ ר'

Agha and Malley, "The Lost Palestinians"

³⁰ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם דובר החמא"ס, מחמד ע'זאל, שכס, ספטמבר 2005; וכן עם חאמד, עזה, נובמבר 2005.

³¹ "אנו נמשיך בהתנגדות". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אלוהאר, עזה, נובמבר 2005. "החמא"ס ימשיך להיות תנועה דתית, פוליטית וגיאהדית". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אחד ממנהיגי החמא"ס ומועמד בבחירות למועצה המחוקקת, השיח' חמיד ביתאוי, שכס, ינואר 2006.

³² "חודשים ספורים לפני ההתנתקות הינו בטוחים שהחמא"ס יסלים את התקפותיו על מנת ליצור את הרושם שישאל נסוגה תחת אש. אך החמא"ס בחר באסטרטגיה הפוכה. שבעת הימים האחרונים של ההתנתקות היו אולי השקטים ביותר בחמש השנים האחרונות". אלוף גיורא אילנד, ראש המועצה לביטחון לאומי ויועץ בטחוני לראש הממשלה שרון, בפגישה שנערכה בנובמבר 2005 בירושלים, בהשתתפות קבוצת המשבר. ר' גם הארץ, 2 בינואר 2006. הגאד האסלאמי, שמחרים את הבחירות, הסס הרבה פחות לנקוט באלימות.

³³ ר' הארץ, 3 בינואר 2006. שני משרדי הממשלה שיעד מנהיג החמא"ס חמיד ביתאוי לשליטה פוטנציאלית היו משרדי החינוך וההקדשים. ראיון שערכה קבוצת המשבר, שכס, ינואר 2006.

³⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד של האו"ם, עזה, נובמבר 2005.

בתוך הפת"ח ועם החמא"ס כאחד – וכן מכיוונם של גורמים בינלאומיים ומצרים בראשם, דחה אותן הנשיא עבאס לתחילת שנת 2006. בכירים פלסטיניים וכמה מתומכיהם מבחוץ הימרו בבירור על כך שהרשי"פ והפת"ח ירוויחו מן העיכוב וישיבו לעצמם את התמיכה שאבדה להם לטובת האסלאמיסטים. הרשי"פ סמכה על סיוע כלכלי בינלאומי גדול יותר, במיוחד לעזה שלאחר ההתנתקות, בכדי למשוך תמיכה ציבורית ולהציג את היתרונות הגלומים בקשריה הבינלאומיים. היתה ציפייה גם לשיפור המצב בגדה המערבית משום שישראל הקלה במעט חלק מן ההגבלות המכבידות שהטילה. כפי שניסח זאת איש ביטחון מצרי בכיר שסייע במשא ומתן על השגת הדחייה, "אבו מאזן והרשי"פ יהיו חזקים יותר בעוד מספר חודשים, במיוחד לאחר הנסיגה מעזה. או אז יש לערוך את הבחירות".³⁹

חששותיה של הנהגת הפת"ח לגבי חולשתה היו מוצדקות, אך תגובתה היתה מוטעית בבירור. החמא"ס, שהיה חזק ביולי, נראה חזק הרבה יותר שישה חודשים לאחר מכן. בזמן שעבר מאז, המשיך הפת"ח להתפורר כשהוא שקוע בסכסוכים פנימיים, בעוד החמא"ס הגיע לברגות פוליטיות וביסס את עצמו ככוח פוליטי מעורר השתאות, השואב תמיכה מהצבעת המחאה ההולכת ומתפשטת נגד הרשי"פ והפת"ח יותר מאשר מלהט אידיאולוגי. "לאנשים נמאס מהפתח. היו להם עשר שנים תחת שליטתו", אמר עורך סקרי דעת קהל בביתוניה, פרבר של רמאללה.⁴⁰ עם עלית הפופולאריות של החמא"ס, שקעה זו של הפת"ח. בסקרי דעת קהל, עלתה התמיכה בחמא"ס מכ- 20 אחוזים בתחילת שנת 2005 ל- 30 אחוזים באמצע השנה, ובדצמבר, על רקע אי הסדר החמור בפת"ח, ל- 40 אחוזים – הישג חסר תקדים - וזמני, כנראה.⁴¹

בעוד שחלוקת הבחירות המקומיות למספר סיבובים אפשרה לרשי"פ לשנות את חוקי הבחירות משיטה המבוססת על מועמדים בודדים לשיטת ייצוג יחסי מתוך תקווה שהדבר יסייע באיחוד הסיעות המקומיות של הפת"ח, נתן הדבר גם לחמא"ס את הזמן הדרוש לשימון מכוונת הבחירות שלו. בשנה שבין תחילת פעילותו האלקטוראלית בדצמבר 2004 לבין סיבוב ההצבעה הרביעי בבחירות המקומיות בדצמבר 2005, עבר החמא"ס קורס מזורז בניהול מערכות בחירות, וערב הבחירות למועצה המחוקקת הוא כבר שולט בקשת רחבה של טכניקות: מארגנים חבשו כובעי מצחיה ירוקים וחילקו מדבקות; כרוזות הבחירות שלו השתלטו על מרכזי הערים; במטה מערכת הבחירות איישו נשים מצוידות ברשימות מצביעים טלפונים והמריצו אנשים לצאת ולהצביע; פעמיים, במהלך יום הבחירות בשכם קיבלו מצביעים בטלפונים הסלולאריים שלהם הודעות טקסט ששאלו אותם האם כבר הצביעו בהתאם לרצון האל. מועמדי החמא"ס מופיעים דרך קבע ברדיו ובטלוויזיה הפלסטיניים, וחוזרים על רשימות מסרים ששונו היטב. שבועיים לפני הבחירות הכלליות השיקה התנועה תחנת טלוויזיה משלה, אלאקצא.⁴²

לפוליטיקה הממוסדת.³⁵ במחווה פרובוקטיבית אחרת, הנחה מנהיג החמא"ס מחמוד אלזהאר תפילות מוסלמיות בין הריסותיו העשונות של בית כנסת נטוש.

ואז, בחגיגה הסופית של נסיגת ישראל ב- 23 בספטמבר, הופעלה בטעות רקטה במחנה הפליטים ג'בליה, והרגה יותר מעשרים מן הצופים במצעד.³⁶ בהיותם לכודים במלל של עצמם, האשימו מנהיגי החמא"ס את ישראל ובניסיון להציל את כבודם ירו עשרות רקטות פרימיטיביות על ישובים ישראלים ממזרח לרצועת עזה. פרץ האלימות ניפץ את הרגיעה ששררה משך אחד-עשר יום לאחר ההתנתקות. ישראל השיבה בארטילריה כבדה, אש ממסוקים ובומים על-קוליים. תא של החמא"ס בגדה המערבית השיב בחטיפתו ורציחתו של אזרח ישראלי, וחמושים של החמא"ס הסתערו על תחנת משטרה במחנה הפליטים שאטי על יד עזה, כל זאת בדיוק בזמן שבו ניסתה התנועה למצב את עצמה כמתמודדת ראוייה בבחירות.³⁷ הכרזתו של החמא"ס המאששת את דבקותו בהפסקת האש נבלעה במהומה הכללית.

האלימות פגעה במסע הניצחון של החמא"ס וגם הציגה את צדדיו הפחות מצודדים. אפילו תומכיו הטילו ספק במידת מוכנותו לשלוט ותחו בגלוי האם ידה של זרוע האזרחית או הצבאית, הפרגמטית או הקיצונית, היא על העליונה. כשיוקרתם הציבורית בסכנה, התעשתו לבסוף מנהיגי הפוליטיים של החמא"ס והשתלטו על המצב. איסמעאיל הניה, עוזרו הראשי לשעבר של השיח' יאסין ומי עומד כיום בראש רשימת מועמדי התנועה לפרלמנט, קרא בדרשותיו למשמעת בשורות החמא"ס – למרות שצעדי הענישה הסתכמו בשיחת אזהרה עם אחד ממנהיגי החמא"ס בג'בליה.³⁸ אל מול גל מעצרים ישראלי נרחב של פעילי הפוליטיים וסיבוב נוסף של התנקשויות, נשאר החמא"ס רגוע ומאופק. אך מה שקרה בג'בליה עדיין מהווה אות אזהרה לבאות.

המשך האיפוק, ניתן לסכם, איננו מובן מאליו. אידיאולוגית, ולמרות סימנים המראים את ההיפך (ר' להלן, חלק VI), החמא"ס עדיין מחויב רשמית להשמדת ישראל, ואינו מכיר בלגיטימיות שלה. יתר על כן: הפסקת האש היתה מבוססת על הכללתה של התנועה בתהליך הפוליטי ועל מידה מסוימת של הדדיות בלתי מוצהרת מצד ישראל. אם ייכשל המאמץ הפוליטי או אם יימשכו הפעולות הצבאיות של ישראל, סביר שהתנועה תשקול מחדש את האפשרויות העומדות בפניה ותשוב אל העימות המזוין.

2. חמא"ס ותהליך הבחירות

הבחירות לגוף המחוקק, הצעד המשמעותי ביותר בתהליך ההשתלבות, היו אמורות להיערך ביולי 2005. נוכח לחץ חזק מתוך הנהגת הפת"ח – שחששה שהבחירות ייטיבו עם יריבה

³⁵ פקיד מצרי עם שנים של בעזה ציין שהתנועה הגמישה את תהליכי האימון הקפדניים שלה מתוך בהילות לגייס אנשים במהלך ההתקוממות הנוכחית: "במהלך האינתיפאדה, גייסו גדודי עז אלדין אלקסאם את הנוער מבלי לתת להם את ההכשרה הדתית שקודם לכן נמשכה שבע שנים. אמונתם [של חלק מהמגויסים החדשים] מסתכמת בנשק שלהם ובקצבה החודשית. ייקח זמן לשכנע אותם להשתלב".
ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד מצרי, עזה, נובמבר 2005.

³⁶ טענת החמא"ס שהתקפה אווירית ישראלית גרמה לפיצוץ הופרכה מיידית על ידי משרד הפנים של הרשי"פ, שהאשים בכך את החמא"ס.
³⁷ נראה שההתנגשות החלה כשבנו של עבד אלעזיז רנתיסי, מנהיג החמא"ס שנרצח, ניסה לכאורה לעקוף את התור למכשיר למשיכת מזומנים. ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם פקידים אירופים ופלסטינים, בריסל ועזה, אוקטובר 2005.

³⁸ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פרשן פלסטיני, עזה, נובמבר 2005. נראה שההצגות הפומביות של נשק על ידי החמא"ס הוגבלו לאחר מכן למצעדים צבאיים שנערכו כחלק מחגיגת הצלחותיו של החמא"ס בבחירות מקומיות, בשכם למשל.

³⁹ ראיון לקבוצת המשבר, קהיר, מאי 2005.

⁴⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם נהא מצלח, המכון הדמוקרטי הלאומי, ביתוניה, ספטמבר 2005. החמא"ס לא התאמץ להסתיר את העובדה שחלק גדול מן התמיכה בו היתה הצבעת מחאה נגד הפת"ח: "לולא נכשל הפת"ח בניסיונו לממש את מצעו שלו, החמא"ס לא היה קיים בכלל, אך הפת"ח נכשל במשא ומתן. הוא לא השיג מהם כלום".
ראיון שערכה קבוצת המשבר עם שיח' אחמד חאגי עלי, שכם, אוגוסט 2005.

⁴¹ סקרים שנערכו על ידי המרכז הפלסטיני למחקרי מדיניות נתנו לחמא"ס 18 אחוזי תמיכה בדצמבר 2004, 30 אחוזי ביוני 2005, ו- 41 אחוז על בסיס ההצבעה בבחירות המקומיות בדצמבר 2005. ר' www.pcpsr.org.

⁴² "החמא"ס חונך תחנת טלוויזיה ברצועת עזה", אסושייטד פרס, 9 בינואר 2006.

ככל שהתממהה הפת"ח בעריכת הבחירות, כך הלך החמא"ס והתחזק.

אפילו החמא"ס הופתע מהצלחתו שלו, ואמר שנראה כי מלאכי מרום הצטרפו להצבעה.⁴⁹ הכנותיו של החמא"ס לבחירות המתקרבות למועצה המחוקקת החלו זמן רב לפני חתימתו על הצהרת קהיר ממאוס 2005, הצהרה שסללה את הדרך להשתתפותו בהן. שלא כמו הפת"ח, הכין החמא"ס את צוות מערכת הבחירות שלו וגייס את משאביו בצפייה להצבעה באמצע שנת 2005, והחזיק אותם בכוננות גבוהה גם לאחר דחיית הבחירות. אחרי שכבש את הפרובינציה, הוא נמצא בעמדת זינוק טובה להשגת השפעה מכרעת על הרש"פ.

עם התעצמות כוח משיכתו של החמא"ס, התרחב גם בסיס התמיכה בו. בהתחשב בעובדה שמדובר בארגון עם ניסיון דל בניהול ענייני ממשל, קיבלה הזרוע הפוליטית שלו ציון גבוה יחסית על ניהולה את העניינים ברמה המקומית.⁵⁰ בשלבים האחרונים של הבחירות המקומיות, הרחיבה התנועה את חיפושיה אחר מועמדים מבטיחים, ומינתה כמה מועמדים מחוץ לתנועה, כולל סוחר מכוניות משכם עם קשרים עסקיים בישראל, המכהן כיום כראש העיר.⁵¹ בתהליך הרכבת רשימת המועמדים בבחירות למועצה המחוקקת גברו בבירור הפרגמטיסטים של התנועה, בהנהגת אסמעאיל הניה, על אלה המזוהים עם האגף הרדיקלי שלה, בהנהגת מחמוד אלוהאר.⁵²

כמובן שתוצאות הבחירות המקומיות לא משקפות בהכרח את הרגש הלאומי או מאפשרות לחזות את הצפוי בבחירות הכלליות. כמו במקומות אחרים, מצביעים מגלים נכונות רבה יותר להצבעת מחאה בבחירות מקומיות.⁵³ נושאים סוציו-אקונומיים, כמו איכות השירותים הציבוריים, הכתיבו את סדר היום בהתמודדויות הללו, בעוד ששאלות של מלחמה ושלוש עומדות לרוב בראש סדר היום ברמה הלאומית. רוב הסקרים מראים שהציבור ממשיך לתמוך בעמדותיו של הפת"ח אודות משא ומתן על הסדר של שתי מדינות ושיש לו מעט מאד התלהבות לחידוש העימות. זאת ועוד: אפילו תוצאות הבחירות המקומיות משקפות בעיקר את אי-הסדר בתוך הפת"ח וכישלונו בהבאת אנשים אל הקלפיות,⁵⁴ יותר מאשר הרתמות סוחפת לטובת האסלאמיסטים. חמא"ס הבטיח את נצחונו הסוחף בדר אל-בלח בעקבות הצבעתם של פחות מ-6,000 איש, מתוך 31,000 בעלי זכות בחירה – פחות מ-20 אחוזי הצבעה. בסך הכול קיבל שם הפת"ח יותר קולות, אך הוא נכשל עקב ריבוי הרשימות שלו ושפע של

החמא"ס גם נהנה למעשה ממונופול על קמפיין הבחירות – ועל הקהל האוהד – במסגדים, למרות שבראשית ינואר 2006 הוא חתם על אמנה פנים-פלסטינית האוסרת במפורש את השימוש באתרי פולחן למטרות אלקטוראליות. אחרי ארבע חזרות "על יבש" בבחירות המקומיות, בנוסף לסדרה של בחירות לאגודות סטודנטים וועדי עובדים, יש לחמא"ס את צוות הבחירות המקצועי, הממושמע והמחושב ביותר בשטחים הפלסטיניים.

כל זה ראוי לציון עוד יותר בהתחשב במבצעי המעצרים החוזרים ונשנים של ישראל שנראו כמוונים נגד צוות מערכת הבחירות והמועמדים של החמא"ס, שרבים מהם עדיין בכלא חודשים לאחר מעצם.⁴³ בסיבוב הראשון של הבחירות המקומיות, שנערכו במקומות שנבחרו מתוך כונה להבטיח ניצחון ברור לפת"ח,⁴⁴ הצליח חמא"ס במיוחד, ותפס שבע מתוך 26 מועצות בעוד הפת"ח זכה בשתיים עשרה מועצות בגדה המערבית,⁴⁵ ובשבע מתוך תשע, כולל העיירה דיר אל-באלאח, ברצועת עזה. בסיבובים השני והשלישי, שנערכו במאי ובספטמבר 2005 בהתאמה, אושר אותו דפוס על פיו החמא"ס מצליח מעבר לציפיות באזורים הכפריים בגדה למרות שהפת"ח זכה ברוב ברור בהתמודדויות כאלו, ובאופן כללי החמא"ס גובר על הפת"ח במרכזים עירוניים וברצועת עזה. החמא"ס ניצח בקלקיליה שבגדה המערבית ובסיבוב השני היה למפלגה הראשונה בגודלה בבית לחם. ניצחונו בתחנות הפליטים רפיח, בית להיה ובוריג' הגיעו לבית המשפט, עקב טענות של הפת"ח לזיופים.⁴⁶

בסיבוב הלפני אחרון של הבחירות המקומיות בדצמבר 2005, שהיה החשוב ביותר עד עתה עקב המספר הרב של הערים שנכללו בו, זכה החמא"ס בקלות בשכם, מעוזו המסורתי של הפת"ח, ותפס גם את ג'נין ואל-בירה. עד סוף השנה התבסס החמא"ס לא רק במעוזיו ברצועת עזה אלא גם בכל הגדה המערבית, בשליטה מלאה או משותפת בכל אחת מן הערים שהצביעו זולת רמאללה.⁴⁷ חברי המועצה מטעמו זכו בשליטה על אוכלוסייה השוה בגודלה לזו שתחת שליטת מנהיגות הפת"ח, בהבדל אחד: ניצחונו האסלאמיסטיים התרחשו באזורים העירוניים החשובים יותר מבחינה פוליטית, בעוד שהפת"ח שמר על אחיזתו באזורים כפריים בעלי חשיבות קטנה יחסית.⁴⁸ הפת"ח שמר על המונופול שלו רק בערים שבהן ביטלו בתי המשפט את תוצאות הבחירות או שהרש"פ עיכבה בהן את ההצבעה; אפילו שם, עוטרו הדרכים בכרזות האומרות "ברוכים הבאים לעיר החמא"ס".

⁴⁹ ראיון טלפוני שערכה קבוצת המשבר עם מועמד החמא"ס הכלוא אחמד חאג' עלי, ינואר 2006.

⁵⁰ ר' להלך, חלק III.

⁵¹ בראש רשימת החמא"ס בשכם, שזכתה ב-73 אחוזים מן הקולות עם כ-70 אחוזי הצבעה, עומד עדלי יעיש, איש עסקים מקומי ובעל סוכנות מרצדס שניהל את ועדת הצדקה של העיר. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם ראש העיר עדלי יעיש, שכם, ינואר 2006. שותפיו העסקיים בישראל דברו רבות בשבחו.

Orly Halpren, "A Pragmatic Mayor for Nablus", *The Jerusalem Post*, 17 December 2005.

בחיגות הניצחון שערך השתתפו נוצרים ומוסלמים.

⁵² בראש רשימת החמא"ס בבחירות לפרלמנט עומד אסמעאיל הניה, מנהיג בפלג המתון. מחמוד אלוהאר הקשוח יותר, שהיה המנהיג הבולט עד עתה, הוצב במקום התשיעי.

⁵³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם יזיד צייע', איש אקדמיה ופרשן פלסטיני, בירות, אוקטובר 2005.

⁵⁴ בעוד פעילי החמא"ס עטורי הסרטים הירוקים צבאו על שערי הקלפיות בכל הגדה המערבית בסיבוב הרביעי של הבחירות למועצות המקומיות בדצמבר 2005 (מה שמהווה הפרה של חוק הבחירות הפלסטיני), נוכחות החמא"ס היתה בלתי מורגשת.

⁴³ מועמדים המשיכו במסע הבחירות מתוך הכלא. לדברי ראש העירייה הקודם של קלקיליה, מערופ זהראן, נהל יורשו בתפקיד, איש החמא"ס, את מערכת הבחירות שלו באמצעות טלפון סלולארי מתאו בכלא. ראיון שערכה קבוצת המשבר, קלקיליה, יוני 2005. קבוצת המשבר הצליחה גם ליצור קשר עם כמה מועמדים כלואים של החמא"ס באמצעות הטלפונים הניידים שלהם.

⁴⁴ המטרה היתה להוכיח לערפאת הספקן שהפת"ח יזכה בבחירות, ולכן עליו לאפשר עריכת בחירות נוספות שיוסיפו למומנטום של הפת"ח לקראת הבחירות הכלליות. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חבר המועצה המחוקקת מטעם הפת"ח, רמאללה, נובמבר 2004.

⁴⁵ בשבע המועצות הנותרות הושגו הסכמים שונים על מנת ליצור רוב קואליציוני.

⁴⁶ האסלאמיסטים אמרו שנפלו קרבן לעלילות שהומצאו על מנת לשמר את הדומיננטיות של הפת"ח במחוזות בחירה מרכזיים.

⁴⁷ אפילו ברמאללה קבל החמא"ס כמעט אותו מספר קולות כמו הפת"ח, השולט בעיר בקואליציה עם סיעות אחרות.

⁴⁸ ארנון רגולר, "מיליון תושבים ברשויות בשליטת חמא"ס", הארץ, 18 בדצמבר 2005. למרות שהפת"ח זכה ב-121 רשויות בניגוד ל-81 שבהן זכה החמא"ס, העיר היחידה בגדה המערבית שבה שמר על שליטתו היא רמאללה.

מזרח ירושלים להצביע כפי שהיה בבחירות הקודמות. על פי הדיווחים אבו מאזן, במהלך ביקורו בווינגטון במאי 2005, מצא אוזן קשבת אצל פקידים רמי דרג בממשל האמריקאי, כולל אצל שרת החוץ רייס, לטענתו שניצחון נקי של הפת"ח – שאותו צפה אז בוודאות – ינחיל מפלה קשה לקנאות האסלאמיסטית הסונית באזור:

המסר הזה יהדהד בכל רחבי המזרח התיכון: בהתמודדות האלקטוראלית השקופה והנקייה הראשונה בין לאומיות פרמאטית לאסלאמיזם קיצוני, ינצחו הלאומיים. איזו סיבה יש לממשלו של בוש לנסות ולסכל אפשרות שכזו בעת כה קריטית?⁶²

מעבר לכל שיקול אחר, הממשל למד מניסיון העבר. אחרי שתמך בדחיית הבחירות מיולי 2005, הוא ראה כיצד גוברת השפעת החמא"ס ואיך דועך כוחו של הפת"ח; כל אותה עת אמר אבו מאזן לבכירים בממשל ארצות הברית שיהיה ביכולתו לפעול רק לאחר הבחירות. כעת שואל אחד מאותם בכירים:

מה יצא לנו אם נפעל לדחייה נוספת של הבחירות בתקווה שהחמא"ס ייבלם איכשהו? שישה חודשים מהיום הרש"פ לא תהיה חזקה יותר, הפת"ח יהיה מחולק ומשוסע בדיוק כמו עכשיו, שום דבר לא יעשה בקשר לחמא"ס ותכניות הדמוקרטיזציה שלנו יתעכבו. בחירות אולי לא יובילו לשום דבר טוב יותר, אך הן גם לא ירעו את המצב.⁶³

מועמדים עצמאיים, ביניהם גם ראש העיר המכהן. "לו היה הפת"ח מריץ אנשים טובים תחת רשימה אחת מאוחדת, היה החמא"ס מצליח להשיג לכל היותר 30 אחוזים מכלל קולות המצביעים, אפילו בעזה", העריך משקיף של האו"ם שם.⁵⁵ בעוד הקבוצות החילוניות מתרסקות לרסיסים,⁵⁶ מייצג החמא"ס את הקול האסלאמי באופן אחיד ומגובש.⁵⁷ אך סימני האזהרה היו ברורים, והיוו מניע לסבב נוסף של ניסיונות מצד מנהיגי הפת"ח לדחות שוב את ההצבעה, הפעם בתירוץ של מכשולים ישראליים בפני ההצבעה במזרח ירושלים, חוסר-חוק וסדר בעזה, או שני הדברים גם יחד.⁵⁸

המצב מדאיג מאד גם את ישראל. חוקר אחד שאל "איך אנחנו יכולים לשבת בשקט בצד בעוד המפתחות נמסרים לאויב מושבע המקדיש את מרצו להשמדת ישראל", שאפילו לא התחייב לפרק את הזרוע הצבאית שלו או לשנות את השקפותיו האידיאולוגיות?⁵⁹ ישראל איימה שלא לאפשר את הבחירות אם ישתתף בהן החמא"ס ולשים קץ לכל שיתוף פעולה עם הרשות הפלסטינית, אם יצטרף החמא"ס לממשלתה. כניסוחו של יועץ במשרד הביטחון הישראלי, "שרון נתן לעבאס דוגמה כיצד להתמודד עם קנאים דתיים – כעת [הגיע הזמן] למעשה דומה מצד עבאס".⁶⁰

גם בקרב הקהילה הבינלאומית קל לחוש את החשש, אך התגובה שם שונה, ממספר סיבות. רבים מְצַרִים על כך שבמשא ומתן עם החמא"ס שקדם להכרזת קהיר בראשית שנת 2005, לא הציבה הרש"פ תנאים להשתתפות האסלאמיסטים בבחירות, כגון התחייבות להפסיק את ההתקפות נגד אזרחים או הכרה בישראל. בו בעת רווחת כיום ההערכה שהזמן לכפיית תנאים מוקדמים כאלה עבר זה מכבר, ושפתיחת דיון מחודש בנושא – תסכן את שביתת הנשק.⁶¹ במקביל, הולכת ומתחזקת ההבנה שהחמא"ס הנו מציאות שיש להכיר בה, ושאבו מאזן איננו מתכוון לפרק אותו מנשקו בכוח. דבר זה ברור הרבה יותר בהינתן אי ההתקדמות בחזית הדיפלומטית: לא ניתן לצפות מאף מנהיג פלסטיני שינקוט באמצעי חמורים נגד חבריו הפלסטינים כשאינו תהליך שלום, ובטח לא כשהגבלות הישראליות וההתנחלות – במיוחד סביב ירושלים – רק מתעצמות.

אפילו ארצות הברית, הסולדת מהתחזקות החמא"ס יותר מכל מדינה מערבית אחרת, קיבלה את השתתפותו בבחירות, דחפה לקיומן במועד, והצליחה בלחצה על ישראל להתיר לתושבי

⁵⁵ ראיון עם קבוצת המשבר, עזה, נובמבר 2005. הפת"ח הריץ 45 מועמדים לחמישה-עשר המושבים במועצת דיר אלבלח; חמא"ס, הממושמע יותר, הריץ חמישה-עשר, כולל שלושה פרופסורים באוניברסיטה.

⁵⁶ בנוסף לפת"ח, שהגיש בהתחלה שתי רשימות מועמדים מקבילות, מחזרות עוד חמש קבוצות וקואליציות אחרות אחר הקול החילוני בבחירות למועצה המחוקקת.

⁵⁷ סקרים נותנים לגיהאד האסלאמי הפלסטיני, המחריים את הבחירות, 3 אחוזי תמיכה. סקר PSR, 8 בדצמבר 2005.

⁵⁸ ב-9 בינואר 2005, למשל, הכריז שר הפנים של הרש"פ, נאצר יוסף, שכוחות הפלסטיניים אינם מסוגלים להבטיח את בטחון הבחירות.

⁵⁹ ראיון עם קבוצת המשבר, ווינגטון, נובמבר 2005.

⁶⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם יועץ בטחון ישראלי, משרד, תל אביב, ספטמבר 2005.

⁶¹ מול כוחו העולה של החמא"ס, עם מעט מאד להציע בתמורה, ותוך ראיית הפסקת האש כגורם שבו תלויה הצלחת מדיניותם, חשו ראשי הרש"פ שאינם מסוגלים לחלץ ויתורים נוספים. בכיר ברש"פ אמר שההצעה להתקש על כך שהחמא"ס יחדל במוצהר מהתקפות על אזרחים בתוך ישראל עלתה בשלב מסוים, אך זכתה לתמיכה בינלאומית מועטה עקב ההסכמה המובלעת בה להתקפות בשטחים הכבושים. ראיון עם קבוצת המשבר, רמאללה, יולי 2005.

⁶² ראיון שערכה קבוצת המשבר עם יועץ בכיר לנשיא עבאס, ווינגטון, מאי 2005.

⁶³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד בכיר של ארצות הברית, ווינגטון, 30 בדצמבר 2005.

III. חמא"ס והשלטון המקומי

הפלסטיניות שראשי הערים מטעם החמא"ס הביעו את נכונותם להשתתף בוועידה מוניציפאלית ישראלית-פלסטינית בהאג שבהולנד ביולי 2006 על מנת לקדם תכנית פעולה מוניציפאלית למען שלום, "בתנאי שנוכל לקבל היתרי יציאה מישראל".⁶⁸

ניתן לטעון כי העיר קלקיליה, בצפון הגדה המערבית, היא מקרה המבחן המשמעותי ביותר ליחסו של החמא"ס. לעיר, היושבת ממש על קו הגבול של 1967 וקשורה היסטורית בדרכים רבות ומגוונות כולל מבחינת תשתיות לשכנותיה שמעבר לגבול, היו בעבר יחסים לבביים עם כפר סבא, השוכנת בדיוק מעבר לקו הירוק. כיום, אחרי זכייתו של החמא"ס בבחירות העירוניות, ממשיך מכשול ההפרדה לנעוץ את ציפורניו בשטח העיר, לנטוע את יסודותיו בגבולה ולהעיב על האופק בגושי בטון. אך בהעדר כל חלופה אמיתית אחרת, שימרה מועצת העיר בראשות החמא"ס את תלותה בפועל בישראל לאספקת השירותים הציבוריים בתחומה, והעיר ממשיכה לחלוק את המזבלה שלה עם כפר סבא. ראש העיר לשעבר נפגש בגלוי עם ישראלים, מה שהמנהיגות החדשה לא תעשה. אך עדיין, סגן ראש העיר המהווה את ראש העיר בפועל של קלקיליה, השאם אלמצרי, נפגש עם נציגי חברת החשמל הישראלית, אם כי במכונית ולא במפקדת הצבא הישראלי.⁶⁹

במידה מסוימת, נחסך מרשויות מקומיות שבראשן עומד החמא"ס הצורך להתמודד עם נושא הקשרים עם ישראל מכיוון שישראל מתעלת את המגעים עם הפלסטינים יותר ויותר דרך הרש"פ ומנגנוניה הלאומיים. ריכוזיות מחודשת זו של הקשרים מעידה על שינוי משמעותי ממה שהיה נהוג במהלך ההתקוממות, כאשר ישראל העדיפה לשאת ולתת ישירות עם רשויות מקומיות במטרה להחליש את הרש"פ. נראה שהשינוי האחרון משרת את כל הנוגעים בדבר: הרש"פ זכתה מחדש בדומיננטיות שלה בכל הנוגע לקשרים הבינלאומיים; ישראל מצליחה לחמוק מקשרים ישירים עם רשויות המונהגות על ידי חמא"ס;⁷⁰ והחמא"ס מצליח להימנע ממגעים עם ישראל.

תוך גילוי נוסף של פרגמטיזם ותבונה אלקטוראלית, גייס החמא"ס מועמדים מקומיים רבים מקרב מוסדות הרווחה החברתיים הקשורים אליו.⁷¹ כמה מראשי הערים החדשים מילאו קודם לכן עמדות בכירות בארגוני צדקה.⁷² במהלך ההתקוממות, כשהרש"פ חדלה למעשה מלתפקד והצבא מנע מרוב הפלסטינים מלעבוד בישראל וצר דרך שגרה על עריהם וכפריהם, מילאו ארגוני הצדקה הקשורים לחמא"ס פער קריטי בתחומי הרווחה, כך שבאזורים מסוימים היתה הצלחתו האלקטוראלית של החמא"ס בבחינת מתן אישור למציאות קיימת. לפני היבחרו לראשות עיריית דיר אל-בלח,

במרוצת סבבי הבחירות למועצות המקומיות, קיבל החמא"ס על עצמו את האחריות לפרנסתם של אלפי עובדי רשויות מקומיות ואת ניהול העניינים המקומיים – כולל מתן שירותים – של מאות אלפי פלסטינים. הבחירות המקומיות נתנו אם כן לחמא"ס דריסת רגל ראשונה במערכת השלטונית של הרש"פ ולפלסטינים – טעימה ראשונה מהאופן שבו יוכל להיראות ממשל אסלאמיסטי. בעוד שכוחן של הרשויות המקומיות מועט יחסית, ולמרות שחובותיהן המאמירים והתייבשות מקורות ההכנסה שלהן במהלך ההתקוממות הגבירו באופן דרמטי את תלותן ברש"פ ובתורמים מבחוץ, הן נותרו במקרים רבים המעסיק המקומי הגדול ביותר, מקור משמעותי של טובות הנאה ומוקד הקשרים היומיומיים עם ישראל. הרשויות המקומיות הפכו, לפיכך, למעבדות קטנות היכולות להצביע על מה שיעשה החמא"ס מבחינה פנימית וכלפי אחרים, אם וכאשר ישיג עוצמה גדולה יותר ברמה הלאומית.

א. מלכודת השלטון המקומי

ברוב המקרים היה עד כה שלטונו של החמא"ס דומה כמעט עד לשעמום לזה של קודמו. חברי מועצה אסלאמיסטים נראים מאופקים ביותר ורחוקים ממאבקים פוליטיים או אידיאולוגיים רחבים יותר. נוכח המציאות המאלצת את המנהיגות המקומית לבוא במגע יומיומי עם כוחות הכיבוש, היתה מנהיגות זו פרגמטית ברוב המקרים: היא שמרה על קשרים עם ישראל בנושאים תפעוליים מהותיים במטרה לשרת את קהל בוחריה; הסכימה להיפגש עם עמיתים ישראלים אם היה בכך צורך בלתי נמנע, ונמנעה מקשרים פוליטיים שלא התחייבו מדרישות מעשיות שכאלו. "אם אנחנו בעיריות ובמועצות המקומיות, אנחנו מדברים עם הישראלים. לא מדובר בפוליטיקה, אלא במתן שירות", אמר מחמד עיזאל, ממנהיגי החמא"ס בשכם, שהודיע ב-12 במאוס 2005 על כוונת התנועה להשתתף בבחירות למועצה המחוקקת.⁶⁴ בדיר אל-בלח שברצועת עזה, המנהיג על ידי החמא"ס, הכריז ראש העיר שעירו "פתוחה לקבלת עזרה מכל מדינה בעולם, כולל ישראל".⁶⁵

ראש עיריית בית לחם, חבר החזית העממית לשחרור פלסטין (חז"ע) המנהל את העיר בקואליציה משותפת עם החמא"ס, מדבר עם קציני צבא מן המנהל האזרחי "לעיתים לא-תכופות" – על איסוף האשפה, למשל – ונפגש עמם "פעם או פעמיים בחודש" בהתנחלות ישראלית סמוכה, אך ללא חברי המועצה מן החמא"ס מכיוון ש"כך טוב יותר גם להם וגם לנו".⁶⁶ בעת כתיבת שורות אלו, פועל ראש עיריית שכם להשגת אישור של הצבא הישראלי לשיקום צינורות הביוב המולכים לישראל.⁶⁷ באופן מפתיע עוד יותר, במה שיכול להתברר כטעות, אמר בכיר באיגוד הרשויות המקומיות

⁶⁸ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד בכיר באיגוד המועצות המקומיות הפלסטיניות, רצועת עזה, נובמבר 2005. לא ראשי הערים ולא פקיד הבכיר הצליחו לקבל היתר יציאה.

⁶⁹ נמסר שזו היתה פגישתו הראשונה של אלמצרי עם נציגי החברה הישראלית.

Khaled Abu Toameh, "Kalkilya talks electricity with Israelis", *The Jerusalem Post*, 28 December 2005.

הפגישה עוררה בעקבותיה הצהרות הסתייגות מצד גורמים רשמיים ישראלים. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם שלמה דרור, דובר המנהל האזרחי בגדה המערבית, ירושלים, ינואר 2006.

⁷⁰ שם.

⁷¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חיליל שהין, כתב העיתון *אלגיאס*, רמאללה, נובמבר 2005.

⁷² מתוך דו"ח קבוצת המשבר *Islamic Social Welfare Activism* המוזכר לעיל.

⁶⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מחמד עיזאל, מנהיג חמא"ס, שכם, ספטמבר 2005.

⁶⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אחמד אלכורד, ראש עיריית דיר אלבלח, דיר אלבלח, נובמבר 2005.

⁶⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם גמאל סלמאן, מנכ"ל עיריית בית לחם, ינואר 2006. נאמר שהפגישות עוסקות בשירותים לאוכלוסיה ואישורים שתחת שליטה ישראלית בתוך גבולותיה המוניציפאליים של העיר.

⁶⁷ "כמובן שאדבר עם ישראל בכל נושא הקשור לצרכי האוכלוסייה שלי". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם ראש העיר עדלי יעיש, שכם, ינואר 2006.

המשרדים מסודרים,⁸¹ הם לא מצליחים לספק את הדרישה החשובה ביותר: מקומות עבודה.⁸² הקפאתה בפועל של תמיכת התורמים המערביים לרשויות מקומיות הנשלטות על ידי החמא"ס (ראה חלק V להלן) וכן – לדברי החמא"ס – הקצאת תקציבים מפלה על ידי הרש"פ קיצצו באופן חד במשאבי הרשויות, והותירו שובל של הבטחות שהופרו.⁸³ "החמא"ס הבטיח לבנות בית מטבחים, מרכז קהילתי ומכוני טיהור שפכים חדשים. אך שום פרויקטים אינם מתקיימים והוא אפילו לא תיקן את הכבישים", מחה מצביע בבית לחם.⁸⁴ בקלקיליה השמיע בנאי מקומי מובטל תלונות דומות: "החמא"ס לא סיפק שום פיצוי לקורבנות הגדר, בניגוד להבטחות הבחירות שלו. אינני רואה שום הבדל בין הממשל הישן לזה החדש, זולת העלייה באגרות המקומיות"⁸⁵ במועצה המקומית הענייה במיוחד של בית חנון, בצפון רצועת עזה, הביעו בעלי חנויות את תסכולם נוכח התרוששות הנמשכת של העיריה מאז העלו הבחירות המקומיות את החמא"ס לשלטון.

בכמה מקרים ניסה הפת"ח לפרוט על אי שביעות הרצון הזו, בהאשימו את החמא"ס בייבוש זרם התרומות הבינלאומיות. מנהיג של הפת"ח בבית לחם תיאר זאת באומרו ש"ברור שנוכחותם של החמא"ס ושל החזית לשחרור פלסטין במועצת העיר מכבידה על קבלת מימון מתורמים ומהממשלה, והם צריכים לפנות את מקומם. למה הם צריכים להחזיק את האינטרסים של תושבי בית לחם כבני ערובה לשם שמירה על יוקרתם שלהם?"⁸⁶ עם זאת, תושבים פלסטינים רבים אמרו כי ימשיכו להצביע לחמא"ס: האמירה שעדיף אביון הגון על פני גנב מושחת נשמעה בהזדמנויות רבות.⁸⁷

בכדי להתמודד עם המשבר התקציבי, ניסו הרשויות שבשליטת החמא"ס לקצץ בהוצאות, להעלות מסים, ולהחזיר או למכור נכסים עירוניים. בקלקיליה טען השאם אלמצרי שההוצאות המשרדיות וההוצאות על דלק ירדו במידה

ניהל אחמד אלכורד את ארגון הצדקה אלצאלח, שבמהלך כמעט שלושה עשורים הפך לתאגיד עם היקף פעילות שנתי של יותר מ-5 מיליון דולר אמריקאי – הרבה מעבר לתקציב העירוני. הארגון סיפק בתי ספר, מזון, טיפול רפואי ושירותים נוספים למספר גדל והולך של תושבי רצועת עזה. מארגון מחנות קיץ ועד לארגון מבצעי ניקיון, החמא"ס היה זה מכבר לגורם המארגן הראשי של החברה הפלסטינית.⁷³

ביצועיו של החמא"ס לאחר הבחירות קצרו שבחים ממשקיפים מקומיים וזרים כאחד. כלכלן פלסטיני אחד הליל את הפרודוקטיביות שלהם: "הרשויות שתחת שליטת החמא"ס מנוהלות היטב, ומוסר העבודה השתנה דרמטית. ראשי ערים חוזרים אל העם, ועונים לצרכיהם. גם מראה הערים משתנה. הן נקיות ומאורגנות יותר".⁷⁴ דיפלומט אירופי העובד עם חברי מועצה מטעם החמא"ס הוסיף: "הם עובדים קשה; הם הולכים לעבודה; הם קפדניים בענייני כספים; הם אוכפים את שלטון החוק והם מנסים לספק שירותים יעילים".⁷⁵ ישראלי המפקח על הנעשה בשטחים הכבושים מוסיף: "פלסטינים אומרים לי שהם אינם מושחתים; ועד עתה ניהלו את העניינים היטב".⁷⁶ אפילו יריבים מהפת"ח שיבחו אותם על נגישותם.⁷⁷

כמובן שהחמא"ס לא נמלט לחלוטין מהאשמות בניהול כושל וחוסר הגינות, ועדיין קיים החשש שעם הזמן יחל גם הוא להתנהל כקודמיו – ויפעל לטובת תומכיו ולטובתו שלו במקום לשרת את טובת הכלל. יש, למשל, סימנים לכך שמועצות בראשות החמא"ס חילקו גיובים לתומכיהן, והטילו מעמסה נוספת על התקציב מצומצם ממילא.⁷⁸ בתגובה לכך, טוענים חברי מועצה מטעם החמא"ס בתוקף כי החלטות בנושאי תעסוקה משקפות את צרכי הרשות המקומית ולא את אלה של התנועה השולטת בה: "מרגע שנבחרנו, הפכנו למשרתי העם, לא המפלגה".⁷⁹ כמו פוליטיקאים רבים, גם חברי החמא"ס מבקשים עוד זמן. "האוכלוסייה צריכה לשפוט אותנו בעוד ארבע שנים. אם לא נדרש לתת דין וחשבון, נהפוך למושחתים", אמר חבר מועצת עיריית בית לחם מטעם החמא"ס.⁸⁰

מעשיהם של האסלאמיסטים זוכים להערכות שונות ברחוב וכבר עתה נתקלת התנועה במכשולים. למרות שהדרכים נקיות

⁸¹ תצפיות על סמך ביקורים חוזרים של קבוצת המשבר ברשויות מקומיות המנוהלות על ידי החמא"ס בגדה המערבית ורצועת עזה בשנים 2005 – 2006.

⁸² סקר של המרכז הפלסטיני למחקרי מדיניות (PSR) ערב הנסיגה הישראלית מרצועת עזה מצא שלראשונה הפכה התעסוקה לנושא הבוטח ביותר בדעת הקהל, לפני הכיבוש.

⁸³ לדברי דובר החמא"ס עיזאל, "משרד השלטון המקומי ברש"פ מפלה בגלוי בין רשויות מקומיות של הפת"ח ושל החמא"ס. לרוע המזל, אין שוויון". ראיון לקבוצת המשבר, שכם, ספטמבר 2005. בבית לחם, האשימו חברי מועצת העיר מטעם החמא"ס את משרד השלטון המקומי בעיבוד העברות כספים על מנת להכשיל אותם. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חסן צאפי, חבר מועצה מטעם החמא"ס, בית לחם, נובמבר 2005. השר הממונה על ענייני המועצות המקומיות ברשות הפלסטינית, ח'אלד קואסמה, הכחיש זאת ואמר: "למרות הקשיים הפיננסיים שבהם אנו נתונים, מקבלת כל מועצה מקומית את החלק המגיע לה". ראיון לקבוצת המשבר, רמאללה, נובמבר 2005.

⁸⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם ג'אד יצחק, מנהל מכון ירושלים למחקרים שימושיים (Jerusalem Applied Research Institute of ARIJ), בית לחם, נובמבר 2005.

⁸⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אחמד אלהנדי, פועל בנין, קלקיליה, ספטמבר 2005.

⁸⁶ "על פי החוק, לו היה החמא"ס פורש, היתה הרש"פ ממנה זמנית מועצה חדשה [של הפת"ח] עד לעריכתן של בחירות חדשות". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אנטואן סלמאן, חבר מועצת העיר בית לחם, נובמבר 2005. בתגובה לניסיון מצד הפת"ח לחתור תחת מועצת עיריית בית לחם, העיר איש יחסי ציבור של האוניברסיטה העירונית בכעס ש"הפת"ח לא רוצה שמישהו ישבור את החרם על בית לחם. הם רוצים לחבל בעירייה כדי להפטר מהחמא"ס". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם קרול דדוב, בית לחם, נובמבר 2005.

⁸⁷ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם תושבים מבית חנון, נובמבר 2005.

⁷³ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם פקידים של האו"ם, עזה, נובמבר 2005.

⁷⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם צלאח עבד אלשאפי, כלכלן פלסטיני, עזה, נובמבר 2005.

⁷⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומט אירופי, ירושלים, דצמבר 2005. ניסיון המצטרב של עיריית ישראליות המנוהלות על ידי התנועה האסלאמית שימש חומר לימוד לחמא"ס: "החמא"ס למד מאם אלפחם. הם יודעים שמנהיגיהם צריכים לטאטא את הרחובות". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם ח'אלד עמריה, עתונאי פלסטיני, דורא, נובמבר 2005.

⁷⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם שלמה דרור, ירושלים, ינואר 2006.

⁷⁷ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם אנשי פת"ח, שכם, ינואר 2006.

⁷⁸ סגן ראש העיר (וראש העיר בפועל) של קלקיליה, השאם אלמצרי, אישר שהוסיף 50 איש לרשימת המועסקים על ידי. קודמו בתפקיד, איש הפת"ח מערף זהראן, טען שהחמא"ס "לוקה בהעדפת אנשיו" בכל הקשור לקבלת אנשים לעבודה. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם השאם אלמצרי, קלקיליה, ספטמבר 2005; ועם מערף זהראן, קלקיליה, יוני 2005.

⁷⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אחמד אלכורד, דיר אלבלח, נובמבר 2005.

⁸⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חבר מועצת העיר בית לחם מטעם החמא"ס, נובמבר 2005.

בניסיון להתמודד עם הקשיים הכלכליים העצומים, ניסה החמא"ס לפרוט גם על נימים לאומניים, בהאשימו את הרש"פ ואת התורמים בסירוב לקבל את תוצאות הבחירות הדמוקרטיות. בראיון עם קבוצת המשבר, הפנה מנהיג החמא"ס מחמוד אלוהאר אל התורמים טענה שבה השתמשו תכופות נגד הרש"פ: "על מנת להלחם בנגע השחיתות", הוא אמר, על העיריות לבער מקרב הפלסטינים את תרבות התלות:

עלינו להישען על הכנסות מן האוכלוסייה. עלינו להסתמך על תעשיות קטנות מקומיות ולא על מיוזמים גדולים במימון התורמים. עלינו להקים בתי חרושת ומפעלים למען העם הפלסטיני באמצעות הכסף שלנו, ולא לשלוח עובדים לעבוד בשביל ממשלות אחרות. זה ייקח זמן.⁹⁷

מתאו בכלא, נשמע מנהיג החמא"ס אחמד חאגי עלי נחרץ אפילו עוד יותר: "התורמים הרסו את הבית שלנו עם התרומות שלהם – הם עצמם מקור השחיתות. אנחנו לא צריכים את האירו שלהם. אנחנו צריכים את הכבוד שלנו".⁹⁸

ב. דחיית ביצועה של השריעה?

תוך כדי הניסיון לקנות לעצמם מוניטין כאדמיניסטרטורים מקצועיים, ביקשו פוליטיקאים מקומיים של החמא"ס גם לשכך את החששות כי הם עתידים לפגוע בפלורליזם הפוליטי וללחוץ לאסלאמיזציה כפויה. כמנהיגים לאומיים, הם חזרו והדגישו בנאומים ובראיונות את חשיבות הממשל התקין, את הפיתוח הכלכלי, ואת הביטחון האישי והחברתי, בעוד שנושאים דתיים נדחקו הצידה או שלא אוזכרו כלל.

עד עתה, ישנן עדויות קלושות בלבד לניסיונותיהן של רשויות שבשליטת החמא"ס ליישם את החוק הקנוני האסלאמי (חזריעה). בבית לחם, כרת החמא"ס ברית עם מנהיגה הנוצרי של החילונית ביותר מבין הסיעות הפלסטיניות, החזית העממית לשחרור פלסטין (חז"ע). במקומות שבהם צצו "משמרות צניעות" מקומיות או קבוצות פעילים אלימות, מיהרו נושאי תפקידים רשמיים בחמא"ס לאפיין אותן כסטיות בודדות, שאינן חלק ממדיניות כללית. כשנשאל אודות רציחתה של אישה צעירה בעת שטיילה על החוף ברצועת עזה בחברת אדם שמאוחר יותר הסתבר שהיה ארוסה, השיב מנהיג של החמא"ס: "אינן לנו מדיניות של התערבות בחייו האישיים של איש. לא היום. לא מחר. לעולם לא".⁹⁹

בנושא אחר בעל משמעות מכריעה בחברה הפלסטינית, נמנע חמא"ס בבירור מלהפך את הסטאטוס קוו הדתי. מסעדות בבית לחם, עיר נוצרית באופן היסטורי, שכלכלתה נשענת על תיירות, נשארו המסעדות פתוחות במהלך חודש הרמדאן והמשיכו למכור אלכוהול, למרות מעמדו הדומיננטי של החמא"ס בקואליציה השולטת במועצת העיר. במהלך חג המולד נראה היה שהמועצה החדשה עושה כל מאמץ, בדיוק כקודמתה, על מנת לארח עולי רגל. "לפני הבחירות הפיצו יריבינו בתעמולה שלהם טענות כאילו בדעתנו להעביר את יום

ניכרת,⁸⁸ בעוד חברי מועצה מטעם החמא"ס בבית לחם מסרו שקיצו במשכורתו של ראש העיר, גם אם לא במשכורתיהם שלהם.⁸⁹ חברי מועצות הציעו גם תמריצים בכדי לעודד תשלום מראש של אגרות עירוניות על מנת להגדיל את ההכנסות. ח'אלד סעדה, חבר מועצת עיריית בית לחם ופעיל ותיק בחמא"ס, אמר שכיתת את רגליו בשווקים ובחנויות בבקשו מן הסוחרים לשלם: "הלכתי לגבות את המסים באופן אישי מהשווקים. אמרתי – תראו, אתם הצבעתם בשבילי, וכדי שהעירייה הזו תצליח בניהול העיר אתם חייבים לשלם אגרות".⁹⁰ בקלקיליה, ביקשה העירייה את עזרתם של אנשי הדת המקומיים. השיח' צאלח צברי, פוסק הלכה וקרוב משפחה של חבר המועצה רב ההשפעה מוצטפא צברי, אישר את יצירתן של שלוש דרגות מיסוי: מס עסקים, מס עשירים ומס על בעלי הכנסות בינוניות.⁹¹ "אם האנשים אינם משלמים את מסייהם", הזהיר, "קלקיליה תצטרך לשלם ריבית על החוב שלהם, מה שאסור על פי האסלאם".⁹² על פי אלמצרי, בעקבות התערבותו של צברי תפחו במידה ניכרת ההכנסות ממסים, בעיקר מעסקים.⁹³

בכדי להגדיל את ההכנסות, העמידו מועצות בראשות החמא"ס נכסים עירוניים לשימוש מסחרי. ריאד מצטפא, ראש מועצת קבלאן, החכה אדמה לצורך בניית מגרש כדורגל באמצעות מתן הנחה במיסים העירוניים לבעלי הקרקע; בבית לחם, השתמשו חברי מועצה בקשריהם עם ועד ההקדשים (חאקף) על מנת לקבל אדמה במחיר מוזל לשם בניית אצטדיון.⁹⁴ בקלקיליה אמר ראש העיר בפועל שהוא מוכר ומחכיר נכסים עירוניים על מנת להקטין את תשלומי הריבית האסורה על פי האסלאם.⁹⁵ בעוד שהעלאת המיסים והמחירים עוררה התמרמרות, בעיקר בקלקיליה, הרי שמוכנותן של המועצות בראשות החמא"ס לנקוט בצעדים בלתי פופולאריים הרשימה את נציגיו המקומיים של הבנק העולמי. "ראש עיריית בית לחם היה הראשון שמינה מבקר פנימי. האם היית מעניש אדם כזה?", שאל הפקיד המפקח על המימון העירוני.⁹⁶

⁸⁸ "הוצאות המחלקות השונות ירדו גם הן, והכול נמצא בבחינה מחדש". ראיון לקבוצת המשבר, קלקיליה, ספטמבר 2005.

⁸⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חסן צאפי, חבר מועצה מטעם החמא"ס, בית לחם, נובמבר 2005.

⁹⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם ח'אלד סעדה, חבר מועצה מטעם החמא"ס, בית לחם, נובמבר 2005.

⁹¹ "אנו מעודדים את האנשים לשלם מסים משום שאנו מבינים שהעירייה זקוקה לכסף על מנת לספק שירותים. זה תפקידה הנכון של הדת בפוליטיקה". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם השיח' צאלח צברי, המופתי של קלקיליה, קלקיליה, ספטמבר 2005.

⁹² שם.
⁹³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אלמצרי, קלקיליה, ספטמבר 2005.

⁹⁴ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם ריאד מצטפא, ראש עיריית קבלאן, דצמבר 2005; ועם חסן צאפי, חבר מועצת עיריית בית לחם מטעם החמא"ס, בית לחם, נובמבר 2005.

⁹⁵ אלמצרי טען שבאמצעות מכירת רכוש הוא צמצם את החוב העירוני ביותר מ-10 אחוזים תוך 7 חודשים, וכך הפחית את תשלומי הרבית בהתאם. צברי, המופתי של קלקיליה, אמר שמותר לעירייה לשלם רבית "על שירותים כמו בתי ספר וכבישים, מכיוון שאלה שירותים שהעירייה חייבת לספק. במקרים כאלה אפשר לסלוח למוסלמים מכיוון שהם משרתים את האינטרס הציבורי. אך מועצת העיר חייבת להחליט בהתאם למצפונה בפני האל". ראיונות שערכה קבוצת המשבר, קלקיליה, ספטמבר 2005.

⁹⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אבראהים דגאני, פקיד בכיר בבנק העולמי, ירושלים, דצמבר 2005. נראה שכספי הבנק העולמי, בשונה מאלה של USAID, אינם נתונים לפיקוח של אנשי בטחון.

⁹⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מחמוד אלוהאר, מנהיג חמא"ס, עזה, 20 בנובמבר 2005. בראיון לעיתון, אלוהאר הרחיב: "איננו רוצים להפוך את עמנו לעם של פושטי-יד במסווה של מקבלי תרומות. ארצות רבות חיות בכבוד במסגרת אמצעייהן הדלים, וגם הן מתקדמות. ממשלה המקבלת סיוע זונחת את אמונתה ומתחילה לעשות את רצונו של נותן התרומה. ליד הנותנת יש יתרון על היד המקבלת. עם הלוחמים שלנו לא יהפוך לעם של קבצנים... אני חושב שאם נתחיל להשקיע, לא נזדקק למדיניות התורמות הסוחטות מידינו הבטחות בתמורה לפירורי לחם יבש". אלשרק אלאוסט, 10 בנובמבר 2005.

⁹⁸ ראיון טלפוני שערכה קבוצת המשבר עם חאגי עלי, ינואר 2006.
⁹⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מחמד עזאל, דובר החמא"ס, שם, ספטמבר 2005.

השפעת החמא"ס ולשמר את כוחה בכמה מן הערים בגדה,¹⁰⁵ ושכמה ממערכות הבחירות המקומיות שיחק הפת"ח על הקלף העדתי בפנותו אל פחדי הנוצרים¹⁰⁶ – האשמה המוטחת גם נגד האסלאמיסטים.¹⁰⁷

למרות שהחמא"ס פוטר את כל סימן שכזה לחוסר סובלנות דתית כסטייה וכטעות, סימנים אלו מזינים את החששות שהתנועה מציגה לכאורה פנים מתונות במטרה להכות שורשים בממסד כדי לכפות בסופו של דבר כללי מוסר נוקשים הרבה יותר. "החמא"ס משחקים משחק טקטי. הם ממתינים לשעת הכושר, אך מטרותיהם לא השתנו", אמר סטודנט נוצרי צעיר בבית לחם. "יש להם תכנית. אני לא אצביע לחמא"ס. אני מפחד מהחמא"ס. אני רוצה לחיות כמו שבא לי".¹⁰⁸

חששות מסדר יום חברתי שמרני גברו במהלך מסע הבחירות למועצה המחוקקת. במצע הבחירות שלו, קרא החמא"ס לעיגון החוק הקנוני האסלאמי כבסיס החקיקה העיקרי; באסיפות בחירות בן השתתפו גברים בלבד, העלו מנהיגים אסלאמיסטים על נס את ההפרדה המגדרית באוניברסיטאות והטיפו לטיהור תכניות הלימודים בבתי הספר ממה שהם רואים כהשפעות מערביות, כגון חינוך מיני.¹⁰⁹ הם קראו גם להריסתו של הקזינו (הסגור כבר) ביריחו ולהטלת איסור על הפעלת קפיטריות מעורבות באוניברסיטאות, סיסמאות שקצרו תשואות רמות.

המנוחה הרשמי מראשון לשישי, ולהפוך את כנסית המולד למסגד", אמר חבר מועצה מטעם החמא"ס.¹⁰⁰

גם בנושא הרגיש של ייצוג פוליטי נוצרי הקפידו מנהיגי החמא"ס לשמר את הסטאטוס קוו. בבית לחם הם נמנעו מלשנות את המנהג למנות ראש עיר קתולי (ראש העיר הנוכחי הוא חבר החז"ע) וסגן ראש עיר יווני-אורתודוכסי, למרות שהנוצרים מהווים מיעוט בעיר הנשלטת על ידי האסלאמיסטים. חמא"ס גם נמנע בבירור מלשנות את המכסות המבטיחות רוב בלתי פרופורציונאלי של המושבים במועצה העירונית למועמדים נוצרים בכמה עיירות שעד לאחרונה היו מאוכלסות רובן או כולן בנוצרים.

אולם במקרים אחרים ישנם סימנים מטרידים יותר. בקלקיליה ביטלה העירייה, בתיאום עם מנהיגי דת מקומיים, פסטיבל מוסיקה שנתמך על ידי הרש"פ. תגובתה הראשונית המתגוננת, שגרסה כי היא פעלה על מנת לשמור על הדשא במגרש הכדורגל לא עוררה רושם רב, ובראיון עם קבוצת המשבר מאוחר יותר הביע השאם אלמצרי בבירור את התנגדותו המוסרית: "זה היה פסטיבל בעל אופי מערבי, והאנשים התנגדו לו. לו היה מדובר בקשרי גומלין תרבותיים אז בסדר גמור, אין לנו בעיה עם זה. הרש"פ ניסתה ללחוץ עלינו, אבל אנחנו סירבנו".¹⁰¹ המופתי המקומי הסכים גם הוא: "העירייה צדקה בהחלטתה לאסור על קיום האירוע מפני שהפסטיבל הפך את ציוויי השריעה. ישנן פעמים שבהן פועלת העירייה כפלאם להחלטות של הרש"פ המנוגדות לאסלאם".¹⁰²

נשים המועסקות בעירויות המנוהלות על ידי החמא"ס עוטות כולן כיסויי ראש, למרות שלא ברור האם מדובר בהוראה מגבוה, לחץ בלתי רשמי, בחירה או שילוב של כל אלו. יתר על כן: על אף מראית הפרגמטיזם הנוכחי שלו, זכר תקיפותיהם של פעילי החמא"ס בתקופת האינתיפאדה הראשונה על נשים שהסתובבו ללא כיסוי ראש נשאר חזק עד כדי כך שבינואר 2006 פרסמה קבוצת אינטלקטואלים חילוניים עצומה שכותרתה "אנו נגן על חירויותינו". תוך משלוח איחולים לתנועה על השתתפותה בהליך הדמוקרטי, קראה העצומה לחמא"ס להתנער מהשימוש בכוחה הפוליטי על מנת לחוקק חוקים הקשורים במוסר חיי הפרט.¹⁰³ ישנם גם סימנים למתח בכל הנוגע להשקפותיו של החמא"ס על החלוקה הדמוגרפית של מושבים במועצות המקומיות הספורות שבהן הדבר נהוג.¹⁰⁴ ישנם פעילי חמא"ס המתלוננים על כך שהרש"פ משתמשת בנוצרים כבפיונים על מנת להחליש את

¹⁰⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חסן צאפי, חבר מועצת עירית בית לחם מטעם החמא"ס, בית לחם, נובמבר 2005. גם כאן יש יוצאי דופן. ככר המולד בבית לחם, אתר בעל ערך רגשי לנוצרים בסמוך לכנסית המולד, שימשה לעצרת תפילה מוסלמית מכיוון שזו הכיכר הראשית של העיר.

¹⁰¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אלמצרי, קלקיליה, ספטמבר 2005.

¹⁰² ראיון שערכה קבוצת המשבר עם המופתי צאלח צברי, קלקיליה, ספטמבר 2005.

¹⁰³ חליפת דואר אלקטרוני של קבוצת המשבר עם אינטלקטואל פלסטיני, ינואר 2006. נכון ל-9 בינואר 2006, העצומה טרם פורסמה.

¹⁰⁴ על פי פרסומי המכון הדמוקרטי הלאומי בירושלים, לרשויות במקומיות הבאות צריך להיות ראש עיר נוצרי ומכסה של חברי מועצה נוצרים: בית לחם (שמונה נוצרים, שבעה מוסלמים); בית סחור (עשרה נוצרים, שלושה מוסלמים); בית גאלה (עשרה נוצרים, שלושה מוסלמים); זבדה (ששה נוצרים, שלושה מוסלמים); ביר זית (שבעה נוצרים, ששה מוסלמים); עבוד (ששה נוצרים, חמישה מוסלמים); גפנא (שמונה נוצרים, שלושה מוסלמים); רמאללה (שמונה נוצרים, שבעה מוסלמים). אף רשות עירונית פלסטינית אחרת איננה חייבת במכסות.

¹⁰⁵ למרות שהחמא"ס זכה בשליש מן הקולות ברמאללה, עקב המכסה הוא קבל רק שלושה מושבים מתוך חמישה עשר. כמו בבית לחם, הוא לא הריץ מועמדים נוצרים.

¹⁰⁶ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם פעילי חמא"ס, בית לחם ורמאללה, 2005. לדברי ג'אד יצחק, מנהל אבי"מ בבית לחם, "הרש"פ נעשית נדיבה יותר כלפי נוצרים, מכיוון שהפת"ח הוא חילוני. לנוצרים יש ייצוג-יתר בעמדות בכירות בפת"ח וברש"פ". ראיון לקבוצת המשבר, בית לחם, נובמבר 2005.

¹⁰⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם תושבים פלסטיניים ברמאללה, אוקטובר 2005.

¹⁰⁸ ראיון לקבוצת המשבר, בית לחם, נובמבר 2005.

¹⁰⁹ עצרת בחירות של החמא"ס, שכם, ינואר 2006.

"המעצרים מוכיחים שישראל לא רוצה שהחמא"ס ישתתף בבחירות בגדה המערבית", אמר עיתונאי אסלאמיסטי.¹¹⁵

לצעדים אלו היתה השפעה דלה ביותר על הישגי החמא"ס בסקרים. בעוד שדובריו טענו שהמעצרים הקשו על עריכת מסע הבחירות,¹¹⁶ חברים אחרים בתנועה אמרו שהשפעת המעצרים אוזנה ואפילו בוטלה על ידי הסולידאריות עם החמא"ס שנוצרה בעקבותיהם, במיוחד לאור העובדה שהם נתפסו כניסיון לדכא את הדמוקרטיה הפלסטינית. מצביע באל-בירה, שבדצמבר 2005 יצאה משליטתו של הפת"ח, מחה על ההתנכלות לתנועה האסלאמיסטית: "האם הפת"ח איננו גם כן קבוצה כמושה? למה הם נטפלים לחמא"ס?"¹¹⁷

מאוחר יותר דחקה ישראל בקהילה הבינלאומית שלא תאפשר את התחזקותו של החמא"ס באמצעות תהליך הבחירות וביקשה לא רק למנוע את בחירתם של מועמדים מסוימים, אלא לבטל את הבחירות עצמן. בעקבות הסכמת ארצות הברית להשתתפות החמא"ס בבחירות במהלך ביקורו של עבאס בווינגטון באוקטובר 2005, נסוגה בה ישראל מן האיום לחבל בהצבעה, אך אמרה שלא תעשה שום דבר בכדי להקל עליה. ככוח הכובש וכבעלת השליטה הישירה על מזרח ירושלים ועל דרכי הגישה והמעברים לאורך הגדה המערבית ולרובחה (ובין הגדה המערבית לרצועת עזה), היא יכולה לחסום את תנועתם החופשית של מצביעים, מועמדים ופעילים כאחד. פקיד בכיר במשרד החוץ טען שישראל שומרת לעצמה את הזכות לעצור חברי חמא"ס העוברים במחסומים ביום הבחירות.¹¹⁸

במהלך שנועד אולי לתקוע את הבחירות סופית, העלתה ישראל את האפשרות כי לא תתיר את עריכת הבחירות במזרח ירושלים אם ישתתף בהן החמא"ס, בספקה בכך לבכירי הרש"פ ולמנהיגי הפת"ח שכבר חיפשו מוצא מן הבחירות את התירוץ להכריז שלא יעלו את ירושלים קורבן למערכת הבחירות. מול האשמות בהכשלת תהליך הדמוקרטי, ונוכח לחץ נמשך מארה"ב ומהאיחוד האירופי לעריכת הבחירות במועדן, נסוגה ישראל מעמדה זו.¹¹⁹ ב-15 בינואר, החליט הקבינט להתיר את ההצבעה במזרח ירושלים בהתאם למה שהיה מקובל עד עתה, אך "להסיר כל סימן ואות" להשתתפות החמא"ס בבחירות בעיר.¹²⁰ עדיין, בששת החודשים שלפני הבחירות הפלסטיניות חזרה ישראל וטענה ששותפות של החמא"ס בממשלה הפלסטינית תוביל לניתוק הקשרים עם הרש"פ ולסיום מחויבותה של ישראל למפת הדרכים.¹²¹

IV. החמא"ס וישראל: שותפים לחד-צדדיות?

א. התמודדותה של ישראל עם השתלבות החמא"ס

מאז שחשף עבאס את מדיניותו המכוונת לשילובו הפוליטי של החמא"ס, במחצית 2003, דחתה ישראל את הנחת היסוד על פיה שילובו של החמא"ס תעשה אותו פרגמטי יותר, וביקשה בעקבות מן הרש"פ לפרק את תשתיתו הצבאית. בראותה את החמא"ס צובר כוח וביטחון עצמי בעוד עבאס והרש"פ הולכים ונחלשים, טענה ישראל כי הוכחה צידקתה, אפילו כאשר גורמים אחרים הצביעו על כך שמדיניותה של ישראל עצמה – הן כלפי החמא"ס והן כלפי עבאס – תרמה לא מעט להתחזקותו של הראשון על חשבון האחרון.

מנקודת ראותה של ממשלת ישראל, רש"פ הכוללת ארגון המחויב להתנגדות מזוינת, שהרג כ-300 ישראלים ביותר מ-50 פיגועי התאבדות בערי ישראל במהלך ההתקוממות האחרונה,¹¹⁰ המתנגד להסדר של שתי מדינות ושולל את קיומה של ישראל, מהווה פרטנר עוד פחות מאשר הרש"פ הנוכחית שעמה סירבה לשאת ולתת.¹¹¹ כבסיס החוקי לדרשתה שהרש"פ תמנע מהחמא"ס להשתתף בבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית, הִתְקַתָּה ממשלת ישראל את הסכם הביניים הישראלי-פלסטיני משנת 1995, אשר דורש להדיר ממערכת בחירות "מועמדים, מפלגות או קואליציות... הפועלים או מעודדים לגזענות או החותרים ליישום מטרותיהם באמצעים בלתי חוקיים או בלתי דמוקרטיים".¹¹²

בחודשים שקדמו לבחירות לפרלמנט הפלסטיני, בעוד שבאופן תיאורטי נשמרת *תהדאה* החד-צדדית של החמא"ס, עצר הצבא הישראלי מאות פעילים אסלאמיסטים, כולל עשרות מועמדים, מנהלי קמפיינים וחברים בולטים בזרוע המדינית של התנועה. לקראת הסיבוב השלישי של הבחירות המקומיות בספטמבר 2005, האשימו מנהיגים בחמא"ס את ישראל במעצר 95 חברים שנטלו חלק במסע הבחירות, כולל 30 מועמדים מובילים.¹¹³

בעוד שתוצאו הבחירות המקומיות נותרו בעיניו, מספר חברי מועצות (ולפחות ראש עיר אחד) נותרו בכלא.¹¹⁴ ואמנם, מנהיגים, מועמדים ופעילים אסלאמיסטים רבים מהגדה המערבית שרואינו על ידי קבוצת המשבר נמצאים מאחורי הסורגים.

¹¹⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם עיזיזי חאמד, עיתונאי אסלאמיסטי, עזה, נובמבר 2005.

¹¹⁶ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם גורמים רשמיים בחמא"ס, ביתוניא, ספטמבר 2005. הם טענו בנוסף שמספר מועמדים נטשו את המרוץ לפרלמנט מחשש שיעצרו.

¹¹⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר, אל בירה, דצמבר 2005.

¹¹⁸ ראיון שערכה קבוצת המשבר, ירושלים, דצמבר 2005.

¹¹⁹ "לישראל אין כונה לתת ל[נשיא הפלסטיני] מחמוד עבאס תירוץ לביטול הבחירות מפני שהוא חושש מניצחון של החמא"ס ולאפשר לו להטיל עלינו בפני הקהילה הבינלאומית את האחריות להחלטותיו". הצהרה של משרד החוץ הישראלי, כפי שצוטטה על ידי סוכנות הידיעות הצרפתית, 25 בדצמבר 2005.

¹²⁰ הודעה לעיתונות של ממשלת ישראל, 15 בינואר 2006. בעצרת בחירות של החמא"ס בירושלים שעות ספורות לאחר מכן, עצרו שוטרים ישראלים ארבעה מועמדים, כולל מחמוד אבו טיר, מסי שתיים ברשימה הכלל ארצית של האסלאמיסטים.

Aluf Benn, "No. 2 on Hamas election list arrested", www.haaretz.com, 16 January 2006.

¹²¹ בכנס במרכז הבינתחומי בהרצליה, ב-12 בספטמבר 2005, אמרה שרת המשפטים ציפי לבני שישראל והקהילה הבינלאומית ימצאו ארגון

¹¹⁰ הנתונים לקוחים מאתר משרד החוץ הישראלי, www.mfa.gov.il.
¹¹¹ בנאום במרכז הבינתחומי בהרצליה, ב-12 בספטמבר 2005, השותה שרת המשפטים ציפי לבני בין החמא"ס לאט"א הבסקית ולמפלגת הפועלים הכורדית, שנאסר עליהן לקחת חלק בזירה הפוליטית.
¹¹² סעיף III.3 לנספח II של הסכם הביניים. נוסח ההסכם נמצא באתר www.mideastweb.org.

¹¹³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אסאמה חמדאן, מנהיג ודובר של החמא"ס, בירות, אוקטובר 2005. בין העצורים היו מנהיגיו הפוליטיים של החמא"ס בגדה המערבית חסן יוסף ומחמוד עיזאל, כמו גם המועמדים למועצה המחוקקת שיח' אחמד חאג' עלי ומחמוד אבו טיר. לדברי חמדאן, הצבא ביצע מעצרים המוניים נוספים במהלך החודשים שלאחר מכן, ותפס 600 חברי חמא"ס עד סוף השנה. נראה שישראל מודאגת הרבה יותר מעליות כוחו של החמא"ס בגדה המערבית שבה היא עדיין נוכחת, מאשר ברצועת עזה. בישיבת ממשלה ב-18 בדצמבר 2005 פרש ראש אמ"ן, האלוף אהרן זאבי, תרחיש שלפיו תוך שנה יתפצלו השטחים לשני חלקים: "חמא"סטאן" בעזה ו"יפת"חסטאן" בגדה המערבית. גדעון אלוך, "ראש אמ"ן: בעזה עשויה לקום חמאסטאן ובגדה פתחסטאן", הארץ, 18 בדצמבר 2005.
¹¹⁴ למשל ראש עיריית קלקיליה, וגיה קואס.

ב. האם מתהווה שינוי במדיניות?

לאחר התקפות ה-11 בספטמבר 2001 על ניו יורק וושינגטון והשימוש החוזר ונשנה בפיגועי התאבדות ע"י החמא"ס, ישראל – שראתה בתנועה אויב מר – השוותה אותה לקבוצות הג'יהאדיסטיות הבינלאומיות, ובעיקר לאל-קאעדה. עד שיישם ראש הממשלה שרון את ההתנתקות החד-צדדית מרצועת עזה, כבר נהרגו רוב מנהיגיו הבכירים של החמא"ס, הן המדיניים והן הצבאיים.¹²⁷

אסטרטגיית השילוב של עבאס, הפסקת האש הזמנית של החמא"ס וההבנה שהפת"ח נחלש בעוד האסלאמיסטים מתחזקים, החלה להשפיע על התפישה הישראלית, לפחות בשוליים. הקו הרשמי עדיין גורס שכל מגע עם החמא"ס או הכרה בו יבואו רק לאחר שהארגון ישתנה, ולא בגלל התחזקותו. רק לאחר שיבטל את "הצהרותיו החוקיות [כלומר את אמנתו], ולזרוע הפוליטית לא יהיה שום קשר עם הפעילות הצבאית",¹²⁸ יוכל החמא"ס להתקבל כבן-שיח לשלום. המעצרים וההתנקשויות נמשכו, וישראל עדיין דורשת את פירוק הזרוע הצבאית של החמא"ס בעודה מנסה להכשיל את מאמציו האלקטוראליים.

בה בעת, עם זאת, חלקים גדולים והולכים של הממסד ואפילו של הציבור משלימים בהדרגה עם הרעיון שלארגון האסלאמיסטי יהיה חלק משמעותי במדיניות הרש"פ.¹²⁹ כניסוחו של יועץ במשרד הביטחון הישראלי, "החמא"ס הנו אחד משני זרמים עיקריים המצטרפים לממסד ולמנגנון הפלסטיניים. אם הם לא יתקפו אותנו ולא ישתמשו בטרור, זה עניינם הפנימי של הפלסטינים מי מושל עליהם".¹³⁰ אחרים טוענים שהפסקת האש הנוכחית תלויה בסופו של דבר בהבנה בין עבאס לחמא"ס, שפירושה שקט בתמורה להשתתפות פוליטית; אם תמנע ישראל מעבאס מלמלא את חלקו, היא עלולה לאבד גם את הפסקת האש.¹³¹ דעת מיעוט, אולם דעה הנשמעת לעתים מזומנות גורסת כי החמא"ס עוד יתגלה לבסוף כפרטנר טוב יותר מאשר הפת"ח, משום שלהסכמות עם מי שדבק בקו נוקשה, ובמיוחד אם הוא ממושמע, יש סיכוי גדול יותר להחזיק מעמד.¹³² שאול משעל, בר סמכא ישראלי בנושא החמא"ס, אומר: "ישראל צריכה להפחית ממשקלה של האידיאולוגיה בעיצוב האופן שבו היא רואה את החמא"ס. הם אינם קנאים מטורפים. הם לא שותפים לתרבות הזו של התנכרות

מאז שנת 1967, עברו יחסיה של ישראל עם התנועה האסלאמיסטית מספר שינויים. בשנים שלפני הקמת החמא"ס על ידי האחים המוסלמים בתחילת האינתיפאדה הראשונה,¹²² ניסו מנהיגים ישראלים לטפח את האסלאמיסטים על חשבון אש"פ החילוני. לא היה זה יוצא דופן, למשל, שאחמד אלכורד, כיום ראש עיריית דיר אל-בלח מטעם החמא"ס, קיבל את הרישיון להפעיל את אגודת הרווחה צלאח מן הממשל הצבאי בשנת 1978.¹²³ האסיפה האסלאמית (אל-מוג'יאמע אל-אסלאמי) שהוקמה על ידי השיח' אחמד יאסין, שמעולם לא הסתירה את קשריה עם האחים המוסלמים, נרשמה אצל הרשויות הישראליות בשנת 1979, דבר שהיה בלתי אפשרי לארגון בגודל דומה הקשור לאש"פ. בעוד שעל ישראלים נאסר חוקית לדבר עם חברי אש"פ, לא היה איסור דומה על מגעים עם האחים המוסלמים. אפילו לאחר הקמת החמא"ס, המשיכה ישראל להעדיף פעילות מיליטנטית אסלאמיסטית על פני פעילות מיליטנטית לאומנית, מתוך מטרה להחליש את אש"פ.¹²⁴ במילותיו של מנהל ותיק של סוכנות סיוע בשטחים הכבושים, "לפני 25 שנה מנעו מאתנו הישראלים לעבוד עם ראשי עיריות מטעם הפת"ח ודחפו אותנו לזרועותיהם של הנציגים הדתיים. כיום המצב הפוך".¹²⁵

עם הקצנתה והתחזקותה של התנועה האסלאמיסטית במהלך האינתיפאדה הראשונה, השתנה היחס עד מהרה. הסכמי אוסלו הונעו בחלקם על ידי שאיפתם המשותפת של ישראל ושל אש"פ לעצור את צמיחתו של החמא"ס. עם הדרתו של החמא"ס מתהליך השלום אותו שלל, חלה בין השנים 1994 ל-2000 הסלמה חסרת תקדים בעימות, כולל פיגועי התאבדות קשים בערי ישראל והתנקשויות נמשכות בפעילי חמא"ס מרכזיים ברחבי השטחים הכבושים. בשיא מסע המלחמה שלו, הביא החמא"ס את תהליך אוסלו אל סף שבירה.¹²⁶

טרור כחלק מן הרשות הפלסטינית, מה שעלול להיות קצה של מפת הדרכים, הדורשת מן הפלסטינים בשלב הראשון שלה לפרק את ארגוני הטרור. בעקבות הצהרתו של שר החוץ דאז סילבן שלום שהשתתפות החמא"ס בבחירות תחזיר את היחסים הישראליים-פלסטיניים "50 שנים אחורה", צוטטו גורמים בכירים במשרד החוץ כאומרים ש"אם יהפוך החמא"ס לכוח דומיננטי בהנהגה הפלסטינית, תהיה משמעות הדבר סוף תהליך השלום". אסושייטד פרס, 17 בדצמבר 2005.¹²² החמא"ס טוען שנוסד ב-8 בדצמבר 1987, ערב ההתקוממות; בכך הוא קושר בין שני האירועים. רוב החוקרים העצמאיים מתארכים את יסודו לתחילת שנת 1988.¹²³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אחמד אלכורד, ראש עיר מטעם החמא"ס, דיר אלבלח, נובמבר 2005.¹²⁴ במהלך ההתקוממות בין השנים 1987 ל-1993, לא עשה המנהל האזרחי מאמץ מיוחד לעצור את זרם הכספים מירדן לחמא"ס, ואפילו התיר לשליחים רמי דרג של האחים לבוא מרבת עמון להתייעצויות, בניגוד חד לעמיתיהם מאש"פ. צה"ל גם לא הפריע למארגני שבתות מטעם החמא"ס.

Ze'ev Schiff and Ehud Yaari: Intifada: The Palestinian Uprising – Israel's Third Front (Simon and Schuster, 1990), p. 234;

בעברית, ר' זאב שיף ואהוד יערי: *אינתיפאדה* (שוקן, 1990).

¹²⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מנהל חברה השותפה למיזם של USAID, רצועת עזה, נובמבר 2005. פרויקטים באזורים B ו-C בגדה המערבית, שבהם יש לישראל שליטה ביטחונית חלקית ומלאה בהתאמה, עדיין דורשים תאום ישיר עם המנהל האזרחי של הממשל הצבאי הישראלי.

¹²⁶ לפרטים נוספים ר' Crisis Group Report, *Dealing With Hamas*, pp. 8-10.

¹²⁷ בנוסף ליאסין, כוללת רשימת מנהיגי החמא"ס שבהם התנקשה ישראל את אסמעאיל אבו שנב (2003); גמאל מנצור (2001); עדנאן אלעיל (2004); אברהמים מקאדמה (2003); עבד אלעזיז רנתיסי (2004); גמאל סלים (2001) וצלאל שחאדה (2002). מחמוד אלוהאר שרד את הפיצוץ בביתו שבעזה בספטמבר 2003, שבו נהרג בנו ח'אלד, ומחמד דף, מפקד גדודי עז אלדין אלקסאם, יצא חי משני ניסיונות התנקשות לפחות.

¹²⁸ גיורא אילנד, ראש המועצה לביטחון לאומי, בשיחה בהשתתפות קבוצת המשבר, ירושלים, נובמבר 2005.

¹²⁹ על פי סקר שנערך על ידי האוניברסיטה העברית בירושלים בדצמבר 2005, 50 אחוז מהישראלים תמכו בשיחות עם החמא"ס ו-47 אחוזים התנגדו להן. הרבה יותר (63 אחוז) התנגדו לשחרורו מהכלא של מנהיג הפת"ח הפופולארי מרואן ברגותי. "חצי מהישראלים תומכים בשיחות עם החמא"ס, רויטרס, 21 בדצמבר 2005.

¹³⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם יועץ בכיר במשרד הישראלי, תל אביב, ספטמבר 2005. בכירים ישראלים אחרים תמכו בגישה דומה: "יש לשפוט את החמא"ס על פי מעשיו בשטח. אם הוא יתעל כספים לפעולות טרור, אני לא רוצה שהוא יהיה בממשלה". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם גירלד שטיינברג, פרשן ישראלי, ירושלים, ספטמבר 2005.

¹³¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פרשן ישראלי, נובמבר 2005.

¹³² ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אזרחים ישראלים, ירושלים ותל אביב, סתיו 2005.

המוניציפאלית, שיחות בין ראשי ערים פלסטינים וישראלים אינן מונחות על ידי הממשלה.¹³⁹

תקשורת בלתי רשמית כוללת מגעים דרך צד שלישי, בין אם דרך אנשי אקדמיה ועיתונאים ישראלים או דרך שליחים ודיפלומטים זרים.¹⁴⁰ גם כינוסים דתיים יכולים לשמש מקום למפגשים.¹⁴¹ עם זאת, נראה שהמקור הראשון במעלה לאיסוף אינפורמציה הוא עדין המנהיגות הכלואה, הן באמצעות חקירות והן באמצעות פיקוח על התקשורת שלה עם המנהיגות מחוץ לבתי הכלא.¹⁴²

מידת יכולתם של מגעים טקטיים או חשאיים לסלול את הדרך לקשרים רשמיים יותר עדין אינה ברורה, ובכל אופן היא עניין לטווח הרחוק יותר. אין כמעט ספק שצעד כזה יגרור אחריו התנגדות עזה. בעבור הימין הלאומני, החמא"ס מהווה שלוחה של הטרור הגיהאדיסטי, שבו יש להלחם. הדיפלומט לשעבר דורי גולד, מקורבו של מנהיג הליכוד בנימין נתניהו, הסביר: "יש שני סוגים של טרוריסטים: אלה הלוחמים נגד התרבות, המבקשים להרוס את יריביהם, ואלה בעלי היעדים הטריטוריאליים המוגבלים. החמא"ס שייך לקטגוריה הראשונה, יחד עם הגיהאד העולמי של אל-קאעדה".¹⁴³

גם מפלגת העבודה לא היתה פתוחה במיוחד לנושא. בראותם את הרש"פ כפרטנר הטבעי של ישראל, היו הפוליטיקאים שלה ואלה שלשמאלם שותפים לאיבתו של הימין את החמא"ס. "אין שום מכנה משותף עם האסלאמיסטים", אומר העיתונאי יוסי מלמן. "הרבה יותר קל כשאין מבסס את הפוליטיקה שלך על אלוהים ועל אנשים ששומעים קולות. הרש"פ מנוהלת על ידי אנשים שלא רואים אדמה כהקדש דתי, ואתם אתה יכול להגיע להסכמים".¹⁴⁴

¹³⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם גורם בכיר במשרד החוץ הישראלי, ירושלים, דצמבר 2005.

¹⁴⁰ נראה שהממסד הצבאי נלהב במיוחד ממגעים בלתי ישירים כאלה; ראיון שערכה קבוצת המשבר עם איש אקדמיה ישראלי, תל אביב, יולי 2005. מצרים השיגה הפסקת אש פלסטינית חד צדדית בשנת 2003 בין השאר על ידי כך שהודיעה למנהיגים פלסטינים שבפגישה נפרדת הסכים שרון לעקרון של "שקט תמורת שקט". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומט מצרי בכיר, קהיר, ספטמבר 2004.

¹⁴¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם הרב דוד רוזן, המנהל הבינלאומי של הקשרים הבינדיתיים, ועד יהודי אמריקאי, ירושלים, ספטמבר 2005. לפני ההתנתקות, למשל, הרב מנחם פרומן, בתאום עם משרדו של ראש הממשלה שרון, נפגש עם מנהיגי חמא"ס בניסיון לדון בגורלם העתידי של מבנים ששמשו כבתי כנסת בהתחליות שמחן נסוגה ישראל. ר' נדב שרגאי, "מגעים עם מלך מרוקו, וממשלי בוש ומבוראק להשאיר בתי הכנסת בגוש", הארץ, 8 בספטמבר 2005.

¹⁴² לדברי דיפלומט מערבי ומתוך ישראל, לקצינים בבתי הכלא יש תפקיד מרכזי בהחלטות אילו קשרים להתיר ואילו לאסור. הם הביאו כדוגמה את האופן שבו אפשרה ישראל את המגעים בין מרואן ברגותי לח'אלד משעל, מנהיג הלשכה הפוליטית של החמא"ס היושב בדמשק, במהלך המשא ומתן שהוביל להפסקת אש בצד הפלסטיני. ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומט מערבי ואיש אקדמיה ישראלי, ירושלים, 2005.

¹⁴³ גולד טוען שהחמא"ס נשלט "ב-100 אחוז" על ידי אותם יסודות והאביים שהקימו את אלקאעדה. הוא הוסיף ש"קשה להעניש ערים שלמות [המנוהלות על ידי החמא"ס] אבל אתה חייב לעשות כך כדי שלא ישמשו בסיס ארגוני של החמא"ס". ראיון עם קבוצת המשבר, ירושלים, ספטמבר 2005. יעקב עמידרור, מי שהיה ראש חטיבת המחקר באגף המודיעין של צה"ל, מעלה גם הוא טענות דומות: "ישנם מספר רעיונות המשותפים לחמא"ס ולאלקאעדה, ואני חושש שעוה תהיה המקום שבו המצרים לא יתנגשו עם אלקאעדה, מכיון שהם מעולם לא היו מסוגלים להתמודד עם אלקאעדה, ואבו מאזן חלש מדי. עלינו להיות זהירים מאד ולא רק למען עצמנו, אלא למען ארצות הברית. זה יהיה מבין מאד אסימטר שניסגנונו מעוה יצרה מקלט בטוח לאלקאעדה". דברים שנאמרו בכנס בהשתתפות קבוצת המשבר, הרצליה, ספטמבר 2005.

¹⁴⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם יוסי מלמן, עתונאי ישראלי, תל אביב, ספטמבר 2005. "השמאל בישראל לא אוהב פוליטיקאים

לעצמי או התנתקות מהזרם המרכזי באסלאם. פוליטיקאים רבים כאן ובח"ל מפספסים את הנקודה הזו".¹³³

משעל ממשיך וטוען שמעצבי המדיניות הצבאית של ישראל בוחנים כיום מחדש את הנחות היסוד שלהם:

הצבא הישראלי שינה את הנחותיו המובלעות לגבי החמא"ס. קודם לכן, הוא האמין שככל שאנו פוגעים בתנועה חזק יותר, כך היא תחלש ותפנה את מקומה למנהיגים מתונים ורציונאליים יותר. אך החמא"ס לא התנהג כך. הוא התחזק כתנועה צבאית. עבור ישראל היתה זו הפתעה. היא למדה בדרך הקשה להסתכל אחרת על החמא"ס.¹³⁴

שליטתו של החמא"ס במספר רשויות מקומיות מציבה את ישראל בפני דילמה, ותגובתה לה היתה מעניינת. במקום להחרים ערים שבשליטת החמא"ס או להתעלם מהן, היא העלתה את מספר אישורי השהיה בישראל לפועלים מקלקיליה.¹³⁵ היא ממשיכה למכור לעיריות פלסטיניות חשמל ומים ולתאם מתן שירותים, ללא קשר לנטיית הפוליטית.¹³⁶ רשמית מכחישה ישראל קיומם של קשרים, ואנשי המנהל האזרחי, זרועו של הממשל הצבאי בגדה המערבית האחראית על הקשר היומיומי עם הפלסטינים, אמרו לקבוצת המשבר שקשריהם עם מועצות מקומיות שבראשות החמא"ס מנוהלים דרך הרש"פ.¹³⁷ אך כפי שתואר לעיל, ישנם מקרים יוצאי דופן, ויש ישראלים הרומזים לכך שמקרים אלה נרחבים יותר ממה שנהוג להאמין. לדבריהם של קציני מודיעין בדימוס, קשרים ברמה המקומית קיימים ויכולים לשמש לתקשורת פוליטית יותר.¹³⁸ מקור במשרד החוץ אמר לקבוצת המשבר:

[המנהל האזרחי] מעשי מאד. כשמתפוצץ צינור מים, בדרך כלל מטפלים בעניין אנשי המקצוע שלנו עם אנשי המקצוע שלהם, ולא פוליטיקאים עם פוליטיקאים, מתוך מטרה לצמצם עד כמה שאפשר את המגעים עם גורמים רשמיים. אך אם ישראל צריכה לפתור בעיה עם ראש עיריית קלקיליה, ישראל תיפגש אתו. וברמה

¹³³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם שאול משעל, איש אקדמיה ישראלי ומומחה לעניינים פלסטיניים, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב, ספטמבר 2005.

¹³⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם משעל, ספטמבר 2005.

¹³⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם השאם אלמצרי, סגן ראש העיר קלקיליה, ספטמבר 2005. אין זה סביר שיהיה קשר כלשהו בין עליותו של החמא"ס לשלטון בעיר לבין גידול במספר הרישיונות, אבל זו בדיקת הנקודה.

¹³⁶ "עוה תלויה לחלוטין בישראל באספקת החשמל והמים שלה ובמערכת התקשורת. אם תסגור ישראל את הברז, לא יהיו שם חשמל, מים או טלפונים. הם תלויים בישראל בכל מאת האחוזים". מתוך ראיון שערכה קבוצת המשבר עם קצין מודיעין ישראלי, תל אביב, ספטמבר 2005. לתיאור מפגש ביו ציגי חברת החשמל הישראלית לבין ראש העיר בפועל במכונית בפרברי העיר, ר'

Khaled Abu Toameh, "Kalkilya talks electricity with Israel", *The Jerusalem Post*, 28 December 2005.

¹³⁷ "אנו משתדלים לשאת ולתת עם הרש"פ כמה שאפשר. במקום שבו החמא"ס שולט בעניינים, איננו דנים ישירות עם הרשות המקומית, אך אנו מוצאים דרכים רבות לסייע במקרה הצורך". מתוך ראיון שערכה קבוצת המשבר עם שלמה דרור, דובר המנהל האזרחי, ירושלים, ינואר 2006.

¹³⁸ לדברי עופר דקל, סגן ראש שירות הכללי לשעבר התומך בשיחות רשמיות יותר, "יש לנו סוג מסוים של דיאלוג עם באמצעות המנהל האזרחי". מתוך ראיון לקבוצת המשבר, הרצליה פיתוח, ספטמבר 2005.

ג. האם משתנות דעותיו של החמא"ס על ישראל?

אמנת היסוד של החמא"ס, שפורסמה באוגוסט 1988, הינה חד משמעית בהקשר של ישראל. סעיף 11 שלה, למשל, מצהיר ש"אדמת פלסטין... הנה הקדש לדורות הבאים של המוסלמים עד ליום הדין. אין למסור אותה... או... כל חלק ממנה". סעיף 34 עומד על כך שאת פלסטין ניתן לשחרר "רק" באמצעות גייהאד.¹⁵⁰ סעיפים אחרים נוטפים אנטישמיות מהסוג המכוער ביותר.¹⁵¹ למרות שהסקת מסקנות לגבי עמדתו הפוליטית של החמא"ס בשנת 2006 על סמך האמנה משנת 1988 תהיה מוטעית בדיוק כמו שהיה שגוי להסיק את מדיניותו של אש"פ בשנת 1988 על סמך מסמך היסוד שלו משנת 1968, ממשיכים מנהיגי החמא"ס בעקביות להשמיע דעות המצביעות על כך שלא הרבה השתנה. כך, בדברו בטהראן בדצמבר 2005, חלק ח'אלד משעל, ראש הלשכה המדינית של החמא"ס, שבחים להצהרותיו של נשיא איראן מחמוד אחמדי-נג'אד שקראו למחות את ישראל מעל פני האדמה והטילו ספק בהתרחשותה של השואה.¹⁵² בסוף שנת 2005 שלל מחמוד אלוהאר את קבלת יוזמת השלום הערבית משנת 2002 ובמשתמע מכך את העיקרון של הסדר המבוסס על שתי המדינות.¹⁵³

עם זאת, בעוד שבאופן רשמי נותר החמא"ס מחויב לכינונה של מדינה אסלאמית בכל שטח פלסטין ההיסטורית, נראה כי בה בעת הוא השיל מעל עצמו קצת מן הדוגמאות הקודמות שלו. בסיסמאות שנכתבו בגרפיטי על קירות לאחר ההתנתקות, שטחי 1948 לא הוזכרו כלל. "מדובר קודם כל בעזה, ואחר כך בגדה המערבית ובירושלים", אמר נציג אירופי מופתע שהתבונן בקירות.¹⁵⁴ מנהיגי החמא"ס מעלים מזה זמן מה את האפשרות להפסקת אש ארוכת טווח או "הודנה" על בסיס נסיגה לקוי 1967, שתכשיר את הקרקע לדו-קיום למעשה, שיימשך עשרות שנים. בראיון לקבוצת המשבר, הציב מנהיגו הפוליטי של החמא"ס בגדה המערבית, חסן יוסף, את התנאים הבאים לשביתת נשק שכזו: נסיגה מלאה ושלמה מעזה, מהגדה המערבית וממזרח ירושלים; שחרור כל האסירים; הכרה בזכות השיבה לפלסטיים; ומדינה פלסטינית ריבונית ובת קיימא לחלוטין.¹⁵⁵

ואמנם, במידה רבה כמו שהיה באש"פ בשנות ה-70 וה-80, ההצהרות המעניינות ביותר של אנשי החמא"ס אינן אלו המאששות את האמונות הידועות שלו, אלא דווקא אלו הנראות כסותרות את הדוקטרינה הרשמית, במיוחד כשהן מושמעות מפייהם של מנהיגיו הבכירים ביותר. במספר אירועים התייחס השיח' אחמד יאסין במפורש למשא ומתן עם ישראל ולפתרון של הסכסוך כך שהמדינה היהודית תיוותר על כנה.¹⁵⁶ ועד לעת

רוב מנהיגי מפלגת העבודה מסכימים עם עמי איילון, ראש השב"כ לשעבר ומועמד המפלגה לכנסת, הטוען ש"אין לנו אינטרס לראות בחמא"ס פרטנר".¹⁴⁵ יוצא דופן ראוי לציון הוא הפוליטיקאי הוותיק אפרים סנה: "חמא"ס הוא תנועה דתית-פוליטית חמושה. זה יותר מדי פשטני להגדיר אותו כארגון טרור. אנחנו חייבים לדבר אתם, אבל על האירופים להימנע מכך".¹⁴⁶

יש בקהילת המודיעין מי שמוכנים לקיים דיאלוג פוליטי עם החמא"ס בטענה שהוא הפך חזק ומאורגן מכדי שאפשר יהיה להתעלם ממנו.¹⁴⁷ בהתבסס על קשריו עם הממסד הצבאי, מעיר שאול משעל ש"הצבא הישראלי עובר תהליך מרתק של הסתגלות למציאות חדשה במדיניות שלו כלפי החמא"ס. בשלב זה, הוא פתוח לאפשרות שבעתיד תעוצב הפוליטיקה הפלסטינית על ידי קואליציה של מפלגות בעלות השקפות שונות".¹⁴⁸ בכירים אחרים גילו פתיחות כלפי היטמעות אפשרית של חמושי החמא"ס בתוך כוחות הביטחון הפלסטיניים, בתנאי שיצטרפו כבודדים ולא כתאים עצמאיים.¹⁴⁹

דתיים, לא בישראל ולא בפלסטין. יש לו רפלקס מותנה נגד הכנסת החמא"ס למערכת הפוליטית". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם ארנון רגולר, כתב הארץ, ירושלים, דצמבר 2005.

¹⁴⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם עמי איילון, ראש השב"כ לשעבר, תל אביב, ספטמבר 2005.

¹⁴⁶ ראיון טלפוני שערכה קבוצת המשבר עם אפרים סנה, חבר כנסת

ממפלגת העבודה, דצמבר 2005. סנה מאשים גם את ממשלת שרון בכך שהעצימה את יתרונותיה של האלימות בעיני הפלסטינים בכך שהחלישה את הרשי"פ והראתה לנוכח סגת מרצות עזה תחת אש. "כרגע, ממשלת ישראל אינה מוכנה לתת לעבאס את האמצעים להתגבר על החמא"ס. זו עובדה". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם סנה, ספטמבר 2005. המפלגות הדתיות בישראל מציגות קשת דעות דומה בהיקפה לזו של המפלגות החילוניות. במידה מסוימת מכיון שהן מחזיקות בפחות תיקים בכירים בממשלה, הן יכולות להיות היצירתיות ביותר בשבירת טאבוים הקשורים בחמא"ס. לדברי אברהם רביץ, סגן שר הרוחה העומד בראש מפלגת דגל התורה האורתודוקסית הלא-ציונית, "ייתה זה צעד נכון יותר להכניס את החמא"ס למגרש הפוליטי ולא להשאיר אותו בחוץ, בשדה הטרור. היתי קורא לחמא"ס לקחת חלק בבחירות, אך הם צריכים להפסיק לנהוג כצבא פרטי, ולהפוך למפלגה פוליטית". ראיון עם קבוצת המשבר, ירושלים, ספטמבר 2005.

¹⁴⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם קצין שב"כ לשעבר, הרצל, ספטמבר 2005.

גידו גרינשטיין, יועץ לשעבר לראש הממשלה אהוד ברק ופרשן בעל השפעה, ממליץ לישראל להכפיל את קשריה עם החמא"ס על מנת להכריח אותו לבחור: "לתת לחמא"ס חיבוק דב ולהכיר בנבחיו. מדיניות הנוכחית של ישראל, המסרבת לדבר עם החמא"ס כל עוד איננו מתפרק מנשקו פשוט משחקת לידיו... הטלת האחריות הפוליטית על החמא"ס יכולה לחשוף את רמאותה של הקבוצה ולגרום לה להתמתן או אולי אפילו לפצל את הסיעה. ברמה המוניציפלית, ישראל צריכה לעמוד על כך שראשי עיריות מהחמא"ס יעבדו ישירות מול אנשי המנהל האזרחי. נציגי החמא"ס עומדים כעת מול מבחנו האכזרי של הצורך ליישם את ההבטחות שנתנו לבוחריהם. במצב הזה, יד ימין, השולטת בטרור בעיר, יכולה לפגוע ביד שמאל, האחראית לרוחת התושבים". YNet, 9 ביוני 2005.

¹⁴⁸ משעל טען שמחשבה נטולת קבעון הובילה גם להערכה מחדשת של יצירת הקשר עם החמא"ס ועם אחרים, כולל אבחנה בין התקפות בתוך ישראל לבין התקפות בשטחים הכבושים: "אם אתה הורג עשרה ילדים, בין אם מתנחלים או בתוך ישראל, מדובר בעשרה ילדים ויהיה קשה שלא להגיב. אבל אם אתה הורג חמישה חיילים, ובכן... אלה החוקים החדשים. הם מבינים שהפלסטינים ישמרו על סוג מסוים של פעילות טרוריסטית על מנת לזכות באהדת דעת הקהל ולשמור את היסודות הרדיקליים בתוך המחנה". הוא רמז שיתכן והצבא יהיה מוכן גם להבחין בין התקפות של טילים פרימיטיביים (שהכנסתם לשימוש בגדה המערבית נחשב לענין של זמן בלבד) הנוחתים בישראל, לבין אלה המכוונים נגד התנחלויות. ראיון שנתן משעל לקבוצת המשבר, ספטמבר 2005.

¹⁴⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד במשרד החוץ הישראלי, ירושלים, דצמבר 2005.

¹⁵⁰ לאמנת החמא"ס, ר' www.mideastweb.org. ר' גם את הכרזת החמא"ס מס' 80 מן ה-29 באוקטובר 1991 השוללת את קיומה של מדינת ישראל: "אדמת פלסטין, עם ירושלים ואלאקצא, מן היס ועד הנהר, הנה אדמת הקדש אסלאמית, ואף גורם אינו יכול לותר על גרייר מאדמתה". מצוטט אצל נאצר אלדין אלשאער,

"The Palestinian-Israeli Peace Process, An Islamic Perspective", Centre for Palestine Research and Studies, September 2000, p. 21.

¹⁵¹ ר' גם

Crisis Group Report, *Dealing With Hamas*, pp. 11-13.

¹⁵² אלחיאט, 16 בדצמבר 2005.

¹⁵³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מחמוד אלוהאר, מנהיג חמא"ס, נובמבר 2005.

¹⁵⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד אירופי, עזה, נובמבר 2005.

¹⁵⁵ ראיון עם קבוצת המשבר, רמאללה, אוגוסט 2005. למידע נוסף על עמדת החמא"ס, ר'

Crisis Group Report, *Dealing With Hamas*.

¹⁵⁶ ר'

באופן דומה, ח'אלד סעדה, חבר ותיק בחמא"ס שישראל גרשה ללבנון בשנת 1993, אמר לקבוצת המשבר:

לא שמעתי על החלטה בתוך החמא"ס האומרת שאנו מסכימים לנהל משא ומתן עם מדינת ישראל. אך כל דבר שאינו עומד בסתירה לדתנו פתוח לדיון, ואין זה עומד בסתירה לדת לבוא במשא ומתן עם ישראל. זו החלטה פוליטית, לא עיקרון דתי. אם יש בינינו מחלוקת, יש לנו עקרון: הרוב מחליט. וזו הסיבה שאיננו חווים כל משבר פנימי.¹⁶⁵

השיח המשתנה הביא לשינוי באסטרטגיה של התנועה האסלאמיסטית מאז הימים שבהם הושמה הרשי"פ ללעג כ"סוכנת של אוסלו". בבטלו את החרם על הבחירות למועצה המחוקקת שהטיל בשנת 1996 – ויתר על כן, בדרשו את עריכת הבחירות בשנת 2006 אפילו אם המזרח ירושלמים לא ישתתפו בהן.¹⁶⁶ – הכיר חמא"ס במשתמע בגבולות 1967 כמציאות הפוליטית החדשה והמעשית. דובר החמא"ס מחמד ע'זאל, הנמצא כעת בכלא הישראלי, הרחיק לכת יותר מכל חברי החמא"ס שעימם דיברה קבוצת המשבר, בנתנו הצהרה שבקלות היתה יכולה להישמע גם מפיו של עבאס:

כשאנו מדברים על פוליטיקה, משמעות הדבר שמקובלים עלינו גבולות 1967. אנחנו מוכנים לגבולות האלה. הסכמו שתהיה לנו מדינה משלנו. חילופי שטחים מוגבלים הם עניין שולי. העם הפלסטיני הסכים לשכוח 78 אחוזים מאדמתו.¹⁶⁷

כאשר נשאל ח'אלד משעל בערוץ הטלוויזיה אלג'זירה בנובמבר 2005 האם השתתפות החמא"ס בבחירות מסמנת מפנה בעמדותיו הפוליטיות, הוא היה דו-משמעי כמו רבים מבכירי אש"פ לפני שנות דור:

מוקדם עדיין לדבר על שינוי חשוב בעמדות התנועה, אבל זה טבעי שהתנועה קובעת את עמדותיה בעניינים שונים – כולל נושאים שבהם כבר הביעה את דעתה בעבר – לאורן של התפתחויות חדשות. התנועה אינה קפואה בעמדותיה הפוליטיות, המבוססות על מערכת עקרונות וערכים.¹⁶⁸

והשטחים הכבושים: "אנו מבינים שאין ביכולתנו לבטל את אוסלו מחר. ערפאת חתם עליו. אבל אם נירש את אוסלו נדרוש שגם ישראל תיישם אותו. ננקוט בכל האמצעים הבלתי אלימים, ואם אלה לא יצלחו נפנה להתנגדות. אם צריך נפתח גם במלחמה, כולל – כמוצא אחרון – מלחמה עולמית נגד ישראל שבה כל מסלמי יתעמת עם ישראל מתוקף חובה דתית". שם, אוגוסט 2005.

¹⁶⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם ח'אלד סעדה, בית לחם, נובמבר 2005. מומחה לתנועה הלאומית, ז'יד סייע, מסכם: "התנועה מאותתת שברצונה להגיע להסכם שלום, ואפילו שהיא מסוגלת לספק את הסחורה טוב יותר מאשר אש"פ. במלים אחרות, היא עושה היום את מה שעשה אש"פ לפני 30 שנה. כל השאר – הפסקת אש, הדברות, שימוש בנשק – לא משנה את כיוונה של ההתפתחות הפוליטית. באופן בסיס מדובר באותו משחק פוליטי". ראיון לקבוצת המשבר, ביירות, אוקטובר 2005.

¹⁶⁶ רמיזתו של מנהיג החמא"ס מחמוד אלוהאר מדצמבר 2005 לכך שניתן למצוא חלופות טכנולוגיות אם תמנע ישראל את ההצבעה, ורמיזות מוקדמות יותר של התנועה על כך שניתן לעקוף את תהליך ההצבעה על ידי בחירה של מועמדים מוסכמים, זכתה לביקורת לא מבוטלת. ראיון טלפוני שערכה קבוצת המשבר עם פעיל באב"מ פלסטיני, רמאללה, ינואר 2006.

¹⁶⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם ע'זאל, שכס, ספטמבר 2005.

¹⁶⁸ ראיון עם ח'אלד משעל, ראש הלשכה המדינית של החמא"ס, www.al-jazeera.net, 12 בנובמבר 2005.

ההתנקשות בו בשנת 2004 כבר טען ש"בעוד שמשמיתו הכוללת של החמא"ס היא שחרור פלסטין כולה, הוא מוכן לקבל פתרונות ביניים המבוססים על הפסקה הדרגתית של פעולות האיבה ועל נסיגה מלאה של ישראל מהשטחים שכבשה במלחמת 1967".¹⁵⁷ באופן מפתיע עוד יותר אולי, יורשו הקיצוני כראש החמא"ס ברצועת עזה, עבד אלעזיז רנתיסי, הביע את דעתו ש"האינתיפאדה נועדה להכריח את ישראל לסגת לגבולות 1967", וש"לכשיושג יעד זה אזי למרות שהקונפליקט לא יסתיים, הוא יאבד את אופיו המזוין".¹⁵⁸ בהצהרה, שרבים מאלו שחוקרים את החמא"ס מחשיבים כדוגמה לקונצנוס המתהווה בו, טען אסאמה חמדאן, נציגו הבכיר בלבנון, ש"החמא"ס הבהיר את עמדותיו בכל הקשור לפתרון ההיסטורי ולפתרון ביניים. אנו מוכנים לשניהם: גבולות 1967, מדינה, בחירות, והסכם אחרי עשר או חמש-עשרה שנה של בניית אמון".¹⁵⁹

בהצהרות מן העת האחרונה, לא פסלו מנהיגי החמא"ס את האפשרות לשנות את אַמנתו.¹⁶⁰ ההשקפה שהחמא"ס יוכל יום אחד לשתב לשלחן הדיונים עם ישראל קונה לה אחיזה.¹⁶¹ מנהיג החמא"ס מחמוד זהאר, הידוע בדעותיו הנוקשות בדרך כלל, הצהיר ביוני 2005 שאם הארגון יהפוך "לחלק ממשלה [של הרשי"פ], הוא ישתתף במשא ומתן עם ישראל".¹⁶² ח'אלד משעל, מנהיג החמא"ס בגלות ודוברו הבינלאומי הבולט ביותר, הצדיק את הכניסה לזרם המרכזי של הפוליטיקה באומרו: "ההתנגדות יכולה להתבטא בצורה פוליטית ודיפלומטית", לא רק בשדה הקרב.¹⁶³ בהרחיקו לכת מעבר למה שעשה החמא"ס בעבר, אמר השיח' אחמד חאג'י עלי, מנהיג כלוא של האחים המוסלמים ומועמד החמא"ס למועצה המחוקקת לקבוצת המשבר:

אם ישיג החמא"ס רוב, אני אגן על זכויותיי. שיטה אחת להשיג את זכויותיי הינה במשא ומתן עם מי שגזל אותן, כלומר ישראל, ואני אכבד נסיגה שלהם מן השטחים הכבושים על בסיס זמני. אני אשא ואתן על זכויותיי מן הים עד הנחר, אך אני אשעה את זכויותיי על מה שכבש לפני 1967 במטרה להחזיר לעצמי את כל זכויותיי שנגזלו לאחר 1967, כולל פינוץ המלא של ההתנחלויות.¹⁶⁴

Ibid., pp. 13-16.

¹⁵⁷ ר

Graham Usher, "The Assassination of Shaikh Yasin", *Middle East International*, 1 April 2004.

¹⁵⁸ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם עבד אלעזיז רנתיסי, עזה, אוקטובר 2002.

¹⁵⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אסאמה חמדאן, ביירות, אוגוסט 2003. חמדאן חזר על הדברים באזני קבוצת המשבר בספטמבר 2005.

¹⁶⁰ ע'זאל אמר: "האמנה איננה הקראאן". "מנהיג בחמא"ס אומר שהאמנה איננה הקראאן", ריטרס, 21 בספטמבר 2005.

¹⁶¹ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם ע'זאל בספטמבר 2005 ועם חאג'י עלי ביולי 2005.

¹⁶² ר

Middle East International, 23 June 2005.

¹⁶³ סוכנות הידיעות "מהר", תהראן (בפרסית), 15 בדצמבר 2005; דיווח בבי.בי.סי. מרכז המידע הפלסטיני, המקושר לחמא"ס, ציטט את סעידי סיאם, מנהיג אסלאמיסטי בולט, כאומר שסביר שהחמא"ס יהי יותר "פתוח לעולם החיצוני" לכשיהפוך לחלק מן המערכת הפוליטית הפלסטינית. מרכז המידע הפלסטיני, 18 בדצמבר 2005. "להתנגדות יש צורות רבות. זה לא רק בום בום בום". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חמדי ביתאוי, מועמד החמא"ס למועצה המחוקקת הפלסטינית, שכס, ינואר 2006.

¹⁶⁴ ראיון עם קבוצת המשבר, שכס, יולי 2005. ההצעה לא היתה ללא תנאי, והתייחסה בביורר לעובדה שבשונה מארגונים פלסטיניים אחרים, החמא"ס מעולם לא הרחיב את פעולותיו מעבר לגבול ישראל

הוא נשאר מאחורי הקלעים. תהיו לו נוכחות על מנת להבטיח שהזכויות הבסיסיות נשמרות.¹⁷³

שנית, החמא"ס יכול תמיד להסתמך על דעת הקהל כגורם שיכריע האם לקבל או לדחות את תוצאות השיחות, בהתבסס על העמדה שהוא משמיע מזה זמן רב, לפיה יאמץ את מה שרוב הפלסטינים ירצו בו. כל המנהיגים שראיינה קבוצת המשבר חזרו על התחייבות זו - לכבד את רצון העם ולפעול למען האינטרס הכללי (אלמזלחה אלעאמה).¹⁷⁴ במילותיו של חסן יוסף, "קיבלנו את עקרון ההכרה במדינה פלסטינית בגבולות 1967, אם זה לטובת העם, אנו מוכנים לכך".¹⁷⁵

שווה להתעכב בהקשר זה על מצע הבחירות של החמא"ס, שפורסם במחצית ינואר 2006. בהצהירו ש"האומה שלנו נמצאת בשלב השחרור הלאומי, ויש לה הזכות לפעול בכל האמצעים להשבת זכויותיה ולסיום הכיבוש, כולל המאבק המזוין", מכריז המבוא: "כך למדינה פלסטינית חופשייה, עצמאית וריבונית בכל חלק של הגדה המערבית, רצועת עזה וירושלים - מבלי לוותר על שום חלק מפלסטיין ההיסטורית". באותו אופן, בעוד שסעיף 1:1 של המצע מכריז ש"כל פלסטיין הנה חלק מן המולדת הערבית והאסלאמית". קורא סעיף 1:5 ל"דיבקות במטרה של הבסת הכיבוש [של 1967] והקמת מדינה פלסטינית עצמאית שבירתה ירושלים".¹⁷⁶ ניתן לטעון כי זהו המסמך הרשמי הראשון של החמא"ס המכיל התבטאות הקשורה לסכסוך מבלי לקרוא במפורש להשמדת מדינת ישראל. עיתונאי ישראלי סיכם כי מצע החמא"ס "אינו שונה משמעותית מזה של סיעת הפת"ח בראשות יושב ראש הרשות הפלסטינית מחמוד עבאס";¹⁷⁷ לכל הפחות, יש לו יותר מן המשותף עם השקפותיו העכשוויות של הפת"ח מאשר עם עקרונות היסוד היסטוריים של החמא"ס.

זמן קצר קודם למעצרו, הסביר לעיתון הארץ מחמד אבו טיר, מספר שתיים ברשימת החמא"ס, שהחלטה להשתלב מבטאת שינוי אסטרטגי ולא טקטי:

אנו ננהל משא ומתן [עם ישראל] טוב יותר מהאחרים, שנשאו ונתנו עשר שנים ולא השיגו דבר... בעבר, נאמר עלינו שאיננו מבינים פוליטיקה אלא רק כוח, אבל אנחנו תנועה רחבה ומושרשת היטב הפועלת בכל תחומי החיים. כעת אנו מוכיחים שגם בפוליטיקה אנחנו מבינים טוב יותר מאחרים... איננו אומרים 'לעולם לא'. שאלת המשא ומתן תעלה בפני הפרלמנט החדש וכמו בכל נושא, כשגיע לפרלמנט היא תידון ותוחלט באופן הגיוני.¹⁷⁸

¹⁷³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם איש אקדמיה אסלאמיסטי פלסטיני, אוניברסיטת אלגנאח, שכם, ספטמבר 2005.

¹⁷⁴ "זה לגיטימי לחלוטין לקבוע את מדיניותה של ממשלה אסלאמית על בסיס מה שמשרת את האינטרס הציבורי. כך שאפשר להסיק שמה שמשרת את האינטרס הציבורי בדרך הטובה ביותר, הוא תהליך השלום". רעיון האינטרס הציבורי מבוסס על הגותו של המשפטן בן המאה השתיים-עשרה סלטאן אלעלמאא אלעז אבן עבד אלסלאם, שאמר ש"כל מה שמשרת את העם האסלאמי הוא כשר (חלאל), וכל מה שלא משרת, אסור (חראם)". מתוך ראיון שערכה קבוצת המשבר עם איש אקדמיה אסלאמיסטי פלסטיני, אוניברסיטת אלגנאח, שכם, ספטמבר 2005.

¹⁷⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם יוסף, רמאללה, אוגוסט 2005.
¹⁷⁶ מצע הבחירות של החמא"ס זמין בשפה הערבית באתר www.elections.ps.

¹⁷⁷ ארנון רגולר, "במצע הפוליטי של חמאס אין אזכור להשמדת ישראל", הארץ, 11 בינואר 2006.

¹⁷⁸ ארנון רגולר, "מס' 2 ברשימת חמאס: ננהל מו"מ טוב יותר מהאחרים", הארץ, 15 בינואר 2006.

השקפות אלה רחוקות מלהוות את הקונצנזוס, וקולות אחרים - חלקם רמים למדי - עדיין נשמעים בקרב הנהגת החמא"ס. הנקודה איננה שהחמא"ס מצוי בתהליך ניסוח מחדש של עקרונותיו, בין אם בהכרה בישראל או בזניחת השימוש בכוח. מכיוון שאיננו רואה באופק לא מקל ולא גזר, יש לו מעט מאד תמריצים לשנות את עמדותיו הרשמיות; אפילו אם יעמדו מולו כמה תמריצים כאלה, יכול להיות שלעולם לא יעשה זאת. הנקודה היא שיש סימנים הולכים ומתחזקים לכך שבמרוצת העשור האחרון הצליח החמא"ס למזג אידיאולוגיה מקסימליסטית עם פרגמטיזם פוליטי.¹⁶⁹ הממצאים מצביעים על כך שהחמא"ס מוכן לכל הפחות לסבול פתרון מוסכם של שתי מדינות לסכסוך הישראלי-פלסטיני, למרות שבתנאים מחמירים יותר מאלה שהציב אש"פ. יהיה נאיבי לתת אמון עיוור בהצהרות הנזכרות לעיל, כשם שיהיה זה טיפשי שלא להעמידן למבחן.¹⁷⁰

לעת עתה נראה שהחמא"ס נחוש בדעתו להימנע ממצב שבו יהיה עליו לשאת ולתת ישירות עם ישראל בנושאים פוליטיים. המצב הנוכחי מתאים היטב לשאיפה הזו: הבחירות הן למוסדות הרש"פ, לא למוסדות אש"פ, ובאופן תיאורטי האחרון הוא זה שמנהל את המשא והמתן המדיני עם ישראל. יתרה מכך, בהתחשב בנטייתה של ישראל לצעדים חד-צדדיים, לא נראה שהפלסטינים יהיו מעורבים במשא ומתן אמיתי בזמן הקרוב. הם יכולים לצאת נשכרים מנסיגות טריטוריאליות נוספות מבלי להתפשר על שום עקרון מפתח, ולחזק בכך את עמדתו של החמא"ס הגורסת שעמידתו האיתנה היא זו שמניבה בסופו של דבר תוצאות. נכונותו של החמא"ס לעבוד בצמידות לרש"פ ובאופן בלתי ישיר עם ישראל בעת ההתנתקות מעזה סיפקה אמת מידה לבחינת גישה עתידית אפשרית ולאופן שבו יכול תאום שכזה להתממש. "אמרנו למצרים שאנו מוכנים להיכנס לדו-שיח לאומי, ולהסכים איך לעבוד יחד אחרי נסיגת ישראל: ניהול העניינים האזרחיים, ותיאום הביטחון הפנימי".¹⁷¹

אם יתחדש משא ומתן משמעותי, יהיה לחמא"ס מרווח פעולה מסוים. ראשית, כפי הוזכר, הוא אינו שולל קיום שיחות באופן עקרוני: "אין איסור על שיחות עם ישראל, זה לא משהו שצריך להסתיר. אנו יכולים לשאת ולתת ולדבר עם ישראל אם זה משרת את העם שלנו", אמר מחמד עיזאל.¹⁷² חמא"ס עשוי גם להמתין לתוצאות שיחות של הרש"פ או של אש"פ. הסדרי שיתוף בשלטון יוכלו לאפשר לחמא"ס גם לקבל השפעה בלתי ישירה על המגעים עם ישראל וגם לרחוף בניקיון כפיו באופן רשמי מול מצביעיו. במלים אחרות, הוא לא יידרש לשלול או להכשיל את המו"מ, אלא לכל היותר ינסה להשפיע על קווי המתאר שלו או לפקח עליו באופן בלתי ישיר. בדומה לתפקיד שהוא צפוי למלא במועצה המחוקקת, יוכל החמא"ס לזקוף לזכותו הישגים תוך התנערות מפשרות בלתי פופולאריות.

כפי שהציג זאת אקדמאי אסלאמיסטי פלסטיני בולט המקורב לחמא"ס:

השיח' אחמד יאסין אמר שעיקרון המשא ומתן אינו אסור, אך הבעיה היא הבסיס שעליו המו"מ מתקיים. כל מי שתומך בניהול שיחות על פחות מגבולות 1967 ייכנס לאותה מנהרה אפלה שאליה נכנסה הרש"פ. החמא"ס מעדיף שאחרים ינהלו את השיחות, בעוד

¹⁶⁹ ר' ג'ם

Crisis Group Report, *Dealing With Hamas*, pp. 10-28.

¹⁷⁰ קבוצת המשבר הגיעה למסקנה זוהי בינואר 2004. ר' שם.

¹⁷¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אסאמה חמדאן, ביירות, אוקטובר 2005.

¹⁷² ראיון שערכה קבוצת המשבר עם עיזאל, שכם, ספטמבר 2005.

V. חמא"ס והקהילה הבינלאומית

של ארה"ב כל מגע בכלל).¹⁸³ היישום המעשי של החרם, לעומת זאת, הוא כבר משהו אחר.

א. מימונם של ארגונים בלתי ממשלתיים (אבמ"ים)

מאז הקמת הרש"פ בשנת 1994, מימנה אותה הקהילה הבינלאומית מתוך מטרה כפולה: קידום השלום והקמת חיץ נגד האסלאם המיליטנטי. כפי שמוסבר בהגדרת המשימה של הסוכנות של ארצות הברית לפיתוח בינלאומי (USAID), המדינה התורמת הגדולה ביותר לרש"פ, "ללא רמה גבוהה זו של עזרה מתורמים, יתכן כי הרשות הפלסטינית (רש"פ) לא היתה יכולה לשרוד כממשלה ולשמר את משקלה מול החמא"ס ותנועות אסלאמיות קיצוניות אחרות".¹⁸⁴ העזרה הבינלאומית מסתכמת במענקים בסך כמיליארד דולר ארה"ב בשנה.¹⁸⁵ אולם עשר שנים לאחר תחילת מתן הסיוע, הסכסוך גואה, והתורמים ניצבים בפני מציאות שבה החמא"ס עשוי לקבל לידיו את השליטה על מוסד שהם שהזינו אותו מיומו הראשון, ומול ההתלבטות האם להזרים את הסיוע לרשויות המקומיות שבשליטת החמא"ס. המבוכה רבה במיוחד בהקשר של עזה שאחרי ההתנתקות, שכן זו מהווה הן את אזור העדיפות העיקרי לסיוע – עם התחייבויות ממדינות הגיי-8 לכתשעה מיליארד דולר עד שנת 2008¹⁸⁶ – והן את מעוזו העיקרי של החמא"ס.

האיחוד האירופי וארצות הברית נקטו כלפי החמא"ס במדיניות שהפתחה במרוצת הזמן והיתה לעיתים שונה בין שניהן. למרות שהפרטים אינם ברורים, הרי שלאיחוד ולארה"ב היו קשרים עם התנועה לפני שסווגה כארגון טרור. דווח, למשל, שבמהלך ההכנות לוועידת מדריד לשלום במזרח התיכון בשנת 1991 יזם משרד החוץ האמריקאי קשרים עם מנהיגו הפוליטי של החמא"ס (ותושב ארצות הברית) מוסא אבו מרזוק בניסיון כושל להשיג את הסכמתו להשתתפות פלסטינית.¹⁷⁹ בעקבות גירושם של כ-400 פעילים אסלאמיסטים על ידי ישראל לדרום לבנון בדצמבר 1992, יזם החמא"ס בתחילת שנת 1993 מגעים עם שגרירויותיהן בירדן של החברות הקבועות במועצת הביטחון של האו"ם. על פי מספר דיווחים, דיפלומטים אמריקאיים היו קשובים בתחילה, אך ניתקו את הקשר מספר חודשים לאחר מכן מכיוון ש"לא הושגה שום התקדמות המצדיקה את המשך המגעים".¹⁸⁰ מאוחר יותר באותה שנה, סיוגה ארה"ב את החמא"ס כארגון טרור, ולפיכך נמנעה מלקשור עמו קשרים פומביים והכחישה את השמועות שעלו מפעם לפעם בדבר קשרים חשאיים.

הדו-שיח של האיחוד האירופי עם החמא"ס נמשך עשור נוסף והגיע לכדי התייעצויות קדחתניות בעיצומה של האינתיפאדה השנייה כשניסו האירופים לתווך בהשגת הבנות בין החמא"ס, ישראל והרש"פ, במיוחד בקשר לתנאים להפסקת אש ולתנאי התפרקות אפשרית מנשק. אלסטר קרוק, קצין בכיר בדימוס של שירות הריגול הבריטי ששימש כאיש הקשר של האיחוד האירופי עם החמא"ס בין 1997 ל-2003, מילא תפקיד מרכזי בהשכנת ההפוגה ('הודנה') שהוכרזה במהלך כהונתו הקצרה של עבאס כראש ממשלה בשנת 2003. התמוטטותה של ההודנה באוגוסט 2003, העובדה כי האיחוד האירופי הגדיר את החמא"ס כארגון טרור חודש לאחר מכן¹⁸¹ ומספר התנגדויות ישראליות (ופלסטיניות) להמשך כהונתו בתפקיד הובילו להחזרתו של קרוק לבריטניה.

הכרזות החרם מצד האיחוד האירופי וארצות הברית חודשו באוקטובר 2005.¹⁸² מדיניותם העקרונית כלפי התנועה ברורה, לפיכך: בנוסף להחשבת כל עזרה חומרית לחמא"ס כעבירה פלילית, הן גם נמנעות רשמית מכל מגע פוליטי עמה (ובמקרה

¹⁸³ מדיניות ארצות הברית הרבה יותר מחמירה, ומחילה את החרם על כל ארגון הנחשד בקשר עם החמא"ס ועם סף הוכחה נמוך יותר לטבעה. ר'

Crisis Group Report, *Islamic Social Welfare Activism*.

¹⁸⁴ ר', "USAID West Bank and Gaza Strategic Statement", 30 August 2005, p. 3

הזמין בכתובת www.usaid.gov/wbg/misc/Public_WBG_Strategic_Statement.doc

¹⁸⁵ התמ"ג הפלסטיני מסתכם בכ-4.5 מיליארד דולר ארה"ב בשנה. משך חמש שנים, הסיוע של התורמים לשטחים הכבושים הסתכם בכ-960 מיליון דולר ארה"ב בממוצע בתרומות המפורסמות בפומבי, לא כולל תרומות בינלאומיות שהיקפן אינו ידוע, במיוחד ממדינות במפרץ הפרסי. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד האחראי על ענייני כספים ב"רביעיה", ירושלים, 28 בנובמבר 2005. ככל שעולה התלות הפלסטינית עקב מכשולים ישראלים המכבידים על הפיתוח הכלכלי, כך עולה כוחם של התורמים. על פי הצהרת המשימה של USAID, "אלמלא הכפלת הרמה הכוללת של הסיוע... היתה הרוחה הציבורית, כפי שהיא נמדדת על פי ההכנסה הגולמית הפנויה לנפש, צונחת בהרבה יותר משלושים האחוזים המתועדים". לגבי ההשפעה הכלכלית של המגבלות הפיסיקות שמטילה ישראל על הכלכלה הפלסטינית, ר'

"Economic Report to the Ad Hoc Liaison Committee", World Bank, December 2005, p. 18

וגם

"Macroeconomic Developments and Outlook in the West Bank and Gaza", International Monetary Fund, London, 14 December 2005.

¹⁸⁶ בפסגת גלנאייגלס ביולי 2005, נתנו מדינות הגיי-8 לשליח המיוחד של הרביעיה התחיבות עקרונית ובכפוף לתנאים לסייע בגיוס כשלושה מיליארד דולר ארה"ב במימון ציבורי ופרטי משך שלוש שנים, תוך היפוך היחס המסורתי של 60:40 בהוצאות לסיוע בגדה המערבית ורצועת עזה. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם קירו ערפאת, משרד התכנון של הרש"פ, רמאללה, נובמבר 2005. מיוזמים גדולים שהיו אמורים לצאת לדרך בתחילת שנת 2006 כוללים בית 3,000 יחידות דיור על הריסות ההתנחלות מורג, פינני עיי ההריסות מן ההתנחלויות העזבות, סלילתה מחדש של דרך צלאח אלדין לאורך רצועת עזה, ומתקן טיהור מים במימון האיחוד האירופי.

¹⁷⁹ היוזמה נכשלה, והחמא"ס הגיב בקריאה להגביר את ההתקוממות. ר'

Mishal, *The Palestinian Hamas*, p. 119.

¹⁸⁰ ר' אצל

Hroub, *Hamas*, pp. 195-196.

¹⁸¹ האיחוד האירופי הגדיר את גדודי עז אלדין אלקסאם כארגון טרור כבר בשנת 2001. לפי ההצהרה המשותפת של מועצת אירופה מן ה-27 בדצמבר 2001 על יישום צעדים ספציפיים למאבק בטרור (2001/931/CFSP), "הקהילה האירופית... תבטיח שכספים, נכסים פיננסיים או משאבים כלכליים או פיננסיים או שירותים אחרים הקשורים להם לא יהפכו זמינים, ישירות או בעקיפין, לשימושם של אנשים, קבוצות או ישויות מתוך הרשימה". הגבלות מיוחדות על מגעים עם חמא"ס פורסמו במזכר פנימי מתאריך 14 באפריל 2005, שמספרו CFSP/PRES/LUX/0768/05.

¹⁸² ר' החלטת המועצה 2005/722/EC מן ה-17 באוקטובר 2005.

בבחירות למועצה המחוקקת¹⁹⁴ – הסביר זאת: "האמריקאים ביקשו מאתנו לחתום על טופס המעיד על התנגדות לטרור. אמרנו שאיננו תומכים בטרור ושהם יכולים לשלוח רואי חשבון מטעמם, אבל אין לנו כוונה להתבזות בחתימה על טפסים כאלה".¹⁹⁵ כמה ארגונים בלתי ממשלתיים – חילוניים ברובם – חתמו על חרס נגדי על תכניות USAID במחאה על תקנות אלו.¹⁹⁶ ארגונים אחרים השיגו תמיכה ממקורות חלופיים, בין השאר מתאגידים אמריקאיים פרטיים.¹⁹⁷ בה בעת, פגע החרס ללא ספק בגישה של המערב ובמיוחד של ארצות הברית לארגוני שטח פלסטיניים ושחק עוד יותר את המוניטין המקומי של USAID.¹⁹⁸ "הדרישה למלא טופס המעיד על התנגדות מטרור מכוונת בעיקר לציבור בארצות הברית", אמר קבלן של USAID המוציא לפועל תכנית גדולה. "זו תקיעת גול עצמי שרק זורעת רוח רעה".¹⁹⁹

תורמים מן האיחוד האירופי מוגבלים פחות מעמיתיהם מארצות הברית. המדיניות שלהם אינה כה קפדנית, מכיוון שהיא מוכתבת על ידי השקפותיהן של 25 ממשלות שונות והדיפלומטים שלהם מקבלים מרחב תמרון גדול יותר.²⁰⁰ החרס האירופי אינו חל על ארגוני צדקה אסלאמיסטיים המקורבים לחמא"ס אך בעלי עצמאות מוסדית והוא אינו כולל מערכת חתימה על הצהרות, בדיקות הכרחיות או דחייה גורפת של ארגונים בלתי ממשלתיים. אין גם מדיניות אירופית ברורה המכתיבה את טיב הקשרים בין ארגונים בלתי ממשלתיים אירופיים ותורמים פרטיים לבין גופים המקורבים לחמא"ס. ארגונים בלתי ממשלתיים אירופיים מתלוננים על כך שבקשתם לקבלת הנחיות נותרה בלא מענה והם פנו לקבלת ייעוץ משפטי במאמץ למצוא את דרכם בסבך ההנחיות של האיחוד האירופי והחוקים הממשלתיים השונים בנושא המאבק בטרור. בערבוביה שנוצרה, הרחיבו מספר ארגונים את קשריהם עם המגזר האסלאמיסטי. המועצה הבריטית (British Council), שהיא זרועה של הממשלה

למרות קווי הדמיון ביניהן, הגישה האמריקאית והאירופית שונה במספר מובנים חשובים. בטענה ש"הסיוע הוא כספי משלם המסים ועליו לעלות בקנה אחד עם מטרות מדיניות החוץ שלנו",¹⁸⁷ ניסחה ארצות הברית קוים מנחים ברורים על מנת להבטיח ששום חלק מן המימון שלה לא יסייע לחמא"ס אפילו בעקיפין. USAID מונעת תמיכה מארגוני רווחה הנחשבים מקושרים לחמא"ס, בלי קשר לרקורד שלהם במתן שירותים או בשקיפות חשבונאית.¹⁸⁸ כל הארגונים הפלסטיניים המקבלים ממנה כספים נדרשים לחתום על "הצהרות נגד טרור" (ATC, Anti Terror Certificate),¹⁸⁹ לוודא שהנחנים משירותיהם אינם מופיעים ברשימות שחורות של טרוריסטים, ולהעביר שמות ופרטים לבדיקות נוספות על ידי ארצות הברית. ארגונים המעסיקים אנשי חמא"ס כחברי הנהלה או כעובדים מנועים מלהשתתף בתכניות של USAID;¹⁹⁰ כך גם מוסדות שהמלה "חלל" (שהיד) מופיעה בשמם,¹⁹¹ למרות שהפלסטיניים טוענים שלמונח יש משמעות רחבה הרבה יותר מאשר לציון מפגעים מתאבדים, כפי שנהוג לחשוב.¹⁹² אמריקאי המנהל תכניות פלסטיניות של USAID מתלונן: "אומרים לנו שהכסף עלול להגיע לטרוריסטים, אך השורה התחתונה היא שהם פשוט אוכפים חרס משני, מחסום נוסף שממנו צריכים האנשים לחמוק".¹⁹³

קיים ספק באשר ליעילות חרס מקיף זה, ולגבי מידת החכמה הטמונה בו. ארגונים רבים – כולל מספר ארגונים בלתי ממשלתיים חילוניים שארצות הברית תכננה כנראה לתמוך בהם – מסרבים למלא אחר התנאים שהציבה USAID, במיוחד הדרישה לחתום על "הצהרה נגד טרור". דיקן האוניברסיטה האסלאמית בעזה – מעוז מרכזי של החמא"ס ומקור למועמדים

¹⁸⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומט של ארצות הברית, ירושלים, דצמבר 2005.

¹⁸⁸ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומטים וסוכנויות סיוע, הגדה המערבית ורצועת עזה, 2005. לדיון נוסף בנושא, ר' Crisis Group Report, *Islamic Social Welfare Activism*.

¹⁸⁹ ההצהרה, התקפה לפרויקטים של USAID בכל רחבי העולם, מחייבת את מקבלה "לנקוט כל צעד סביר על מנת לוודא שאינו מספק ולא יספק במודעי" שום סיוע לפרט או לישות המאפשרים פעולות טרור, מסיתים להן, תומכים או משתתפים בהן. מקבל האישור חייב גם לוודא ששום סיוע אינו ניתן ליחיד או לישות הנמצאים ברשימת האזרחים האמריקאים המוגבלים. לטקסט המלא, ר' www.usaid.gov/wbg/misc/2004.Certification_Regarding_Terrorist_Financing.pdf

¹⁹⁰ אגודת אלצאלח, מוסד צדקה אסלאמי ברצועת עזה שהוקם על ידי מי שמכהן כיום מטעם החמא"ס כראש עיריית דיר אלבלח, אחמד אלכור, קבלה בשנת 2004 סיוע כספי של USAID. בשנת 2005 היא כבר לא קבלה. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם גאבר עיאש, מנהל אגודת אלצאלח, דיר אלבלח, נובמבר 2005.

¹⁹¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם תומס נוי, שליח ארגון ANERA, עזה, נובמבר 2005.

¹⁹² מרכזים רפואיים בעזה כוללים פעמים רבות את המלה שהיד בשמותיהם. למרות שרבים מקשרים בין המונחים שהיד (חלל) למבצע פיגוע התאבדות, הרי שבהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני מתיחס הכינוי שהיד לכל פלסטיני, להוציא משתי"פים, שמת כתוצאה מן הסכסוך, בין אם באופן פעיל (פעילים חמושים), או באופן עקיף (אזרחים בלתי חמושים הנהרגים בהפצצה). לכן גם אם שהיד משמשת לציון מתאבדים, הרי שהם מהווים רק חלק קטן מכלל השהידים. למתאבדים שמור המונח *אשתהאדי*, שמשמעו "מי שמקריב את עצמו".

¹⁹³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מנהל בארגון השותף לפרויקטים של USAID, עזה, נובמבר 2005. המנהל האשים את פקידי USAID בווישנותן שלדבריו חיים בפחד ממקבוצות לובי הוקבות אחרי מעשיהם ומוועדות של הקונגרס. "כל פקיד מכסה את התחת שלו, ומוודא שלא יואשם במימון של טרוריסטים", אמר אחד מעובדי הסיוע. "זו מנטליות הנתינת לחלוטין".

¹⁹⁴ האוניברסיטה זכתה לשבחים מתורמים כאוניברסיטה המנוהלת באופן הטוב ביותר ברצועת עזה, למרות הפרדה מגדרית חמורה בחדרי ההרצאות וחדרי הסגל וקוד הלבוש הקפדני שלה. בין מרציה המשתתפים בבחירות מטעם החמא"ס נמצאים חיליל חיא, השיח' אחמד באהר, עטיף עדואן ויוסף שרפי.

¹⁹⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דיקן בית הספר לחינוך של האוניברסיטה, עזה, נובמבר 2005. בפקולטות אחרות באוניברסיטה, עם זאת, אמרו שחתמו על הטופס.

¹⁹⁶ יש פלסטיניים המאמינים שתהליך בקשת המענקים תוכנן לשם ליקוט מידע עבור ממשלת ארצות הברית. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם גאבר עיאש, מנהל אגודת הצדקה אלצאלח, עזה, נובמבר 2005.

¹⁹⁷ האוניברסיטה האסלאמית של עזה השיגה לעצמה מימון בסך מיליון דולר ארה"ב שתרמו לה במשותף על ידי ענקית המחשבים יב"מ וארגון ANERA, ארגון אמריקאי בלתי ממשלתי, כדי לבנות מערכת לשימושי אינטרנט. גייס כספים של האוניברסיטה אמר לקבוצת המשבר שהצליח לפצות על אובדן הסיוע של USAID ואף יותר מכך: "היית מצפה שזרם הכספים ידעך, אך למעשה גייס הכספים הכפיל את עצמו פי ארבע. תורמים מבקשים לתת כספים למקומות אמינים שיש להם שקיפות, וזרם גדול מגיע מהמערב. נראה כי ככל שגדל החץ עלינו מצד ארצות הברית והאיחוד האירופי, כך גדלים הסכומים שאנו מקבלים". ראיון עם קבוצת המשבר, עזה, נובמבר 2005.

¹⁹⁸ באזורים מסוימים, הושחתו שלטים של USAID. בדצמבר 2005, יעצה USAID לאבי"מים לפעול על פי שיקול דעתם בהצגת הלוגו שלה, בבטלה הוראה המחייבת מיזמים במימון USAID להציג את סמלה של הסוכנות. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אבי"מ הממומן על ידי USAID, ירושלים, דצמבר 2005.

¹⁹⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מנהל ארגון השותף לביצוע פרויקטים של USAID, ירושלים, נובמבר 2005.

²⁰⁰ "הפרשנות תמיד דו-משמעית. האנשים בשטח יותר מעשיים מהמרוכזים שיושבים בבריסל"; ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומט של האיחוד האירופי, ירושלים, ינואר 2006.

האפשרות כי דבר זה יסייע ישירות למועצות שבשליטת חמא"ס. חרף הפיקוח מטעם הבנק העולמי ושליטתה של הרש"פ בהעברת הכסף,²⁰⁷ סירבה המועצה לתת למועצות שבשליטת חמא"ס את היכולת לזום פרויקטים, לבחור קבלנים ולקבוע כיצד יוקצו הכספים.²⁰⁸ פקידים בכירים בבירות אירופה טענו גם שאין מספיק מנגנוני בקרה על מנת לוודא שכספי הסיוע לא יועברו לפעילים חמושים.²⁰⁹ בסופו של דבר, בעת כהונתה של בריטניה כנשיאת האיחוד האירופי במחצית השנייה של שנת 2005, הפסיקה האיחוד את תרומתו לקרן המוניציפאלית.²¹⁰

בעוד שעמדת האיחוד היתה המכנה המשותף הנמוך ביותר,²¹¹ אמצו המדינות החברות בו קשת רחבה של קווי מדיניות דו-צדדיים. צרפת, גרמניה ודנמרק כיסו יחד חלק גדול מן הגרעון בתקציב קרן הפיתוח המוניציפאלי.²¹² כמה מהדיפלומטים שלהן תהו מדוע עליהם להפסיק לספק שירותים למועצות מקומיות בעוד ישראל, להבנתם, לא הפסיקה: "אני לא חושב שעלינו להיות יותר קתולים מהאפיפיור".²¹³ כשהוא חולק על החלטת האיחוד, העיר הנציג המקומי של הבנק העולמי:

אני לא הייתי מטריד את עצמי בשאלה האם ראש העיר הוא איש החמא"ס או הפת"ח. מה שחשוב הוא שיטפל בנושאים שעליהם הוא אמון. אם הקהילה זקוקה לבית ספר, האם עלינו להעניש את ילדי קלקיליה רק משום שיש להם ראש עיר מהחמא"ס?²¹⁴

בסביבה עוינת באופן כללי, מועצות מקומיות של חמא"ס לקחו כל מה שיכלו לשים עליו יד. ראשי עיריות הציגו בגאווה פרויקטים שנמשכים,²¹⁵ וכן – במיוחד בעזה – הביעו ביטחון בכך

הבריטית בענייני תרבות, היתה אחד מן התורמים שהוציאו לפועל מיזמים באוניברסיטה האסלאמית של עזה. אך ארגונים אחרים התקפלו ונסוגו; יותר מעובד אחד של ארגון סיוע מערבי דיבר על "צנזורה עצמית" בבחירת מיזמים, שנועדה להבטחת המשך קבלת הכספים הממשלתיים שבהם תלויים ארגוני הסיוע.²⁰¹

ב. מתן סיוע לעיריות המנוהלות על ידי חמא"ס

תמיכה ישירה במועצות מקומיות המנוהלות על ידי חמא"ס לא היתה תמיד בגדר טאבו במערב. USAID תיאמה פרויקט משותף עם ראש עיר מהחמא"ס בכדי לשפר את חזותו של קבלאן, כפר מדרום לשכם, בעיצומה של האינתיפאדה השנייה.²⁰² קבלאן מציג לראווה אוסף כרזות של USAID, ומגרש הכדורגל שלו שבנייתו מומנה על ידי USAID כיכב במסע הפרסום של הסוכנות לשנת 2005. אולם עם הקשחת המדיניות כלפי חמא"ס, הורתה USAID לגופים העובדים עמה שלא לפתוח במיזמים חדשים עם רשויות המנוהלות על ידי חמא"ס,²⁰³ תוך מתן אישור להמשך העבודה על מיזמים שכבר החלו.²⁰⁴ גם עמדתו של האיחוד האירופי השתנתה בהדרגה, אם כי באורח בלתי ברור ובלתי עקבי, עקב ריבוי המדינות החברות בו. בגילוייה הבוטה ביותר, ניסו פוליטיקאים להשתמש בסיוע כבמכשיר פוליטי, כדי להעביר מסר על מחירי התמיכה בחמא"ס. בבית לחם, שבה רואה עצמו האיחוד האירופי במידה מסוימת כמגן המסורתי של המורשת הנוצרית, היו שראו בעצירת המימון ניסיון לקעקע את הברית בין חמא"ס לחז"ע.²⁰⁵ אולם לרוב היו התורמים מהאיחוד האירופי פחות מחמירים. במקום להחרים לחלוטין רשויות מקומיות בהנהגת חמא"ס, תועל המימון בדרכים אחרות ולא דרך הרשות המקומית.²⁰⁶

ההתנתקות מן הרשויות המקומיות היתה שינוי כיוון של 180 מעלות במדיניות. בשנת 2002, בשיאה של האינתיפאדה השנייה וכשהרש"פ היתה תחת התקפה ישראלית, נתנה מועצת האיחוד האירופי 30 מיליון אירו לבנק העולמי כדי לספק סיוע חרום לרשויות המקומיות. הבחירות המקומיות בשנת 2005 והישגיו הגבוהים של חמא"ס גרמו לשינוי במדיניות. כשביקש הבנק להפעיל מחדש את אותה השיטה כקרן הפיתוח המוניציפאלי, התנגדה לכך מועצת האיחוד האירופי, בהביעה דאגה מן

²⁰⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אברהמים דגאני, איש מבצעים של הבנק העולמי, ירושלים, דצמבר 2005.

²⁰⁸ "נעדיף שהרש"פ, ולא המועצות המקומיות, תהיה הרשות הקבלנית". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד סיוע של האיחוד האירופי, ירושלים, דצמבר 2005.

²⁰⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם גורם צרפתי בכיר, פריס, אוקטובר 2005.

²¹⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם גורם בכיר במועצת אירופה, בריסל, דצמבר 2005.

²¹¹ כפי שהסביר זאת פקיד אירופי, האיחוד האירופי יבחר לרוב בגישה הבטוחה ביותר, לאור הצורך להשיג הסכמות על ידי קונצנזוס בדרך כלל, במיוחד בנושא הקשור לטרור. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד סיוע אירופי, ירושלים, דצמבר 2005.

²¹² צרפת, גרמניה ודנמרק תרמו כל אחת 15, 12 ו-9 מיליון אירו, בהתאמה. ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם גורמים רשמיים במועצת אירופה ובבנק העולמי, ירושלים, דצמבר 2005. הארגון לשיתוף פעולה של ממשלת איטליה, התורם המוניציפלי הגדול ביותר של האיחוד האירופי, התנגד למימון, ובחר לממן תכנית משלו, שלפי גורמים רשמיים בו אינה פועלת באזורים המנוהלים על ידי חמא"ס. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אנטוניו אלוי, המנהל הארצי של ארגון הסיוע האיטלקי, ירושלים, ינואר 2006.

²¹³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומט של האיחוד האירופי, נובמבר 2005.

²¹⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אברהמים דגאני, ירושלים, דצמבר 2005.

²¹⁵ חברי מועצת עיריית קלקיליה מטעם חמא"ס לקחו את קבוצת המשבר לסיוור לאתר הבניה של בית חולים חדש בן ארבע קומות, שלדברי ראש העיר המכהן מומן על ידי האיחוד האירופי ונבנה על ידי תכנית הפיתוח של האו"ם (UNDP) בעלות של 4 מיליון דולר ארה"ב. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אלמצרי, קלקיליה, ספטמבר 2005. ר' גם

"Periodic Report of the Office for the Quartet Special Envoy for Disengagement", 17 October 2005.

בדיר אל-בלח הציג ראש העיר בגאווה את בארות המים שהותקנו ומשאיות איסוף האשפה שנקנו בתקופת כהונתו.

²⁰¹ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם עובדי סיוע אירופים בגדה המערבית וברצועת עזה.

²⁰² ריאד מצטט הוא ראש העיר היחידי מהחמא"ס שמונה על ידי הרש"פ. בדצמבר 2005 הוא נבחר בקלות לתקופת כהונה נוספת.

²⁰³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מנהל ארגון השותף לביצוע פרויקטים של USAID, עזה, נובמבר 2005. קבוצת המשבר קבלה אישור לנוסח ההוראות מגורם אמריקאי מוסמך, בתל אביב, נובמבר 2005. ר' גם

Steven Weisman, "U.S. to shun Hamas members, even if democratically elected", *The New York Times*, 7 June 2005.

²⁰⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד של ארצות הברית, תל אביב, אוגוסט 2005. USAID השלימה את בניתה של דרך בבני סהילה, מועצה מקומית בשליטת חמא"ס. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם צלאח עבד אלשאפי, יועץ הבנק העולמי, עזה, דצמבר 2005. ר' גם

"Hamas-run municipality finishes two crucial projects", *Palestine-Info News Agency*, 11 December 2005.

²⁰⁵ לדברי אנטוניו אלוי, ראש משרד סוכנות הסיוע האיטלקית בירושלים, "אופיה הנוצרי של בית לחם חשוב, ויש לשמור עליו", ומניעת סיוע על מנת לאותת על אי שביעות רצון ממעשי החמא"ס היא כלי אחד שאפשר להשתמש בו. ראיון עם קבוצת המשבר, ירושלים, ינואר 2006.

²⁰⁶ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם בעלי תפקידים במועצה, בריסל וירושלים, דצמבר 2005.

לפני הבחירות עבדה USAID על שורה של פרויקטים, אך מאז שהחמא"ס הצטרף למועצת העיר הם הפסיקו. אנו שולחים הזמנות לקונסולים האמריקאים והבריטי, ולא מקבלים תשובה. אנו מגישים הצעות לפרויקטים ולא מקבלים תשובה. קונסול ארה"ב ביקר אצל המושל, אך לא טרח לבקר אצלנו. מצבנו קשה מאד. אנחנו מרגישים שאנו נמצאים תחת מצור.²²⁴

בניסיון לצאת מן הבידוד, נסע ראש עיריית בית לחם, ויקטור בתרסה, לקצות העולם, חתם על הסכמים המקשרים את עירו עם ערים משפיר (בגרמניה) ועד ולינוש (בברזיל), והעלה ל-38 את מספר הערים התאומות של בית לחם.²²⁵ חברי מועצה מודים שמאמצים אלה ואחרים נשאו פירות דלים בלבד.²²⁶ העיר השיקה גם את בית לחם הפתוחה, פרויקט שנועד להשיב אליה תיירים ואנשים שעזבו את העיר, אך גם פרויקט זה לא הניב רוח משמעותי. ראש העיר הוא חבר החז"ע, ארגון המצוי גם הוא ברשימת ארגוני הטרור של ממשלת בריטניה, ומנהל את העיר בקואליציה עם חמישה חברי מועצה מן החמא"ס. בכירים בריטים סרבו לפיכך לקחת חלק באירוע פתיחת מסע הפרסום של בית לחם הפתוחה בלונדון בנובמבר 2005.²²⁷

החרם מצביע בעיות מעשיות גם בפני תורמים. חלק מהפרויקטים דורשים שיתוף פעולה מצדן של רשויות שבשליטת חמא"ס; אחדם אלכורד, ראש עיריית דיר אל-בלח, השוכנת על חוף הים שאל: "איך הם יכולים לבנות כביש לאורך החוף שאינו עובר דרכנו?".²²⁸ פרויקטים אחרים לא ניתן להפסיק רק בגלל השינוי הפוליטי. יועץ כלכלי לקוורטט העיר ש"הסיוע איננו ברז שאפשר לסגור ולפתוח לסירוגין – חייבת להיות בו המשכיות".²²⁹ בעוד שפרויקטים חדשים קוצצו משמעותית, חלק – כמו אספקת חיסונים – היו חייבים להמשך. ואמנם, בסיבוב הרביעי של הבחירות המקומיות, החרמת רשויות מקומיות בראשות החמא"ס הפכה לבלתי אפשרית למעשה. "ארבעים אחוזים מן האוכלוסייה [במקומות שבהם נערכו הבחירות] חיים באזורים שהצביעו לחמא"ס, אז איך אנחנו יכולים להתנתק מהם?", שאל פקיד סיוע של האיחוד האירופי.²³⁰

חל על תורמים פרטיים. נמסר שקלקיליה חתמה על החוזים האירופיים הראשונים שלה עם שתי חברות צרפתיות בסוף 2005:

Khaled Abu Toameh, "Kalkilya talks electricity with Israelis", *The Jerusalem Post*, 28 December 2005.

גם איטליה אישרה את בנייתה של מועצה כפרית לנשים ולנוער במרחב רבאח, מועצה מקומית בנפת בית לחם שבה זכה החמא"ס בשמונה מתוך תשעה מושבים בסיבוב השלישי של הבחירות המקומיות. ר

Italian Cooperation Newsletter, July 2005.

²²⁴ ראיון עם קבוצת המשבר, בית לחם, נובמבר 2005. אחד מחמשת

חברי מועצת העיר מטעם החמא"ס הוסיף: "למה USAID אינה מבינה שהכסף המיועד לבית לחם איננו בשבילי, אלא בשביל העיר הקדושה. לי יש העיר מכה, אבל בית לחם היא אתר העליה לרגל שלהם". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם ח'אלד סעדה, בית לחם, נובמבר 2005.

²²⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם ג'ורג' סעד, סגן ראש העיר בית לחם, נובמבר 2005.

²²⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם ג'ורג' סעד ועמיתיו, בית לחם, נובמבר 2005.

²²⁷ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומטים מערביים ועם קרול דדוב, פעילת מסע הפרסום "בית לחם הפתוחה", ירושלים ובית לחם, נובמבר 2005.

²²⁸ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אחמד אלכורד, ראש עיריית דיר אלבלח, נובמבר 2005. דיר אלבלח נמצאת במרכז רצועת עזה.

²²⁹ היועץ הוסיף: "כל סיוע מתורם צריכה להיות מקובלת על משלם המסים". ראיון שערכה קבוצת המשבר, ירושלים, נובמבר 2005.

²³⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד סיוע של האיחוד האירופי, ירושלים, ינואר 2006.

שיתורמים לא יוכלו ליישם את תכניות השיקום המסיביות שלהם בשטח הקטן והמוצמצם הזה אם יתעלמו מבעלי תפקידים אסלאמיסטים מקומיים.²¹⁶ במקרים אחרים, עשו ראשי ערים מהחמא"ס תרגילי אקרובטיקה פוליטיים, והציגו פרויקטים בשיתוף עם עיריות שבשליטת הפת"ח בבואם לבקש מימון.²¹⁷ בין הציירתיים ביותר נמנה ראש עיריית דיר אל-בלח, אחמד אלכורד. בהשתמשו בכסות הניטרלית לכאורה של חברת החשמל האזורית – שבמועצת המנהלים שלה יושבים ראשי ערים – ותאגידים עירוניים הידועים בשם מועצות השירותים המשותפות,²¹⁸ נערכו פניות לתורמים בבקשה למימון מיזמים ותוך שהם מודעים לחלוטין לחזות הממסדית – ואולי אפילו שמחים עליה – הם נעטרו.²¹⁹

אך בסיכומו של דבר, הנזק ההומניטארי היה חמור. תורמים היוו באופן מסורתי מקור תמיכה חשוב של השלטון המקומי,²²⁰ ונסיגתם הפתאומית הותירה מועצות מקומיות רבות בחוסר מזומנים, כשהן נאלצות ללוות סכומים נכבדים.²²¹ לדבריו של חסן יוסף, מנהיג החמא"ס בגדה המערבית, "יש נפילה אדירה ברמת הסיוע. ישנם פרויקטים שנמשכים, אך למרבה הצער לא באותה רמה שבה פעלו לפני הבחירות. בכמה מן העיריות שבהן אנו שולטים כעת לא אושר אפילו פרויקט חדש אחד".²²² ראש עיריית קלקיליה בפועל, העיר הגדולה הראשונה בגדה המערבית שבה נטל החמא"ס את השליטה מידי הפת"ח, טען שבששת החודשים הראשונים לכהונתו לא אושר לו אפילו פרויקט זר אחד.²²³ ג'ורג' סעד, סגן ראש עיריית בית לחם, יעד מועדף לכספי תרומות בדרך כלל, התלונן על קיומו של מצור למעשה:

²¹⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אלכורד, דיר אלבלח, נובמבר 2005.

²¹⁷ כך למשל, חברה עיריית בית לחם לבית גאלה ובית סחור השכונות – שאינן בשליטת החמא"ס – כדי לזכות במימון איטלקי למיזם של מפה תיירותית. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם גמאל סלמאן, עיריית בית לחם, ינואר 2006.

²¹⁸ הרש"פ הקימה לראשונה מועצות שירותים משותפות באמצע שנות ה-90, כדי לחבר בין עיריות שכונות לשם פיתוח תשתיות ואחזקת פרויקטים.

²¹⁹ דיפלומט של האיחוד האירופי שהיה נוכח בישיבת ועדת היגוי של עשרה ראשי מועצות מקומיות ממרכז רצועת עזה יחד עם UNRWA שאורגנה על ידי אלכורד תאר אותו כמגייס הכספים הפעיל ביותר. "אף אחד לא דיבר לפני שאלכורד אמר את דברו, אפילו ראש העיר הותיק מהפת"ח שיושב רשמית בראש ועדת ההיגוי". ראיון קבוצת המשבר, ירושלים, נובמבר 2005. ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם אלכורד, דיר אלבלח, נובמבר 2005 ועם דיפלומטים של האיחוד האירופי, ירושלים, נובמבר 2005.

²²⁰ בשנת 2004, מועצות מקומיות קיבלו 20 אחוזים מן המימון שלהם מהרש"פ, ואת היתר מתורמים. ההכנסות ממסים ירדו למעשה לאפס במהלך האתגפאדה השנייה. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומט מערבי, ירושלים, אוגוסט 2005.

²²¹ קבוצת המשבר סיירה במועצות מקומיות הנשלטות על ידי החמא"ס בקלקיליה, בית לחם, עובדיה, קבלאן, דיר אלבלח ובית חנון.

²²² ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חסן יוסף, מנהיג חמא"ס בגדה המערבית, אוגוסט 2005.

²²³ "לא התחילו אצלנו פרויקטים חדשים במימון בינלאומי מאז הבחירות, אבל הפרויקטים הישנים נמשכים, כולל פרויקט המומן על ידי צרפת. הצרפתים עזרו עם מערכות החשקה, והספרדים והצרפתים יחד עזרו לממן בית ספר. אנחנו בדיונים עם קבוצת הבנקים הגרמנית לשיקום ולפיתוח (KfW Bankengruppe) בקשר לשלושה פרויקטים אפשריים. אבל לא קיבלנו דבר מארצות הברית". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם השאם אלמצרי, סגן ראש עיריית קלקיליה, 7 בספטמבר 2005. דיפלומטים גרמנים ברמאללה אמרו שבעוד שייתכן וקבוצת הבנקים החלה בעבודה על פרויקטים בתוך גבולותיה המוניציפליים של העיר, קשה לתאר שהעירייה מעורבת בזה. אולם, דיפלומטים אחרים של האיחוד האירופי אמרו שהחרם של האיחוד האירופי על החמא"ס לא

המחוקקת, העבירה נורווגיה 10 מיליון דולר ארה"ב של סיוע שיועד לשמש תמיכה תקציבית לרש"פ, לידי UNRWA.²³⁶

בעשותם כן, התורמים מאצילים לאו"ם במידה מסויימת את הסמכויות במגע עם החמא"ס. "ילעת עתה אנו הפרגמטיסטים ולמעשה עובדים עם רשויות בהנהגת החמא"ס באמצעות סוכנויות של האו"ם והקבלנים המקומיים שלהן", אמר פקיד בכיר של האיחוד האירופי לקבוצת המשבר.²³⁷ האו"ם לא הכניס את החמא"ס לרשימה שחורה,²³⁸ וכך הוא יכול להוציא לפועל פרויקטים בעיריות שבהן החמא"ס שולט ולבוא במגע עם ראשי הארגון ללא השלכות משפטיות. UNRWA, למשל, המתפקדת כסוכנות סיוע ממשלתית-למחצה בשטחים, בנתה בית ספר לדיר אל-בלח על הריסות ההתנחלות השכנה כפר דרום.²³⁹ למרות שראשי עיריות מקומיים נטלו לעצמם את הקרדיט, האו"ם היה האחראי על הפרויקט ובשונה מהקרן לפיתוח מוניציפאלי נטל על עצמו את האחריות הן לשכירת העובדים והן לפיקוח על הפרויקט, וצמצם את תפקידם של ראשי העיריות מהחמא"ס ליעוץ בלבד. הפרויקטים נמשכים ברשויות של החמא"ס – כולל בנייתו של בית חולים עם 57 מיטות בקלקליה – אך ראשי העיריות אינם אלה שמנהלים את העסק.

בעוד שהאו"ם מתפקד כממשק רב-צדדי ברשויות של החמא"ס, ארגונים בלתי ממשלתיים גילו יותר עצבנות בכל הנוגע להמשך פעילותם. בהיותם כפופים לחקיקה נגד טרור הן של ארצות הבית שלה והן של המדינות התורמות להם, הוגבלו ארגונים אלו עוד יותר עקב הימנעות התורמים באיחוד האירופי מהגדרה ברורה של מותר ואסור. ארגון בלתי ממשלתי שבסיסו בבריטניה, המשתמש בכספי סיוע הומניטארי של האיחוד האירופי לשם פיתוח מועצות מקומיות, המתין לשווא לתשובה לשאלה האם רשויות מקומיות המנוהלות על ידי החמא"ס נחשבות לארגוני טרור.²⁴⁰ "בעתיד אני כנראה אוציא לפועל פרויקטים בשיתוף עם אב"מים מקומיים ולא עם המועצה המקומית", אמר מנהל התכנית שלו בירושלים, "למרות שנראה שהמועצות של החמא"ס יותר יעילות ונענות בחיוב רב יותר".²⁴¹ מסיבות אחרות ותחת כללים אחרים, מדיניות התרומות של האיחוד האירופי הופכת לדומה יותר ויותר למדיניות ה-USAID – פעולה באמצעות אב"מים ובנפרד מן הרשויות המקומיות. התוצאה היא יריבות מרה ההולכת ומתגברת בין אב"מים ממומנים היטב לבין רשויות מקומיות מרוששות.²⁴²

כתוצאה מכך, החלו תורמים מהאיחוד האירופי לתור אחר מנגנונים אחרים על מנת לעבוד באזורים שבשליטת האסלאמיסטים. פקיד סיוע של האיחוד האירופי האצילו לרש"פ²³¹ את הסמכות לעריכת חוזים מקומיים ונתנו לה "הנחיות לא לעבוד ישירות עם רשויות המנוהלות על ידי החמא"ס".²³² השר לענייני ממשל מקומי ברש"פ, ח'אלד קואסמה, אמר לקבוצת המשבר: "הרש"פ קיבלה בקשה מרוב התורמים שלא לשלם את הכסף לרשויות המנוהלות על ידי החמא"ס, ואנו מחפשים מנגנון מימון שיפתור את הבעיה".²³³ משרדו של קואסמה פנה למושלים (הממונים ישירות על ידי הרשות) לשם חלוקת כספי סיוע באזורים כאלה. הרש"פ יצרה גם מוסדות ממשלתיים חדשים בכדי להגביל את תפקידם של אלה המקומיים. החברה הפלסטינית לפיתוח כלכלי, בראשות אדם הנאמן לפת"ח, הוקמה על מנת להבטיח את שליטתה של הרש"פ בנכסי ההתנחלויות המפונות בעזה, כולל החממות, לאכזבתן הרבה של הרשויות שבשליטת החמא"ס. באופן דומה, נתנה הקרן לפיתוח מוניציפאלי סימן נוסף להרחבת אחריותה של הממשלה המרכזית על חשבון השלטון המקומי.

נוכח התגברות אי הוודאות לגבי סיכויי שרידותה הפיננסית של הרש"פ, החלו תורמים בהדרגה להימנע מהתחייבויות פיננסיות ארוכות-טווח, ופנו במקום זאת לסיוע מתקציבי חרום ולסוכנויות חיצוניות להעברת סיוע בטווח הקצר. חשיבותו של האו"ם כערץ למותן עזרה כזו עלתה. עד שנת 2005, כמחצית מכל כספי התורמים שהוקצו לשטחים הכבושים חולקה באמצעות סוכנויות האו"ם, ורק כשליש באמצעות הרש"פ.²³⁵ עם התערעורת האמון בנהליה התקציביים של הרש"פ ועם התגבשותם של חששות ראשוניים מניצחון של החמא"ס בבחירות, נראה היה שמגמה זו עתידה להמשך. כדוגמה ממחישה לכך, שלושה שבועות לפני הבחירות למועצה

²³¹ דיפלומטים ופקידים ברש"פ הצדיקו שינוי כיוון זה על בסיס הצהרת פריס על יעילות הסיוע, מה-2 במארס 2005, שהגדירה ביצועים מוצלחים ככאלו המחזקים את יכולות הממשלה. ראינות שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומטים ופקידים ברש"פ, ירושלים ורמאללה, דצמבר 2005.

²³² ראיון שערכה קבוצת המשבר עם בכיר במשרד התכנון ברש"פ, רמאללה, נובמבר 2005. דיפלומט מאחת המדינות החברות באיחוד האירופי התומכת בקרן המוניציפאלית אמר ש"על פי הבנתנו את החוק, לא יכולה להיות שום השקעה בשום עירייה המנוהלת על ידי החמא"ס. אם זה בקלקליה זה פשוט לא יקרה. אנחנו מדינה המתנהלת על פי חוקיה באופן מושלם". ראיון עם קבוצת המשבר, רמאללה, ינואר 2006.

²³³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם ח'אלד קואסמה, השר לענייני שלטון מקומי ברש"פ, רמאללה, נובמבר 2005.

²³⁴ שם. "מושל בית לחם ולא ראש העיר הוא החותם כעת על הסכמים עם הגרמנים ועם האיטלקים", אמר ח'ליל שוכה, חבר מועצת העיר בית לחם מטעם הפת"ח. ראיון עם קבוצת המשבר, בית לחם, נובמבר 2005.

²³⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם נציג בכיר של האו"ם, ירושלים, ינואר 2006. התרומות הבינלאומיות לפעילות האו"ם בשטחים הפלסטיניים הסתכמו בשנת 2005 ב-476.8 מיליון דולר ארה"ב, בהשוואה ל-353 מיליון שניתנו לרש"פ. דו"ח קרן המטבע הבינלאומית, לונדון, דצמבר 2005. UNSCO, בהתבסס על הערכות הזרמת כספי הסיוע לשנת 2005 של השליח המיוחד של הרביעייה. סוכנויות האו"ם ביקשו תרומות גבוהות יותר בשנת 2006. פקידים באו"ם אמרו שסוכנות הסעד וההתעסוקה של האו"ם לפליטים הפלסטינים במזרח הקרוב (UNRWA) לבדה בקשה העלאה של 30 אחוז בתקציבה, ובקשה מהשליח המיוחד של הקוורטט כמעט חצי משלושת מיליארדי הדולרים המיועדים לשיקום שניתנו בשנת 2005. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד של האו"ם, ירושלים, נובמבר 2005.

²³⁶ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומטים של ארצות הברית והאיחוד האירופי, ירושלים, ינואר 2006.

²³⁷ חלופת דואר אלקטרוני של קבוצת המשבר עם דיפלומט אירופי, ספטמבר 2005.

²³⁸ "החרם על חמא"ס לא חל על האו"ם", ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד של האו"ם, ירושלים, נובמבר 2005. הרשימה השחורה של האו"ם כוללת גופים הקשורים לפעילויות הטלבאן ואלקאעדה. ר'

²³⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אחמד אלכורד, ראש עיריית דיר אלבלח, דצמבר 2005.

²⁴⁰ "אני רוצה בכתב את זה שהסכמנו שכשאני עובד בכפר המנוהל על ידי החמא"ס הכסף לא הולך לארגון טרור, אך לא היו לנו שום הוראות"; ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מתאם הפעילות של האב"מ בגדה המערבית, ירושלים, ינואר 2006. אנשי משלחות סיוע של מדינות החברות באיחוד האירופי אמרו לקבוצת המשבר שבהמתנם להבהרות מבריסל הם לא הנחו את האב"מים להפסיק את פעילותם עם הרשויות המקומיות.

²⁴¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם עובד סיוע, ירושלים, ינואר 2006.

²⁴² חברי מועצת העיר בית לחם מטעם החמא"ס דברו במרירות על מתן החסות של USAID לעריכת שוק מקומי על ידי אב"מ. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חסן צאפי, בית לחם, נובמבר 2005.

ג. קשרים עם בכירים מטעם החמא"ס

החברות²⁴⁹ ועד ל"אין שום הוראה הקובעת שאסור לי להיפגש עם החמא"ס"²⁵⁰. שני דיפלומטים אירופים אמרו לקבוצת המשבר שהיו מעורבים ביותר משיחות טכניות טהורות עם חברי חמא"ס.²⁵¹

ניתן לומר שהמחסום היעיל ביותר לקשרים עם אסלאמיסטים הוא הפחד מחשיפה. באמצע שנת 2005 פורסמה תמונתו של דיפלומט הולנדי נפגש עם חבר בגייהאד האסלאמי,²⁵² וכתב של הבי.בי.סי הפתיע דיפלומט בריטי בצאתו משרדו של ראש עיריית קלקיליה. נוכח הביקורת, בעיקר בישראל, חזר בו משרדו של סולאנה מהצהרותיו הקודמות, והכחיש שנפגש ישירות עם אנשי חמא"ס.²⁵³ גם הודאתו הדומה של סטראו בקיום פגישות כאלו עוררה מחאות, שגברו עוד יותר עקב הפגזת המרגמות מעזה שבאה באותה העת, הפגזה שהרגה שני ישראלים. עקב חששם שהנושא עלול להעיב על ביקורו הצפוי של סטראו בישראל ביוני 2005 ערב כניסתה של בריטניה לתפקיד הנשיאה התורנית של האיחוד האירופי, הכריז משרד החוץ בלונדון על השעיית כל המגעים עם החמא"ס, כולל עם נבחרי. במקרים אחרים, אין ספק שלחץ מצד פרלמנטים, שתדלנים ואמצעי התקשורת עיכב בעד פקידים מלקיים מגעים כאלה.²⁵⁴ שליחים בדרג בינוני טוענים שהמונים עליהם מעדיפים סיכומי שיחות על-פה ולא בכתב, מחשש להשאיר הוכחות של ניירות.²⁵⁵

בסיכומו של דבר, האיחוד האירופי וארצות הברית טרם קבעו מדיניות עקבית, שקיפה ואפקטיבית למפגשים עם חברי החמא"ס או מנהיגיו. בלהיטותם למידע ולאור תלותם בקשרים מקומיים, מוצאים פקידיהן דרכים לעקוף את החרם הרשמי. נציגי האיחוד האירופי בירושלים מודים שפיתחו נהלים אשר מכבדים את החרם כלשונו, אך לא כרוחו. קשרים מתקיימים במפגשים בבתיים של צדדים שלישיים, "פגישות מקריות" בקהל גדול ובאסיפות פלסטיניות בלתי רשמיות, או באמצעות מתווכים, כמו למשל דיפלומטים של מדינות שאין להן רשימה שחורה.²⁵⁶ התפישה הדומיננטית בתוך החמא"ס היא שלא רק האיחוד האירופי, אלא גם ארצות הברית מחפשת דרכים לתקשר עמו. בראיונות לקבוצת המשבר, טענו מנהיגיו שהם מקיימים פגישות סדירות עם אירופים. "כל בעלי התפקידים באיחוד האירופי שפגשנו אומרים שהחרם הוא טעות. פגשנו פקידים בכירים ביותר – הבכירים ביותר באיחוד האירופי –

למרות המדיניות הרשמית, החרם שהטילו ארצות הברית והאיחוד האירופי על מגעים פוליטיים עם החמא"ס לא היה עקבי כלל. בנובמבר 2004 הודה חוויאר סולאנה, האחראי על יחסי החוץ של האיחוד האירופי, שהיו לו "קשרים ישירים עם החמא"ס, אך לא בימים האחרונים".²⁴³ ואפילו במועד מאוחר כמו פברואר 2005 – יותר משנה לאחר שהאיחוד האירופי הגדיר את הזרוע הפוליטית של החמא"ס כארגון טרור – שר החוץ הבריטי ג'ק סטראו "התיר לקיים קשרי עבודה בפרופיל נמוך... עם מדינאים של החמא"ס שאינם מעורבים ישירות במעשי אלימות".²⁴⁴ אנשי שירות החוץ הבריטי ערכו "פגישות נימוסין" עם ראשי העיריות הנכנסים של קלקיליה ודיר אלבלח.²⁴⁵ גם נציגים דיפלומטיים אחרים של האיחוד האירופי עשו כך, בעוד פקידים ישראלים חוזרים ומתלוננים על כך ששגרירים מהאיחוד האירופי פוגשים ראשי ערים מן החמא"ס.²⁴⁶ למרות שאין דיווחים על קשרים ישירים בין פקידים אמריקאים לבין החמא"ס, הבחין דובר הבית הלבן בין פעילים אסלאמיסטים חמושים לבין עמיתיהם שהם פוליטיקאים מקומיים שנבחרו על ידי הציבור:

ראיתם שיתכן שנבחרו אנשים שהיו חברים בחמא"ס, אך הם לא היו טרוריסטים. הם היו אנשים שהדגישו את החשיבות שיש לשיפור איכות חייהם של האנשים באזור, האנשים בשטחים. והם היו אנשי עסקים, הם מקצוענים.²⁴⁷

בניסיון לקבוע קיום מנחים, הכינו אנשי נציגות האיחוד האירופי בירושלים במאי 2005 מסמך עבודה פרטי, שעל פיו יוכלו להמשך קשרים "טכניים" ברמה נמוכה, להבדיל מקשרים פוליטיים, בעיקר בנושאי פיתוח.²⁴⁸ אך המסמך מעולם לא אושר רשמית, ובמקום להבהיר את המצב הוא הותיר את הדיפלומטים נעים בכיוונים שונים וללא תיאום ביניהם. מגוון הפרשנויות שקיבלה קבוצת המשבר להוראותיה של בריסל נע מ"כל מגע עם אנשי חמא"ס אסור מבחינה חוקית והדבר תקף לכל המדינות

²⁴³ "היה לי קשר ישיר עם החמא"ס אבל לא בימים האחרונים. הפגישות האלו לא היו ארוכות. הן נועדו רק להבהיר את רצונה של הקהילה הבינלאומית";

"EU denies secret talks with Hamas", BBC News Online, 25 November 2004.

²⁴⁴ הצהרה של שר החוץ קים הוואלס בפני בית הנבחרים, 13 ביוני 2005.

www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/cm200506/cmhansrd/cm050613/text/50613w36.htm.

²⁴⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומט של האיחוד האירופי, ירושלים, נובמבר 2005. אחרי שידור פגישתו של כתב הבי.בי.סי עם דיפלומטים בריטים ביציאה מביתו של פוליטיקאי מהחמא"ס, הצהיר סטראו ש"בשטחים הכבושים זה כורח המציאות, זו חובה, שאם דיפלומט בכל דרג שהוא נכנס לעיר, הוא הולך ומדבר עם ראש העיר". Today Programme, BBC Radio 4, 7 June 2005.

²⁴⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומט ישראלי, וושינגטון, ינואר 2005.

²⁴⁷ תגובת דובר הבית הלבן סקוט מקלן לשאלה האם החזבאללה שינה את יחסיו עם ארצות הברית, תדריך עתונאים של הבית הלבן, 15 במרץ 2005.

²⁴⁸ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומטים של האיחוד האירופי, ירושלים, נובמבר 2005. פקידים של האיחוד האירופי בבריסל אשרו ש"לאנשי האיחוד בשטח יש קשרים ברמה הטכנית רק היכן שהכרחי עם פקידים או אנשי מנהל הקשורים לחמא"ס לשם יישום פרויקטים של המועצה". ראיון שערכה קבוצת המשבר, דצמבר 2005.

²⁴⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקידים במועצת אירופה ובנציבות בריסל ועם דיפלומט של האיחוד בירושלים, דצמבר 2005. האחרון טען שמאז שהחרם התקבל במועצה בהסכמה כללית, הוא חל חוקית על כל המדינות החברות. באופן מסורתי, בריטניה, הולנד וגרמניה נטו לתמוך בחרם, ואילו בלגיה וצרפת פחות.

²⁵⁰ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומטים של האיחוד האירופי, ירושלים, ינואר 2006. אחד מהם טען שמפגשים עם ראשי ערים מהחמא"ס קבלו אישור אם לא היו בדרג של ראשי משלחות; אחר אמר שהחרם חל על צירים מדיניים, לא על פקידים סיוע.

²⁵¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר, ירושלים, דצמבר 2005.

²⁵² Conal Urquhart, "Israel attacks EU over meetings with Hamas officials", *The Guardian*, 17 June 2005.

²⁵³ "EU denies secret talks with Hamas", BBC News Online, 25 November 2004.

²⁵⁴ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומטים, ירושלים, דצמבר 2005.

²⁵⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד סיוע אירופי, ירושלים, דצמבר 2005.

²⁵⁶ נוכחות המודיעין הצבאי המצרי בעזה, שהורחבה באביב 2005, תפסה תפקיד של מתוך פעיל בין פקידים בטחון מערביים לבין קבוצות חמושות, כולל החמא"ס. נורוגיה, המתוכת העיקרית בתהליך אוסלו, המשיכה גם היא לקשר בין הצדדים.

לעיתונאים אמרו פקידים בכירים שארצות הברית "אינה עומדת לנסח חוקי בחירות עבור הפלסטינים".²⁶⁴ מאותו רגע ואילך, דחו ושיינגטון ובריטל את איומיה של ישראל להכשיל את הבחירות אם ישתתף בהן החמא"ס,²⁶⁵ ומימנו את תהליך הבחירות, כולל את ועדת הבחירות המרכזית הפלסטינית ואת ההכנות לשיגורם של משקיפים בינלאומיים. ללא קשר לדעותיהן על החמא"ס, "כל עוד הבחירות הן חופשיות והוגנות, תכיר ארצות הברית בתוצאות", אמר בכיר במשרד החוץ האמריקאי.²⁶⁶ ושיינגטון עמדה על כך שהבחירות ייערכו חרף אי הסדר בשטחים הכבושים והשבץ שעבר שרון, ועל כך שישראל תאפשר הצבעה פלסטינית במזרח ירושלים.

עמדה זו לא עברה ללא התנגדות וללא מחשבה שנייה. כשעלתה על הפרק לראשונה אפשרות השתתפותו של החמא"ס בבחירות, היתה העדיפות הראשונה נתונה להשגת הפסקת אש, ולא ושיינגטון ולא בריטל לחצו על עבאס לכפות תנאים לשם כך. באותה עת האמינו רוב המשקיפים שהחמא"ס יוכל לזכות בלא יותר מ- 45 עד 50 מתוך 132 המושבים בפרלמנט.²⁶⁷ עם התקרב מועד הבחירות והתגברות התמיכה בחמא"ס, הודיעה ישראל כי תמנע את קיום הבחירות אם ישתתף בהן החמא"ס, ואפילו פוליטיקאים ישראלים מן השמאל דחקו בארה"ב ובאיחוד האירופי לנקוט גם הם בעמדה זו. שדולות בעלות השפעה בארה"ב לחצו על הממשל להתנגד להשתתפות החמא"ס ולתמוך בצעדי הנגד של ישראל בטענה ש"אי אפשר לדרוש מאף מדינה להעניק את השלטון לאלה המבקשים להשמיד אותה".²⁶⁸ בשיחות פרטיות החלו מספר פקידים בכירים להסס ובינת הנבחרים העביר החלטה המאיימת לקצץ את הסיוע של ארצות הברית לרשות הפלסטינית אם זו לא תענה לדרישות. USAID²⁶⁹ ביקשה להרחיק את עצמה מכל האשמה בשיתוף פעולה עם החמא"ס: תכנית עידוד הממשל שלה הציעה הכשרה בניחול מערכות בחירות ובגיוס כספים ל"מפלגות מודרניות ודמוקרטיות" אך לא לחמא"ס,²⁷⁰ ובמקביל, למקבלי מענקים שהפיקו תכניות על הבחירות לטלוויזיה פרטית ניתנה עצה שלא לראיין מועמדים של החמא"ס.²⁷¹

מספר פקידים של האיחוד האירופי הביעו גם הם דאגה גוברת, והצטערו על שלא ניסו לכפות על החמא"ס ויתורים בתמורה להשתתפותו בבחירות ותהו האם כבר מאוחר מדי לעשות כן.²⁷²

אך הם ביקשו מאתנו לא למסור את שמותיהם.²⁵⁷ הם נתנו רמזים עבים לכך שנפגשו גם עם בכירים של ארצות הברית.²⁵⁸

פגישות עם פקידי ממשלה לשעבר ועם אנשי אקדמיה, למרות שאין להם תוקף רשמי, נתפשים (ולעתים מפורשים בטעות) על ידי חמא"ס כמגעיים בלתי רשמיים, מתוך אמונה שלמשתתפים בהם יש בודאי אור ירוק מממשלותיהם ושהם מדווחים עליהן.²⁵⁹ היקפם של מגעים אלה התרחב מספיק בכדי להרגיז גורמים רשמיים ברש"פ, שאומרים ש"החרם על החמא"ס הוא שקר המשווך למטרות יחסי ציבור. הקהילה הבינלאומית נושאת ונותנת עם החמא"ס על בסיס יומיומי, באמצעות ארגונים בינלאומיים דוגמת UNDP, דרך עיתונאים, סוכנויות ביון, בכנסים ובבירות".²⁶⁰

ד. חמא"ס, הבחירות הכלליות וכוח ברמה הלאומית

כניסתו של החמא"ס לפוליטיקה ברמה הלאומית הציבה דילמה בפני ארצות הברית והאיחוד האירופי. עקב התנגדותן הרשמית להשתתפותו הפוליטית של ארגון חמוש, שלא לומר טרוריסטי, קשה היה להן לברך על הצעד; אך בלהיטותן לתמוך בתהליכים הדמוקרטיים, הן גם נמנעו מלגנות אותו. במקום זה, בהתפתלות לוגית מסוימת, הן טענו ש"אין מקום בתהליך הפוליטי לקבוצות או יחידים המסרבים להתנער מהטרור ומהאלימות, והמסרבים להכיר בזכות קיומה של ישראל ולהתפרק מנשקם", אך הוסיפו ש"בחירות דמוקרטיות יכולות להוות את אות פתיחה לחוקים ולמדיניות... המבטלים את השפעתם של תומכי הטרור והאלימות".²⁶¹ במילים אחרות, באופן עקרוני אסור לחמא"ס להתמודד בבחירות עד שהוא מתפרק מנשקו, אך השתתפותו בבחירות תוביל אותו לבסוף להתפרקות מהנשק. דעה זו אומצה על ידי הקורטרט בניו יורק, בספטמבר 2005.²⁶²

נראה שעמדתה של ארצות הברית התגבשה במהלך ביקורו של עבאס בושיינגטון באוקטובר 2005, כשהסביר שלא יוכל לעשות דבר לפני שיכניס את האסלאמיסטים לפרלמנט, אבל אז יוכל להכפיף אותם לדרישה החוקית לפירוק מסגרותיהם הצבאיות. כפי שכבר צוין, נראה ששרת החוץ רייס נתפסה במיוחד לרעיון הבסתם ההוגנת של האסלאמיסטים בבחירות.²⁶³ בתדרוך

²⁵⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מחמד עיזאל, מנהיג חמא"ס, שכם, ספטמבר 2005.

²⁵⁸ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם איש חמא"ס, רמאללה, יולי 2005.
²⁵⁹ המעניינים והמשמעותיים ביותר מביניהם הם אלה המאורגנים על ידי אלסטיר קרוק, יועצו הבטחוני של סולאנה לשעבר וזממית הפסקת האש של 2003. כמנהל אבי"מ בריטי בשם "פורום הסכסוך" (Conflict Forum) הוא ארגן פגישות בין בכירים אמריקאיים לשעבר ומומחים אחרים, עם נציגי החמא"ס והחזבאללה. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אלסטיר קרוק, רבת עמון, אוקטובר 2005. ר' גם

Stephen Grey, "Ex-MI6 man starts U.S.-Hamah talks", *The Sunday Times*, 27 March 2005.

²⁶⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד בכיר במשרד הפנים הפלסטיני, עזה, נובמבר 2005.

²⁶¹ הצהרה של שרת החוץ של ארצות הברית קונדוליה רייס, 11 בינואר 2006.

²⁶² מסיבת עיתונאים בעקבות פגישת הרביעיה בניו יורק, ב- 20 בספטמבר 2005, בהשתתפות מזכ"ל האו"ם קופי אנון, שרת החוץ של ארצות הברית קונדוליה רייס, שר החוץ הבריטי ג'ק סטראו, שר החוץ הרוסי סרגיי לברוב, נציג האיחוד האירופי חואר סולאנה ונציבת האיחוד האירופי בניטה פררו-ולדנו. רייס הביעה "תקווה שתהליך הבחירות יוכל להתקדם ושכולם ישתפו פעולה... מכיון שהבחירות הכרחיות להמשך התפתחות התהליך הפלסטיני. עם זאת... יש בסופו של דבר סתירה בסיסית בין פעילות מזוינת לתהליך פוליטי".

²⁶³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד בכיר של ארצות הברית, וושיינגטון, אוקטובר 2005.

²⁶⁴ ר'

Glenn Kessler, "Palestinian leader is urged to confront militant groups" *The Washington Post*, 21 October 2005.

²⁶⁵ פקיד בכיר באיחוד האירופי תאר את התערבות ישראל בתהליך הבחירות כ"בלתי מסייעת". ראיון עם קבוצת המשבר, בריטל, אוקטובר 2005.

²⁶⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד במשרד החוץ של ארצות הברית, ירושלים, דצמבר 2005.

²⁶⁷ שם.

²⁶⁸ ראיונות שערכה קבוצת המשבר, וושיינגטון, ספטמבר 2005.

²⁶⁹ בדצמבר אישר בית הנבחרים ברוב של 397 מול 17 את הדרישה מהרש"פ ללהתחיל בפירוק החמא"ס מנשקו לפני הבחירות, ואיים להקפיא את הסיוע אם ישולב החמא"ס "בתוך מבנה השלטון". החלטת בית הנבחרים מס' 575, נמצאת באתר <http://thomas.loc.gov/cgi-bin>. פקידים בממשל אמרו שנוסח ההחלטה היה מעורפל ושהתוקף שלה מוגבל, כי USAID לא מימנה את הרש"פ ללא הוראות מהנשיא. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד אמריקאי, ירושלים, דצמבר 2005.

²⁷⁰ "חוקית, איננו יכולים לתת לחמא"ס שום דבר שממנו יצא נשק: לא הכשרה בבתי הספר שלנו, לא ייעוץ, לא תשלומי אש"ל"; ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חברה העובדת עם USAID, ירושלים, דצמבר 2005.

²⁷¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אחראי על תכנית באבי"מ, ירושלים, דצמבר 2005.

²⁷² פקיד באיחוד האירופי טען שיש לדרוש מכל המועמדים ומכל המפלגות – כולל חמא"ס – לחתום על הצהרה האומרת שאם ייבחרו, יציתו לכל חוקי הרש"פ, כשהרעיון הוא שחקיקה בקשר לאי-הצגתם

לעקרון זכות קיומה של מדינת ישראל בשלום ובביטחון ולסיום חד משמעי של האלימות והטרור.²⁷⁷ התקדים הלבנוני מאפשר לצפות כיצד עשויים האיחוד האירופי וארצות הברית להגיב אם יצטרף החמא"ס לממשלה: למרות שושינגטון סירבה ללכת בעקבות הדוגמה שנתן גריר האיחוד האירופי בבירות כשפגש עם שר בממשלה מטעם חזבאללה, מחמד פניש, ממשיכים פקידים אמריקאים להיפגש עם פקידים מן המשרד שבראשותו.²⁷⁸ אך שוב, אמצעי הלחץ המערבי העיקרי הוא הכסף. בתל אביב, הזהיר חויאר סולאנה שהאיחוד האירופי עלול "לחשוב פעמיים על ... הקצאת כספי משלם המסים שלו אם חברים בהנהגה הפלסטינית הנבחרת לא ישללו את האלימות ויכירו בישראל".²⁷⁹

אין זה איום בעלמא. האיחוד האירופי נותן מדי שנה 280 מיליון דולר ארה"ב לשטחים הפלסטיניים – ופי שנים מכך אם כוללים גם תרומות ישירות של המדינות החברות בו.²⁸⁰ חלק ניכר מכספים אלו הולכים למשרדי ממשלה שהחמא"ס עשוי לשלוט בהם אם יכנס לממשלה.²⁸¹ בשנת 2005, נתנו התורמים כ- 270 מיליון דולר, שהם שווי ערך למשכורותיהם של 45,000 עובדים של הרש"פ, בסבסוד ישיר להוצאות השוטפות של הרשות ובמימון למעשה של כל הוצאות הפיתוח. באופן מכוון, הם עכבו את ועידת המדינות התורמות לשיקומה של עזה עד אחרי תאריך הבחירות, מה שיתן להם אמצעי לחץ נוסף על הממשלה. "התורמים מחכים לראות האם דברים מתייצבים לאחר הבחירות. למה לשפוך עוד ועוד כסף אם הכול הולך להתפקשש?" אמר צלאח עבד אלשאפי, יועץ לבנק העולמי.²⁸² הדחייה, לצד קיצוצים בסיוע עקב ניהול תקציבי כושל של הרשות, סוללים את הדרך להתנתקות רבה יותר אם יצטרף החמא"ס לממשלה או אפילו אם יזכה בבחירות.²⁸³

סביר שתגובת ארצות הברית תהיה חמורה לפחות באותה מידה. כפי שכבר הוזכר לעיל, הקונגרס איים לקצץ בסיוע, ולממשל יהיה קשה להצדיק את המשך המימון אם יצטרף החמא"ס לרש"פ. לשותפי הביצוע של USAID נאמר כבר שההגבלות על קשרים עם

בהצהרתו הפומבית הראשונה לאחר הבחירות המוניציפאליות בדצמבר 2005 שתוצאותיהן הראו על התחזקותו של החמא"ס, דחק הקונגרס בכל המפלגות לחתום על קוד התנהגות פלסטיני לבחירות שנוסח על ידי אבי"מ מקומי וקראה לרשות הפלסטינית לאכוף את התקנות שנגעו בעיקר לחמא"ס: הגבלות חמורות על מימון בחירות מבחוץ ואיסור על שימוש במבני דת לתעמולת בחירות. היא קראה גם למשתתפים להכיר בישראל ולהתפרק מנשקם, אך רק הוסיפו לבלבל בכך שהשתמשו לסירוגין במונחים "בסופו של דבר" ו"באופן מדי".²⁷³

בכמה היבטים מעשיים, הפגינו האירופים גמישות רבה יותר. אחרי ויכוחים רבים, איפשרה מועצת האיחוד האירופי למשקיפי בחירות להיפגש עם מועמדים אסלאמיסטים,²⁷⁴ החלטה שבמסמך של משרד החוץ הישראלי שהודלף לעיתונות נטען שמהווה הפרה של החוק הבינלאומי,²⁷⁵ אך האיחוד האירופי עמד איתן בעמדתו.

בסופו של דבר כולם – כולל ארצות הברית – הגיעו למסקנה שהצבת תנאים להשתתפות החמא"ס בבחירות לאחר שעבאס כבר הגיע עמו להסכם ותפקידו של החמא"ס אושר רשמית, תראה כניסיון לחבל בהליך הדמוקרטי ועלולה לסכן את הפסקת האש. בושינגטון, שיקולים אחרים מלאו תפקיד והובילו לחזיון המזור שבו צידד הממשל האמריקאי באופן מובלע בחמא"ס ודחף לבחירות שלא ישראל ולא הרש"פ חפצו בהן באותו זמן. הגורם החשוב ביותר היה ההערכה שדבר לא ישתפר כתוצאה מדחייה נוספת; ואמנם, בתגובה לבקשות הרבות מצד ארצות הברית לפעול נגד החמא"ס, חזר עבאס והשיב שיהיה ביכולתו לפעול רק לאחר הבחירות ולאחר שהמועצה המחוקקת הפלסטינית תעביר חוקים המרסנים את האוטונומיה הצבאית של האסלאמיסטים. "הפלסטינים נפלו לפח שכרו בעצמם. אחרי שתלו כה הרבה בקיום הבחירות, אין להם שום דרך לבקש את דחייתן".²⁷⁶ – למרות שהאופן שבו יתחזק עבאס אם יהפוך החמא"ס לכוח מהותי בפרלמנט הוא כבר עניין אחר.

במקום זה, פנו האיחוד האירופי, ארה"ב ושאר השותפים לקונגרס לטיפול במציאות שאחרי הבחירות. הקונגרס הגדירה את תנאיה: שום שותפות בממשלה של "חבר שלא התחייב

²⁷⁷ "הצהרת הרביעיה על הבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית", 28 בדצמבר 2005.

²⁷⁸ בלבנון אמרו פקידים אמריקאים לקבוצת המשבר שהם לא ייפגשו עם פניש, למרות שסוכנות USAID מנהלת תכנית תמיכה גדולה במשרד החשמל, אך הודו שייפגשו עם פקידים במשרד בדרג מנכ"ל. בדרום לבנון תומכת USAID במועצות מקומיות המנוהלות על ידי חברי חזבאללה. ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם פקידים של ארה"ב, בירות, יוני-יולי 2005. על אי ההתאמה הזו אמר פקיד אמריקאי ש"לקורה בישראל יש פרופיל קצת יותר גבוה מאשר לקורה דרום לבנון". ראיון עם קבוצת המשבר, ינואר 2006.

²⁷⁹ להצהרתו של סולאנה, ר' http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/declarations/87668.pdf

²⁸⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד סיוע של האיחוד האירופי, ירושלים, דצמבר 2005.

²⁸¹ למשל, "אם הקהילה הבינלאומית תקצץ בתקציבי משרד הבריאות, זה יהיה הרסני. מבחינה כספית, לא נוכל להחזיק שירותי בריאות". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד במשרד התכנון של הרש"פ, רמאללה, נובמבר 2005. יחד עם זאת, לא יהיה קל לעצור לחלוטין את הכסף האירופי. עובדי סיוע של האיחוד האירופי אמרו לקבוצת המשבר שאין זה סביר שמועצת השרים תצליח להגיע לכלל הסכמה על השעיה מוחלטת של תקציבי הפיתוח, כמו התכנית בהיקף 12 מיליון אירו לבניית מוסדות, או חלק מהתמיכה התקציבית בסך 70 מיליון אירו, ועל חזרה לסיוע חרום, שבו התנאים לבחירות מקבלי הסיוע פחות נוקשים.

²⁸² ראיון שערכה קבוצת המשבר עם צלאח עבד אלשאפי, יועץ לבנק העולמי, עזה, נובמבר 2005.

²⁸³ באופן אירוני, יש בהפחתת הסיוע מצד התורמים סכנה של תבוסה עצמית. רש"פ חסרת פרוטה איננה מסוגלת לשלם משכורות לכוחות הבטחון שלה; כך יגבר אי השקט ותתערער אמינותו של הפת"ח. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד פיתוח בינלאומי, ירושלים, ינואר 2006.

של כלי נשק או אופנים אחרים של הוצאה משירות יחייבו את האסלאמיסטים. ראיון עם קבוצת המשבר, בריסל, אוקטובר 2005.

²⁷³ "הצהרת הרביעיה על הבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית", 28 בדצמבר 2005: "הרביעיה... קוראת לרשות הפלסטינית לנקוט בצעדים מיידיים על מנת ... לפרק את תשתית הטרור" ו"מזכירה... שבסופו של דבר, אל לאלה הרוצים להיות חלק מן התהליך הפוליטי לקחת חלק בקבוצות חמושות או בפעילות מיליציונית". החמא"ס היה למפלגה האחרונה שחתמה על ההסכם, ב- 5 בינואר 2006.

²⁷⁴ הצהרת המועצה מן ה- 21 בנובמבר 2005, בריסל. צרפת והולנד תמכו בהחלטה בעוז. בריטניה, הנשיאה, וחברות דוגמת איטליה וצ'כיה, התנגדו. ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם פקידים באיחוד, בריסל, דצמבר 2005. דיפלומטים של האיחוד האירופי בתל אביב ובירושלים ברכו על ההחלטה כצעד ראשון בהסרת החרם על הזרוע המדינית של התנועה. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד של האיחוד האירופי, תל אביב, 3 בדצמבר 2005. הדילוג הוגבל ל"נושאים טכניים". משקיפי הבחירות של האיחוד האירופי חכם עובדי ציבור של מועצת האיחוד ושל הנציבות שלו, מומחים מהמדינות החברות, נציגי אבי"מ אירופיים, משתתפי תכניות ההכשרה של האיחוד בנושאי זכויות אדם ובחירות, ומומחי בחירות של האיחוד האירופי. ראש המשלחת היא ורוניק דה קיזר, חברת הפרלמנט האירופי מבלגיה.

²⁷⁵ יואב שטרן, "ישראל: האיחוד האירופי מפר החוק הבינ"ל במגעיו עם חמאס וחזבאללה", *הארץ*, 12 בדצמבר 2005. הדו"ח פורסם ערב ביקורו של סולאנה בתל אביב.

²⁷⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד אמריקאי, וושינגטון, 10 בינואר 2006.

עושות זה החלטת האוכלוסייה, לא החמא"ס.²⁸⁶ בבחירות המוניציפאליות האחרונות, ניסו מועמדים של החמא"ס להשתמש בחרם התרומות כבשעיר לעזאזל על מנת להסתיר בעיות פנימיות ולתאר את עצמם כקורבנות של סחטנות זרה. "הפסקת התרומות טובה לנו", הכריז ראש עיריית קלקיליה בפועל, "מכיוון שלמרות שאמריקה טוענת שהכריזה מלחמה על הטרור, אנחנו אומרים שזו מלחמה נגד המוסלמים".²⁸⁷ אחרים הזהירו את המצביעים לבל ירשו לזרים לקנות את קולותיהם ואמרו שהתרומות והסיוע יימשכו בכל מקרה.²⁸⁸ במילותיו של מנהיג החמא"ס חסן יוסף, "על התורמים לכבד את ההכרעות הדמוקרטיות של העם הפלסטיני".²⁸⁹

□ **הרחקת הפלסטינים מתורמים מערביים.** עם עליית מספר הרשויות המקומיות שבשליטת החמא"ס, הולכת ומצטמצמת הזירה שבה יכולות ממשלות מערביות לזוּם פרויקטים חדשים. התורמים מוצאים את עצמם פועלים במנותק ממקבלי התרומות, או בשלט רחוק. התרחקותם מן הנעשה בשטח מהווה חזרה על השגיאות שנעשו בתהליך אוסלו – שלמרות עזרה בינלאומית נדיבה לא הצליח לזכות בתמיכה מתמשכת בשטח. ללא אהדה עממית רחבה יותר, עלול גם ניסיון השיקום האחרון לסבול מגורל דומה. כפי שאמר פקיד אמריקאי, "אנחנו יודעים שההגבלות פוגעות ביכולתנו להגיע אל האנשים. אנחנו חוששים שאנו מאבדים 70 אחוזים מן העם".²⁹⁰ או כפי שאמר פקיד סיוע של האיחוד האירופי: "איך אני יכול לשכנע רשויות מקומיות פלסטיניות, אם אינני יכול לדבר עמך?"²⁹¹ סביר שהצורך הנואש במשרות יגביל את המסע נגד מיזמי סיוע מערביים. מצע הבחירות של החמא"ס עצמו קובע: "כך להשקעות פלסטיניות, ערביות ובינלאומיות".²⁹² אך ההתנתקות עלולה להיות הדדית. דחיית החמא"ס והפוליטיזציה הבלתי מוסתרת של הסיוע יכולה להכביד על מאמצי השיקום ולהגביר את נטייתו של החמא"ס להקטין את התלות בכספי התרומות. עם נסיגתם של התורמים, מצאה קבוצת המשבר את הסימנים הראשונים לעוינות כלפיהם. במקום להתחנן לחידוש התמיכה, קרא שיחי צלאח צברי, המופתי של קלקיליה, לחברי מועצת העיר שלא לקחת חלק בפרויקטים אשר תנאים פוליטיים קשורים בהם.²⁹³

החמא"ס יימשכו. חברת היעוץ Development Alternatives (DAI), המחזיקה בחוזה בסך 6 מיליון דולר להכשרת חברי פרלמנט חדשים ב"סביבה רב מפלגתית", אמרה שלא תהיה מסוגלת לעבוד עם נציגים מטעם החמא"ס. אלו מהם שינסו אולי להשתתף בתכנית ההכשרה שלה לחברי פרלמנט חדשים, הכוללת סיור מודרך במועצה המחוקקת הפלסטינית, יתבקשו לעזוב.²⁸⁴

ה. הערכת המדיניות של האיחוד האירופי ושל ארצות הברית

אירופה וארצות הברית מחפשות דרכים להתמודד עם קבוצות אסלאמיסטיות מיליטנטיות תוך ניסיון לקדם במקביל סדר יום אמין של דמוקרטיזציה. בלבנון כמו בפלסטין, יש מבקרים של המדיניות המערבית המצביעים על סתירות ברורות וחוסר עקביות: כיצד, הם שואלים, ניתן לטעון שמקדמים את הפלורליזם תוך הרחקה או אפילו החרמה של קבוצות – חיבאללה, חמא"ס – הזוכות לתמיכה עממית רחבה? מבקרים אחרים שואלים כיצד אפשר לטעון לאי-התפשרות בכל הקשור לטרור, תוך ניהול מגעים עם ממשלה הכוללת ארגון טרור (בלבנון) או הפעלת לחץ לקיום בחירות הכוללות קבוצה טרוריסטית (בפלסטין).

הגם ששווה להקדיש תשומת לב לדילמות האלו, אין לראות באף אחת מהן עניין עקרוני. אפילו דמוקרטיזציה מבוססת היטב אסרו בעבר על קיומן של מפלגות שהשקפותיהן אינן תואמות ערכים דמוקרטיים בסיסיים; שום דבר אינו מחייב מתן תוקף חוקי למפלגה הפועלת חלקית כמיליציה חמושה. בודאי ששום דבר איננו מחייב את האיחוד האירופי או את ארצות הברית לתת תמיכה פוליטית או חומרית שווה למפלגות ללא קשר לאוריינטציה שלהן או לנטייתן לאלימות. באותו אופן, מדיניות של שילוב ארגונים צבאיים-למחצה עולה בקנה אחד עם מדיניות נגד טרור אם ניתן להחליש את נטיית הקבוצה לאלימות באמצעות שילובה.

השאלה הינה מעשית בעיקרה: האם המדיניות הננקטת מקדמת את האינטרסים של האיחוד האירופי ושל ארצות הברית. במובן הזה, גישותיהן כלפי החמא"ס החטיאו את המטרה. בעוד שלמערב יש את כל הסיבות הטובות להימנע מקשרים רשמיים עם הארגון האסלאמיסטי ברמה הלאומית, לפחות עד שיתנער מהתקפות על אזרחים ויאמץ את פתרון שתי המדינות, הרי שהחרם הגורף והיעדר מסלול ברור לקראת מתן לגיטימציה בינלאומית לחמא"ס הוכיחו שאינם משתלמים ביותר ממישור אחד:

□ **חיזוק החמא"ס.** הסטת כספי התרומות מן העיריות לסוכנויות לאומיות ובינלאומיות החריפה את המחסור הכספי ברשויות המוניציפאליות בראשות החמא"ס, הפחיתה את השפעתן המקומית, וחבלה ברבות מהבטחות הבחירות שלהן. אבל אם מטרת החרם היתה להחניק את התמיכה בחמא"ס, טאכן נראה בבירור כי זו היתה מטרתו - הרי שהוא נכשל. החמא"ס הלך מחייל אל חייל. לדברי מנהל אב"מ פלסטיני בבית לחם, "התורמים שולחים מסר ברור שאם אתם רוצים את הכסף שלנו, עליכם להצביע לפת'ח",²⁸⁵ אך המצביעים לא נענו לדרישה הזו. מצביע נוצרי בבית לחם אמר: "אני כועס על התורמים. כל מה שהסנקציות שלהם

²⁸⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם קרול דדובו, בית לחם, נובמבר 2005.

²⁸⁷ הוא טען גם שפקידי USAID התרחקו מן המועצה בשלושה ביקורים בעריה שערכו לאחר הבחירות. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם השאם אלמצרי, קלקיליה, 7 בספטמבר 2005.

²⁸⁸ בדצמבר 2005, זכה החמא"ס בבחירות באלבירה, אחרי שמנהיגו המקומי, השיחי גמאל אלטויל, הבטיח במהלך ההתמודדות שהתורמים הזרים ייפקדו את כספם אצלנו, אחרי שראו לאן הלך הכסף שלהם עד עתה [תחת שלטון הפת'ח]. ביקור שערכה קבוצת המשבר באלבירה, 15 בדצמבר 2005.

²⁸⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חסן יוסף, מנהיג חמא"ס, רמאללה, אוגוסט 2005.

²⁹⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד אמריקאי, תל אביב, ספטמבר 2005.

²⁹¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד סיוע אירופי, ירושלים, דצמבר 2005.

²⁹² מצע החמא"ס, המפורסם בערבית באתר האינטרנט של ועדת הבחירות המרכזית, בכתובת

<http://www.elections.ps/atemplate/asp?id=353>

קורא גם לאיחוד האירופי להיות פעיל יותר בנושאים פלסטיניים ומזרח תיכוניים.

²⁹³ "אנו אומרים שאם יש תנאים פוליטיים לפרויקטים הממומנים על ידי תורמים מארצות הברית או מהאיחוד האירופי, אזי הם אינם

²⁸⁴ "המחלקה המשפטית של USAID חשבה שהדפסת 132 ספרי הדרכה תהיה בבחינת מתן סיוע חומרי לטרור, מכיון שנציגים של החמא"ס עלולים להיות בין מקבליהם. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מנהל פרויקט של DAI, רמאללה, דצמבר 2005. הפשרה היתה שמשדרו של יושב ראש הפרלמנט יוכל להפיץ עותקים.²⁸⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם עמר גאבר, עובד סיוע מאלחדר, בית לחם, נובמבר 2005.

מסוימת הן בעניינים טכניים והן על מנת להבהיר – ללא הבלבול שיוצרים אפיקים בלתי רשמיים – אילו תנאים יש למלא על מנת לאפשר קיומם של מפגשים משמעותיים יותר. החרם על החמא"ס שלל מהאיחוד ומארה"ב את היכולת להתמקח על ויתורים בתמורה לתמיכתם בהשתתפותו בבחירות למועצה המוחקת. במקום זה, החמא"ס מרגיש כי הוא זה שמחוזר על ידי המערב ומרוויח מעמדת הקהילה הבינלאומית בנושא הבחירות מבלי להידרש לתשלום מחיר כלשהו. יש מעט מאוד הגיון באיום להפסיק כליל את התמיכה ברש"פ אם יצטרף אליה החמא"ס. אם ינצח החמא"ס בגדול, אזי הצטרפותו לממשלה תהיה בלתי נמנעת, ואולי תהיה אפילו רצויה, אם תוכל להגביל עוד יותר את חופש הפעולה של התנועה. האיום במצב כזה צריך יהיה להפסיק את הסיוע אם תהיה התנועה מעורבת באלימות, ולא אם תהיה מעורבת בפוליטיקה. כפי שהודה פקיד רם דרג בבריטל, "בסופו של דבר אין שום הגיון באי-יצירת קשר עם החמא"ס".²⁹⁹ השאלה היא כיצד ובאילו תנאים.

□ ליבוי המתחים הפנים-פלסטיניים. השעיית העזרה לעיריות הציתה מאבק על כספים בין השלטון המרכזי לשלטון המקומי, מאבק שיכול להפוך למפלגתי יותר ויותר. כשפוליטיקאים של הפת"ח ואב"מים חילוניים בעיקר מקבלים את הכסף ואילו החמא"ס מייצג את העניים ביותר, חשש פקיד סיוע אחד שהתורמים בחוסר חוכמה "מלבים איבות ויריבויות פנימיות".²⁹⁴ בהינתן התערעורת החוק והסדר ברחבי השטחים, ומספר חטיפות של בני ערובה בעזה שכוונו נגד זרים, הזהיר עובד של USAID: "אם USAID תראה כמי שנוטה לצד מלפגה כלשהי, המצב מהר מאוד יתחיל להיות מסוכן".²⁹⁵

□ סיכון יכולת הקיום של פרויקטים לאורך זמן. העברת האחריות לפיתוח המוניציפאלי לביורוקרטים – לאומיים ובינלאומיים – שאינם נבחרו ציבור עוררה דאגה בקרב התורמים בכל הקשור למידת המשכיותם של פרויקטים ולפוליטיזציה-יתר של הסיוע על חשבון מדיניות פיתוח איתנה ויציבה. "אם עיריות מרגישות שאין להן בעלות על פרויקטים אלו ואם אנו מאבדים את יכולתנו לסייע בבניית היכולות של הרשויות המוניציפאליות, מי יבטיח את המשך פעולת הפרויקטים?" שאל פקיד סיוע של האיחוד האירופי בירושלים. "העיריות היו קבלניות ביצוע נלהבות יותר, והיו חייבות להבטיח את ביצוע הפרויקטים, מכיוון שהן נבחרות וחייבות לתת דין וחשבון לתושביהן".²⁹⁶

□ ירידה במחויבותם של נושאי תפקידים לתת דין וחשבון על מעשיהם. בעוד שיש מקום לחשש בנושא, פקידים ישראלים ואירופים טרם הצליחו לאמת את החשדות לפיהן עיריות בראשות החמא"ס מעבירות כספי סיוע למימון הארגון או, גרוע מכך, למימון פעילויותו הצבאיות. חברי מועצות מטעם החמא"ס התנדבו לפתוח את ספרי החשבונות שלהם בפני קבוצת המשבר, בעוד הבנק העולמי אישר שרשויות מקומיות ברצועת עזה עמדו בדרישה להגיש את תקציביהן לפיקוח חשבונאי.²⁹⁷ מעורבות בינלאומית במימון המוניציפאלי, טענו פקיד סיוע אירופים, תוכל להעלות עוד את רמת הבקרה.²⁹⁸ בעוד שהקרן לפיתוח מוניציפאלי תספק השגחה מסוימת, הרי שככל שתקטן מעורבות התורמים כך תגבר נטייתו של החמא"ס לפנות לתורמים העוינים את האינטרסים של המדיניות המערבית וכן תקטן היכולת להבטיח שהכספים לא יוסטו מיעדם.

□ פגיעה ביכולת ההשפעה של המערב. החרם על המגעים מתרופף, כשהחמא"ס מפרש מגעים לא-רשמיים כבלוני ניסוי. על בכירים באיחוד האירופי ובאמצעות הברית לחשוב על גישה מתוחכמת יותר שתתיר תקשורת

לטובת הציבור אלא משרתים כחות אחרים, וזה בלתי קביל". המועצה צריכה להתנגד גם לפתיחת מרכזי תרבות בריטי או אמריקאי בקלקיליה, מכיון ש"אינו מתאים לתרבות שלנו. איננו רוצים שאנשים יתלהבו מקיומם של מרכזים כאלה, כי אז הם עלולים להתפתות להרוס אותם". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם השיח' צאלח צברי, המפתי של קלקיליה, ספטמבר 2005.

²⁹⁴ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד סיוע של האו"ם, עזה, נובמבר 2005.

²⁹⁵ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם עובד סיוע של ארצות הברית, רמאללה, נובמבר 2005.

²⁹⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד סיוע של האיחוד האירופי, ירושלים, דצמבר 2005.

²⁹⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אברהמים דגאני, ירושלים, דצמבר 2005.

²⁹⁸ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם פקיד סיוע של האיחוד האירופי, ירושלים, דצמבר 2005.

²⁹⁹ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם פקידים באיחוד האירופי, בריטל, דצמבר 2005.

VI. התווית של דרך חדשה

מאידך, השיב החמא"ס להצהרתו המחודשת של עבאס על מחויבותו לעריכת הבחירות בינואר 2006 בהצעה להאריך את התהדאה. בראיון טלפוני ממקום מאסרו בנגב, אמר השיח' מחמוד גימאל אלנטשה, איש המנהיגות הפוליטית ומועמד בבחירות, שהחמא"ס "שוקל ברצינות את חידוש הרגיעה באמצעות קונצנזוס לאומי אם יתברר שהדבר משרת את טובת העם הפלסטיני".³⁰⁵ דיפלומט מצרי השומר על קשר עם כל המפלגות ברצועת עזה מעריך שאפילו היום מוכן החמא"ס לקבל הפסקת אש ללא הגבלת זמן.³⁰⁶ זמן קצר לפני מעצרו בידי ישראל אמר עיזאל לקבוצת המשבר ש"החמא"ס שב והציע הפסקת אש: לישראל יש כעת הזדמנות; אנו יודעים שהם לא ינצלו אותה. אבל אנו מוכנים להפסקת אש לזמן ארוך מאוד, ולעשיית שלום".³⁰⁷

על מתוכים מצדדים שלישיים להכפיל את מאמצייהם ראשית לחדש את התהדאה לשישה חודשים, ואז להשתמש בה כקשר קפיצה להשגת הפסקת אש נפרדת ומקיפה יותר עם ישראל, הרשי"פ והפלגים הפלסטיניים, כולל תפקיד פיקוח ובקרה של הקורטס. מינויו של שליח בטחוני אירופי למזרח התיכון, עם סמכות לחדש את המגעים עם החמא"ס במגבלות מרחב הפעולה שיוגדר לו, יוכל לעודד עוד יותר את האסלאמיסטים להגיב בחיוב. כדאי לשים לב לכך שנכונותה של מצרים לשאת ולתת ברצינות עם החמא"ס – והכרתה הבלתי מוצהרת בתנועה – תרמו רבות להיענותו של החמא"ס להצהרת קהיר.

על ישראל להגיב בחיוב לכל הארכה של תקופת הרגיעה הנוכחית ביצירת קשר עם גורמים מתוכים לשם השגת הפסקת אש כוללת ויציבה יותר. בהנחה שהתנועות הפלסטיניות יקיימו את התהדאה, תצטרך ישראל לחזק אותה באמצעות צעדים מקבילים במיוחד בהקפאה מוחלטת של ההתקשורות.³⁰⁸ בדומה לכך, עליה לרמוז למוכנותה לשחרור הדרגתי של אסירים החל בפוליטיקאים בכירים של החמא"ס כמחמוד אבו טיר, מחמד עיזאל, השיח' אחמד חאגי' עלי וחסן יוסף, אשר לגביהם לא הוצגו כל ראיות למעורבות בפעילות מזוינת.³⁰⁹ במילותיו של איש מודיעין ישראלי לשעבר, "יש לשקול מחוות שונות, כולל שחרור אסירים. נהיה חייבים לעשות דברים בצורה מושכלת".³¹⁰ הפרשן הפלסטיני הבכיר האני אלמצרי, שהיה אחד הפלסטינים הראשונים שגיננו את התקפותיו חסרות האבחנה של החמא"ס על מטרות אזרחיות ישראליות, מסכים גם הוא:

ישראל חייבת להראות שהיא באמת רוצה לראות את החמא"ס ממשיך בתהדאה; אם היא תעשה כך, נוכל לראות שינוי יסודי בחמא"ס מכיוון שכעת החמא"ס ממש מזיל ריר נוכח האפשרות לאחוז במסורות השלטון, ומבין שאם לא יקצור עכשיו את מה שזרע, יכול להיות שלעולם לא יהיה מסוגל לעשות זאת.³¹¹

במישור הרחב יותר, דרגת חומרתו של משטר הכיבוש הישראלי תמשיך ללא ספק לקבוע את מידת הצלחתה של הפסקת האש.

בדו"ח שלה על החמא"ס מינואר 2004 העריכה קבוצת המשבר שעם רשות פלסטינית מוחלטת ומתפוררת יותר ויותר, ירידת העניין במשא ומתן בקרב הישראלים ואי רצון מצד ארה"ב להשקיע רבות בדיפלומטיה, "קלושים הסיכויים לפריצת דרך מיידית כלשהי בתהליך השלום".³⁰⁰ לכל היותר ניתן היה לצפות להפסקת פעולות האיבה, להקטנת הנזק שגורמת פעילות התנחלותית ישראלית לסיכויים להסדר של שתי מדינות, "והתחלה של צעדים המיועדים לכינונה מחדש של ישות פוליטית פלסטינית ברורה ומגובשת המסוגלת לפעול באופן החלטי".³⁰¹ למרות שבמובנים רבים השתנו הנסיבות בצורה דרמטית, היום נראית אבחנה זו תקפה אפילו עוד יותר.

את הבחירות המתקרבות יש לראות כהזדמנות נוספת לבחון את נכונותו של החמא"ס להצטרף לתהליך הפוליטי ואת ההימור של עבאס על כך ששילובו של הארגון? מתן את התנהגותו, ויעלה אותו על הנתב שבו הלכו תנועות חמושות אחרות שהפכו לשחקנים פוליטיים, כולל האי.אר.איי וגם, לפני זמן לא רב, אש"פ עצמו.

א. משא ומתן על הפסקת אש כוללת

כמו לפני שנתיים, אי אפשר יהיה להשיג הרבה ללא חידושה של הפסקת אש הדדית וכוללת. עד עתה, הסימנים לכך אינם מבטיחים. אפילו לפני פקיעת התהדאה החד-צדדית ב-31 בדצמבר 2005, הכריזו מנהיגי החמא"ס על שובם לקרב, בטענה שהפעולות הצבאיות של ישראל שמו ללעג את עצם המושג "שקט",³⁰² אך עם זאת ציינו שמסיבות פראקטיות הם ימשיכו לנצור את האש עד לאחר הבחירות הפלסטיניות. הפסקת האש, התלויה בהתנהגותה של ישראל – ועד עתה דחתה ישראל את רעיון ההפסקה ההדדית של מעשי האיבה מול קבוצות חמושות – תלויה גם בעמידתה של הרשי"פ בהתחייבויותיה לקראת הבחירות. "הלכנו בראש כולם בהתקוממות קודם לכן", הזהיר עיזאל. "ללא בחירות, אנו מסוגלים לשוב ולהנהיג את כולם וגם לקבוע את כללי המשחק".³⁰³ עם התקרב תאריך הבחירות, יצא מחמוד אלזהאר באזהרה ישירה לרשי"פ, בהתבסס על המהומות שהיו לאחרונה באוקראינה וגרוזיה, אשר בו בזמן לא סתמו את הגולל על האפשרות לאליומות:

אנו מאמינים בבחירות, אך אם הרשי"פ תדחה אותן היא תצטרך לעמוד בפני העם. הישראלים עמדו מול העם הפלסטיני, ואם המשטר הפלסטיני ימשיך להפר זכויות, האם אתם חושבים שרק החמא"ס לא יקבל זאת? יהיה זה העם שלא יקבל זאת. תהיה חזית רחבה של התנגדות, ויהיו לנו שותפים חשובים בפת"ח שיתעמתו גם הם עם הרשי"פ.³⁰⁴

³⁰⁵ אלקדס, 10 בינואר 2006.

³⁰⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומט מצרי, עזה, דצמבר 2005.

³⁰⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם עיזאל, שכס, אוגוסט 2005.

³⁰⁸ ישראל שבה והכריזה בעבר שתמשיך להתנקש ב"פצצות מתקתקות", אך לעתים הרחיבה את הדרגתו של המושג מעל ומעבר. כל יוצא מן הכלל כזה יצטרך להיות מיושם באופן שיפחית שימוש לרעה בו, לדוגמה באמצעות תאום עם מומחי צבא של ארצות הברית.

³⁰⁹ דיפלומטים מצרים אמרו שיידרש שחרורם של 100 אסירים לחודש; ראיון עם קבוצת המשבר, עזה, נובמבר 2005. בין 8,000 ל-9,000 אסירים פלסטינים יושבים בבתי כלא ישראליים, כ-1,800 מהם מרצועת עזה.

³¹⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם עופר דקל, לשעבר ראש השב"כ, הרצליה, ספטמבר 2005.

³¹¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם האני אלמצרי, פרשן פלסטיני, שכס, ספטמבר 2005.

³⁰⁰ ר',

Crisis Group Report, *Dealing with Hamas*, p. 29.

³⁰¹ שם.

³⁰² ראש הלשכה המדינית של החמא"ס, ח'אלד משעל, אמר בעצרת ב-12 בדצמבר 2005 בדמשק: "אני אומר זאת בקול רם, אנו לא נתחייב להפסקת אש נוספת והעם שלנו מתכוון לסיבוב נוסף של מאבק"; מרכז פלסטין לתקשורת,

www.palestine-pmc.com/details.asp?cat=1&id=1057.

³⁰³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם עיזאל, שכס, ספטמבר 2005.

³⁰⁴ ראיון לקבוצת המשבר, עזה, נובמבר 2005. כניסוחו של יועץ לנשיא: "מי שידחה את הבחירות יאלץ להתמודד עם חרון אפו של החמא"ס". ראיון עם קבוצת המשבר, ירושלים, דצמבר 2005.

מעמדות חברתיים. לדברי חאג' עלי, "העדיפות הראשונה שלנו היא לתת טיפול חרום למצב הפנימי בחברה הפלסטינית. העימות עם ישראל יכול להדחות לחמש או לעשר שנים".³¹⁶ מחמד ע'זאל, מנהיג של החמא"ס בגדה המערבית ומועמד למועצה המחוקקת, היה ישיר עוד יותר:

בחירה בדרך הפוליטית במקום בדרך המאבק המזוין מאלצת אותך להקדיש תשומת לב רבה יותר למדיניות פנים. אם אנו מחליטים להיכנס לפוליטיקה, אזי הפנימי הופך חשוב יותר מהחיצוני. אנו נתמקד בשיפור השירותים החברתיים, במקום ב- 78 האחוזים מארצנו שאותם הסכימו הפלסטינים לשכוח.³¹⁷

בתוך המועצה המחוקקת, נראה שמטרת החמא"ס היא פיקוח והשגחה במובן הרחב ביותר. משמעות הדבר הינה לא רק דחיפה להעביר מתפקידם של פקידים מושחתים ובלתי פופולאריים או עשיית רושם בתקשורת, אלא גם להוות גוף בעל זכות וטו לגבי מדיניות הממשלה והחלטותיה, בדגש מיוחד על משרדים הנותנים שירות לציבור. מחמוד אלוהאר אמר שפינוי עזה הגביר את הצורך בכך: "כשהשארנו את השטח לפת"ח, הכול נהיה מושחת. כך שהכרחי להציג חלופה ולבנות מחדש את האזורים שמהם נסוגה ישראל".³¹⁸

צפוי שהחמא"ס, במידת הצורך בקואליציות זמניות עם חברי פרלמנט מהפת"ח או ממפלגות אחרות, יהיה בעמדה שבה יוכל להשפיע באופן משמעותי על סדר היום החקיקתי, אך נראה שהוא מעדיף לא לנהל אותן:

חמא"ס אינו מעוניין לשבת במושב הנהג אלא לכוון את הנהיגה מהספסל האחורי, ובמידת הצורך להפשיע על כוונתן של אלו שנוהגים. על החמא"ס להימנע מכל מצב שבו הוא יושב במושב הנהג, מכיוון שמשמעות הדבר תהיה התאבדות מבחינתו. אפילו אם יהיה המפלגה הפופולארית ביותר, אסור לו להיות מספר אחת, כי העולם לא יקבל זאת. לחמא"ס דרושה רש"פ חזקה.³¹⁹

והמניע לכך היה פרגמטי: פחות סביר שהצבא הישראלי יעזור נשים, היכולות לייג את האינטרסים של בעליהן הכלואים.

³¹⁶ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חאג' עלי, שכם, יולי 2005.

³¹⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מחמד ע'זאל, שכם, אוגוסט 2005.

³¹⁸ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מחמוד אלוהאר, עזה, נובמבר 2005.

³¹⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם ח'אלד עמריה, עתונאי פלסטיני, דורא, נובמבר 2005. חוץ מזה, "אחריות פוליטית איננה מה שהחמא"ס מחפש, לפחות לא כעת... כל עוד החמא"ס אינו בשלטון, יהיו הפלסטינים אסירי תודה כלפיו על כל שירות חברתי שהוא מספק להם; מרגע שיהיה בשלטון, יכעסו עליו הפלסטינים על כל שירות שלא יצליח לספק". ר' אצל Agha & Malley, "The Lost Palestinians".

אחשי שהשיגי התנועה עלו באופן עקבי על כל תחזיות הסקרים בבחירות המקומיות, גברו באופן ניכר הסיכויים לכך שהשיגה בבחירות למועצה המחוקקת יצדיקו או אפילו ידרשו את השתתפותה בממשלת הרש"פ הבאה. ח'ליל שהין, כתב העתון אלאיאם, אומר שנראה שהחמא"ס נתפס לתערובת של אופוריה בקשר לתוצאות הצפויות ופחד מפני התגשמותן האפשריות. החמא"ס פוחד מכוח האלקטורלי וולא רוצה לקבל יותר מ- 40 אחוזים מן הקולות. אפילו אז יהיה לו כח משמעותי מאד בפרלמנט, דבר שמשמעו שרשרת משרים פוליטיים, כי החמא"ס יוכל לשחק כל תכנית מדינית שאיננו תומך בה. הוא יהיה מסוגל לעצור את התהליך המדיני מבלי לשאת באחריות לפעילות הממשלה. קו חלוקה ברור יעבור בין הרשות המחוקקת לרשות המבצעת. ראיון עם קבוצת המשבר, רמאללה, נובמבר 2005. חבר הפרלמנט העצמאי זיאד אבו עמר, המקורב לעבאס והיה מעורב במגעים עם החמא"ס מספר שנים, העיר שהוא "מקוה שהם יצטרפו לרשות המבצעת. אם תהיה להם רק סיעה בפרלמנט אם יכולת הטלת וטו, הם יוכלו להחזיק את הממשלה בת ערובה". ראיון עם קבוצת המשבר, עזה, נובמבר 2005.

עבור הפלסטינים, הגדה המערבית עודנה שדה קרב פעיל שבו נמשכת בניית התנחלויות והפקעת קרקעות על ידי ישראל ושעדיין קיים בו מסלול מכשולים המורכב ממחסומים צבאיים, המכבידים על המעבר החופשי וגורמים להשפלה יומיומית. כל הדברים האלה ממשיכים לספק הצדקה ברורה כמו גם תירוצים מוכנים מראש לאלומות. תידרש גם פעולה נמרצת יותר מצד ארצות הברית כדי לשכנע את ישראל לעשות את הצעדים המתבקשים

ב. הכנסת החמא"ס לענייני הממשל היומיומיים

השערות רבות מועלות בימים אלו באשר לתפקיד שמתכוון החמא"ס למלא במועצה המחוקקת הפלסטינית ואולי גם ברש"פ. מנהיגים אסלאמיסטים חזרו והדגישו שמעייניהם נתונים בראש ובראשונה לנושאים כלכליים וחברתיים ולרפורמה בממשל. בעוד שיש המבינים זאת כניסיון להסוות את כוונותיהם האמיתיות, יש גם סיבה להתייחס לדבריהם ברצינות. דמויות מפתח עומדות על כך שבניגוד לשנות ה-90, סדר היום הפנימי הוא ששולט ושימשיך לשלוט במהלך כהונתו של הפרלמנט הבא. במסע הבחירות המקומיות המוצלח שלו, תלה החמא"ס בשכם כרזות המתארות יד מנשקת יד במעלה שרשרת הפיקוד – רמזו לשוחד ולחנופה שלפי האמונה הרווחת משמנים את גלגלי הביורוקרטיה הפלסטינית. מתחת לערימת הידיים נכתבה השאלה "מתי זה ייגמר?". ממש בשום מקום אי אפשר היה למצוא אזכורים לכיבוש, למצור ולמכשול ההפרדה. אחמד חאג' עלי, ממייסדי האחים המוסלמים בפלסטין ומועמד החמא"ס בבחירות, אומר:

אנו נותנים עדיפות עליונה לפתרון הבעיות הפנימיות לפני העימות עם ישראל. מטרת החמא"ס היא נושא הממשל. משימתנו היא לפתור את הבעיות של העם ואת זה ניתן לעשות רק דרך מנגנוני הממשלה. האינטרס שלי, בהתבסס על האסלאם, הוא האינטרס של החברה שלי בכללותה. אם נכנס למועצה המחוקקת הפלסטינית כמיעוט, נפעל לפקח על מעשיהם של השרים ללא קשר להשתייכותם המפלגתית. אסור לנו להתרגל לשררה. אנו רואים חובה מוסרית בביקורת של מינהל כושל.³²⁰

מנהיגים אסלאמיסטים שומרים לעתים קרובות את המלים החריפות ביותר לרש"פ, שאותה הם מאשימים בהרס החברה על ידי שילוב של שיתוק, חוסר יעילות ושחיתות - הן מוסרית והן חומרית - בתהליך שהחליש את יכולתה של החברה להתנגד להתפשטות הישראלית.³²¹ הם משווים את כניסתם לפרלמנט להכנסת מטאטא בעל עוצמה לעלית גג מוזנחת. מכיוון שלדעתם פתרון הסכסוך אינו נראה באופק, הם רואים הגיון במתן עדיפות מיידיית לניקיון הבית. ע'זאי חאמד, עורך השבועון האסלאמיסטי רסאלה ומועמד חמא"ס בבחירות למועצה המחוקקת, אומר: "הפת"ח שכח את המצב הפנימי. 80 אחוז מתשומת לבו היו נתונים למשא ומתן הפוליטי, מה שהתגלה כזבוז זמן, והוא שכח את הרפורמה הכלכלית. חמא"ס רוצה להתרכז בענייני הפנים".³²² יתרה מכך, ייצוגן המשמעותי של נשים ברשימות המועמדים שלו, מצביעה על כך שהחמא"ס איננו רק זרוע צבאית באצטלה פוליטית³²³ אלא תנועה החוצה

³²⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם השיח' אחמד חאג' עלי, מנהיג באחים המוסלמים ומועמד החמא"ס בבחירות למועצה המחוקקת, שכם, יולי 2005.

³²¹ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם חאג' עלי, שכם, יולי 2005;

עם ע'זאל, שכם, ספטמבר 2005; עם אלוהאר, עזה, נובמבר 2005.

³²² ראיון שערכה קבוצת המשבר עם ע'זאי חאמד, עורך עתון אסלאמיסטי, עזה, נובמבר 2005.

³²³ מבין 62 מועמדי החמא"ס שיתמודדו ברשימה הארצית, אחד עשר הם נשים, כולל שלוש מבין עשרים הראשונים ברשימה. ייתכן

בכירות בממשלה, כמו תיקי הפנים והחוץ.³²⁵ הסדר שכזה יכול לסייע לחמא"ס לשכנע את קהל מצביעיו שהארגון לא וויתר על עקרונותיו והמשיך להתמקד בסדר היום החברתי.

מבלי להעניק לארגון החמא"ס לגיטימציה מיידית, מבלי ליצור דיאלוג עם מנהיגיו ברמה הלאומית ומבלי להסיר את הארגון מרשימות ארגוני הטרור,³²⁶ צריך האיחוד האירופי – שיש לו גמישות רבה יותר מאשר לארצות הברית מבחינה זו – לאפשר ואפילו לעודד את שילובם הפוליטי של האסלאמיסטים. אם תחודש *התהדאה*, על האיחוד האירופי לנסות לחזק את המרכיב הפוליטי של החמא"ס וגם להמחיש את היתרונות הגלומים בפעילות פוליטית על ידי חידוש קשרי הפיתוח והקשרים הדיפלומטיים עם הרשויות המקומיות ללא מגבלות פוליטיות, וחידוש המימון באמצעות הקרן לפיתוח מוניציפאלי, בכפוף לבקרה שתבטיח שהכספים אכן מגיעים ליעדם. אם תציע הרש"פ לחמא"ס תיקים בממשלה, צריך האיחוד הלאומי לאמץ עמדה דומה לזו שבה הוא מחזיק מול ממשלת לבנון, ולהימנע מיישום החרם הכספי בו איים, אלא אם ורק כאשר יפר חמא"ס את הפסקת האש.

המדיניות הנוכחית עלתה לממשלות הזרות בניתוק קשריהן עם ארגוני השטח וביכולתן לשמור על האמון בדעת הקהל. במקום לעודד את החמא"ס להתמקד בענייני היומיום, תוך הגברת הפיקוח שלהן על תקציבים מוניציפאליים ווידוא שמועצות מקומיות בשליטת הפת"ח או החמא"ס אינן מסיטות כספים לקבוצות חמושות, נסוגו רוב התורמות המערביות מן הממשל המקומי אל הממשל המרכזי. מול אפשרות המשך התחזקותו של החמא"ס, הן מאימות בנסיגה נוספת, של שיתוף פעולה בעיקר עם סוכנויות בינלאומיות, וכן – במיוחד במקרה של ארצות הברית – אבי"מים פלסטיניים נבחרים ושותפים מן המגזר העסקי. כל הפעולות האלה הרסניות בבירור.

לעת עתה רואים מנהיגים אסלאמיסטים אינטרס בעבודה צמודה עם מדינות מערביות. אך חרם ארוך טווח עלול להביא להקצנה נוספת בחמא"ס ולגרום לו לפתח תלות גדולה עוד יותר במקורות מימון עוינים לאינטרסים של המערב. היסטורית, ככל שהיתה התנועה מבודדת יותר, כך הלכה והקצינה. כפי שציין פעיל פוליטי מרכזי בעזה, "האירופים צריכים לקבל את החמא"ס, מכיוון שאם יהיה מבודד יפעלו חבריו באלימות. הפופולאריות שלהם מקנה להם בטחון".³²⁷

ג. עידוד הפרגמטיזם האסלאמיסטי

אין שום ערובה לכך שמדיניות השילוב תפעל כמצופה; ולמעשה דברים רבים שקרו וקורים בחמא"ס מורים על האפשרות ההפוכה. אך לעת עתה אין כל חלופה ממשית, ויש לעשות כל מאמץ על מנת לבחון חלופה זו. מהלך זה מצריך מספר דברים: איתותים מצד החמא"ס לכך שהוא מוכן לחיות תחת שלטון החוק, במיוחד בכל הקשור לכיבוד חוקים שיועברו על ידי המועצה המחוקקת החדשה; איתותים מצד הרש"פ להגינות התהליך ושקיפותו; וסימנים מצד הקהילה הבינלאומית לכך שלהשתלבות הפוליטית יש גמול ברור ושלנסיגה ממנה – חזרה להתקפות מזוינות, במיוחד נגד אזרחים – יש מחיר כבד. יהיה זה בלתי

בקרב מנהיגים ובכירים של החמא"ס שראייה קבוצת המשבר, היה הלך הרוח הדומיננטי פרגמטיזם, מה שמרמז כי לא סביר שהם יבקשו לקדם מדיניות ולהעביר חוקים שיעוררו התנגדות עזה. כשם שעבאס הושיט את ידו לאסלאמיסטים מכיוון שלא היה יכול לבסס את שלטונו ולא לממש את סדר היום שלו בלעדיהם, כך מתעקש החמא"ס על כך שאין ברצונו או ביכולתו לתפוס את מקום ההגמוניה של הפת"ח וששאיתנו היא להתחלק בשלטון, לא לתפוס עליו מונופול.³²⁰ "החמא"ס לא מתנגד לרש"פ, אך אנשי הרש"פ השתלטו על הפוליטיקה ורק הם נהנו מפירותיה. החמא"ס מעוניין להיכנס למועצה המחוקקת על מנת ליטול חלק, ליצור איזון ולמנוע שחיתות", אמר חסן צאפי, פעיל חמא"ס בבית לחם, בחזרו על אמירות דומות שנשמעות משכם ועד רפיח.³²¹ בתשובה להאשמות שהבחירות, ההשתלבות והשותפות בכוח הינם 'סוסים טרויאניים' המיועדים לשנות ובסופו של דבר להרוס את המוסדות שאליהם הם מצטרפים, עונים האסלאמיסטים שהיו אלה הלאומנים החילונים, בתמיכת ישראל והמערב, שסיכלו את התפתחות הדמוקרטיה הפלסטינית. תפקידם, הם מוסיפים תמיד, היה לדרוש זאת.³²²

הבחירה באסמעאיל הניה, מנהיג המחנה הפרגמטי של החמא"ס, לעמוד בראש רשימת מועמדי גוש הרפורמה והשינוי, מהווה סימן נוסף לכך שהמתניות עתידה לשלוט, אפילו אם יזכה החמא"ס ב-40 אחוזים או יותר מן המושבים בפרלמנט. בשנה הראשונה סביר שהתנועה תימנע מכוח משיכתה של האחריות המיניסטריאלית ותנסה לקדם דמויות התומכות באינטרסים של החמא"ס אך יהיו גם מקובלות על טווח רחב של שחקנים מקומיים, אזורים ובינלאומיים. בינתיים, היא תתפקד כמפלגה פרלמנטארית ועל בסיס ניסיונה תחליט האם לחזור לקבלת תיקים בממשלה, ואם כן אילו תיקים ובשותפות עם מי.³²³

הסיכוי לקבל נתח בשלטון עשוי, עם זאת, לפתות את החמא"ס ליותר מכך. עם התקרב מועד הבחירות, הביעו חברים בו בגלוי את נכונותם להיכנס לממשלה.³²⁴ גם בכירים במפלגת הפת"ח דברו על מקח ממכר אפשרי אחרי הבחירות, שעל פיו ישלוט החמא"ס בנושאים החברתיים והפת"ח ימשיך לאחוז בעמדות

³²⁰ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם חאגי' עלי ביולי 2005, ועם מחמד עיזאל באוגוסט 2005.

³²¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חסן צאפי, בית לחם, נובמבר 2005.

³²² ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם חאגי' עלי, יולי 2005; עיזאל, אוגוסט 2005; אלוהאר, נובמבר 2005. "הפת"ח, הישראלים והתורמים חייבים לכבד את הכרעתו הדמוקרטית של העם הפלסטיני. לא השתלטנו על הרשויות המקומיות בכח אן בעריצות, אלא על בסיס אמונתו של העם שאנו יכולים לשרת את האינטרסים שלהם בצורה הטובה ביותר, מתוך שקיפות מלאה". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חסן יוסף, רמאללה, אוגוסט 2005.

³²³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם עיזאל חאמד, עורך העיתון האסלאמיסטי רסאלה ומועמד גוש הרפורמה והשינוי בבחירות לפרלמנט, עזה, נובמבר 2005. בהתבסס על תקדימים, יש סיבה טובה לשאול האם התמתנותו המשוערת של החמא"ס תמשיך גם אחרי הצלחה פרלמנטרית סוחפת. באופן חוזר ונשנה, בבחירות למועצות מקומיות ואגודות סטודנטים, הפר החמא"ס בריתות כשחש עצמו חזק מספיק בכדי לשלוט לבד. בבחירות לאגודות סטודנטים בשכם הוא זכה ב-40 מושבים לעומת 34 של הפת"ח, מה שאפשר לו לותר על שיחות על אחדות וליתול את השליטה במועצת הסטודנטים באופן עצמאי. במקומות שבהם כן חלק את השלטון, הוא בחר שותפים חילונים אמנם, אך כאלה שיוכל לשלוט בהם. בבחירות המוניציפליות בבית לחם הוא זכה בחמישה מושבים, הפת"ח בארבעה, מועמדים עצמאיים בשלושה, החז"ע בשנים, והגהאד האסלאמי באחד. החמא"ס בחר להקים קואליציה עם החז"ע.

³²⁴ ראיונות שערכה קבוצת המשבר עם אלוהאר, עזה, אוקטובר 2005, ועם ביתאוי, שכם, ינואר 2006.

³²⁵ "הפצ"ח יהיה הכח השולט, אך החמא"ס ינטוש את דרך האלימות יחזיק בכמה מן המשרדים החברתיים". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם עיסאן אלשכעה, חבר הוועד הפועל של אש"פ ומועמד פת"ח למועצה המחוקקת, שכם, ינואר 2006.

³²⁶ כפי שציין דיפלומט בריטי, "כל עוד מתפוצצות פצצות בלונדון ובבירות מערביות נוספות, יהיה קשה מאוד לפוליטיקאים לתת לגיטימציה לתנועה המטיפה לאותן שיטות בדיוק". ראיון עם קבוצת המשבר, ירושלים, ינואר 2006.

³²⁷ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם איאד אלסראג, מתודד עצמאי בבחירות לפרלמנט, עזה, 18 בנובמבר 2005.

נטל חלק. "יהיה חוק אחד לכל", הצהיר אלוהאר, "לא חוק של החמא"ס".³³² באופן דומה, הודו חברים בכירים בחמא"ס שהשתלבות צבאית יכולה לבוא בעקבות השתלבות פוליטית וששירות על פירוק הנשק יכולות להתחיל עם התקדמות התהליך הדמוקרטי.³³³ בתקופת ההכנות לבחירות אישר מחמוד אלוהאר שחמא"ס יתמוך במיזוג כל המיליציות לצבא אחד על מנת לשים קץ להתגוששות הסיעתיות ו"להגן על מוסדותינו ועל ארצנו".³³⁴

לפיכך, בהנחה שתחודש התהדאה :

□ עם ההצטרפות למועצה המחוקקת הפלסטינית, על החמא"ס להכריז על הפסקה מיידית של הצגת נשק בפומבי בידי פעיליו החמושים.

□ על החמא"ס להצהיר בבירור על כוונתו לציית לכל החוקים שיעביר הפרלמנט; בתמורה, צריכה הרש"פ לנקוט בצעדים קונקרטיים על מנת להראות שהתהליך מתנהל בהגינות וללא משוא פנים, כדי לשכנע את החמא"ס שביכולתו להשיג השפעה רבה יותר מתוך המערכת מאשר מהאופוזיציה, וכדי להוכיח לו שהפת"ח לא ינצל לרעה את תהליך השילוב. אם יבחר לעשות כן, יש להתיר לחמא"ס למלא במוסדות הרש"פ תפקיד ההולם את הישגיו בבחירות, כולל בממשלה אם הוא ישלים משא ומתן על הצטרפותו לקואליציה. באופן דומה יש להתיר למוסדות הרש"פ – בראש ובראשונה למועצה המחוקקת הפלסטינית – לתפקד כראוי ולפקח באמת על הממשלה. חוק יסוד: הביטחון צריך להכין את הקרקע לדה-פוליטיזציה של המגזר הביטחוני, במיוחד הכפפה של כוחות ותקציבים לפיקוח פרלמנטארי. שר פנים בעל סמכויות מלאות חייב להיות נתון לפיקוח פרלמנטארי.

□ על החמא"ס לתמוך באישור מוקדם של חוק המפלגות הפוליטיות, שבהתאם לו על מפלגות רשומות לפרסם את המבנה הארגוני שלהן ואת שמות מנהיגיהן, ולחתור להשגת מטרותיהן "באמצעים חוקיים ובדרכי שלום".³³⁵ על האיחוד האירופי להודיע שלא יחרימ אף מפלגה רשומה שניתן לוודא כי אין לה זרוע צבאית. הגם שהאיחוד האירופי ימשיך להחרימ את הנהגת החמא"ס, הרי שאם ירשם גוש הרפורמה והשינוי כמפלגה וינתק את כל קשריו הארגוניים עם החמא"ס, יוכל האיחוד האירופי לקשור קשרים עם חבריו. בעשותו כן, הוא יוכל לחזק את מצדדי הפרגמטיזם והמגעיים בתוך החמא"ס ולהבליט את יתרונותיה של גישה כזו לתנועה בכללותה.

□ על החמא"ס לתמוך באישורו המוקדם של חוק יסוד: הביטחון המגדיר פרמטרים ומנגנונים להתפרקות הדרגתית ממשק, השתלבות ושחרור משירות של חברים בכל הארגונים החמושים שאינם חלק מכוחות הביטחון, תחת השגחה בינלאומית ניתנת לאימות.³³⁶ עליו להתחיל גם במשא ומתן רציני עם הרשויות להתפרקות ממשק שיוקמו בכפוף לחוק הזה. המטרה לא תהיה שחרור מידי וטוטלי של אנשי הארגונים החמושים, אלא יותר לקבוע סטנדרטים מחייבים שיהיו מקובלים על החמא"ס ויחייבו

מציאותי לצפות לגישה בינלאומית חדשה רק משום שהחמא"ס הציג את חברתו לממסד כמעשה מוגמר. אך כל יוזמה רצינית של התנועה, כמו חידוש התהדאה, צריכה לשמש זרז לפעולה נוספת, לא תירוץ להמשך ישיבה בחיבוק ידיים.

סביר שההתקדמות תהיה הקשה ביותר בנושא הביטחון. למרות שהדבר מוזכר בהבלטה במפת הדרכים ועולה שוב ושוב כתביעה מצד ארה"ב וישראל, אין זה מציאותי לצפות שהחמא"ס יתפרק ממשקו בזמן הקרוב; הנהגתו הבהירה זאת, גם בתוך כל התבטאויותיה האחרונות הפרגמטיות ביותר. תוך שימוש בשלל טיעונים על מנת להצדיק את החזקתה של תשתית צבאית אוטונומית, החמא"ס מצביע קודם כל על הצורך להתגונן בפני התקפות ישראליות. במפגשים עם קבוצת המשבר, שבו ואמרו מנהיגי חמא"ס שמוקדם עדין לדון בפירוק גודדי עז ארדן אלקסאם. "אנחנו לא מחלקים מתנות חינם. הרש"פ הציעה לישראל הכול ולא קבלה שום דבר בתמורה", הצהיר חסן יוסף.³²⁸ אפילו בעזה, "איננו יכולים לקבוע בוודאות שהם נסוגו לבלי שוב".³²⁹ בהצהרות אלו מובלעת ההנחה שהתנגדות מזוינת – או לפחות האיום בה – דרוש לשם השגת הגדרה-עצמית פלסטינית.

פקיד באיחוד באירופי המסונף לקוורטט העיר שפירוק נשק ושחרור אנשים משירות צבאי מבוצעים בדרך כלל במצב של אחרי-סכסוך, על ידי מדינה בעלת סמכויות מלאות. "אך לרש"פ אין את הכוח שיש למדינה, וישראל אמרת שהיא לא תקבל כוח כזה עד שכוחות הביטחון שלה יהיו כוחות מקצועיים. יתרה מכך, צבא השחרור הלאומי טרם השלים את מאבקו לשחרור לאומי. לכפות כעת את פירוק הנשק זה כמו לבוא ולבקש מהם להודות בכך שהובסו".³³⁰ אחרון ולא בסדר החשיבות הוא כוח המיקוח שמקנים הגדודים לחמא"ס ביחסיו עם הפת"ח, בין אם במובנים של חלוקת השלטון, או כתעודת ביטוח מפני חזרת אמצעי הדיכוי המאסיביים שהופעלו באמצע שנות ה-90.³³¹

זה לא אומר שאין מה לעשות. עדיף לטפל בנושא מוקדם מאשר מאוחר, מפני שהדבר חיוני לייצובה של הרש"פ כישות פוליטית בת קיימא, מכיוון שזהו תנאי מוקדם להמשך תהליך שלום ומכיוון שבסופו של דבר, ההשתלבות לא יכולה להצליח ללא צעדים מקבילים לבלית המיליטנטיות של החמא"ס. המפתח, שוב, הוא בפיתוח גישה מאוזנת שבה צעדים מכיוונו של החמא"ס יזכו לגמול ושה ניתן לאסלאמיסטים ביטחון מסוים שהפת"ח לא ינצל לרעה את המצב.

ככלל, בעוד שצפוי שההשתתפות בתהליך הפוליטי תחזק את מעמדו של החמא"ס, היא יכולה ליצור גם אילוצים: ככל שיגדל התפקיד שהוא ממלא במועצה המחוקקת וברש"פ, כך יקשה עליו לדרוש פטורים מיוחדים מחוקיו וכך יעלה המחיר שיהיה עליו ועל תומכיו לשלם על התקפות מזוינות ופריעת חוק. אפילו מחמוד אלוהאר, הידוע בהשקפותיו הלוחמניות, הודה שמערכות משפט ואכיפה נפרדות אינן עולות בקנה אחד עם מערכות דמוקרטיות. בעוד שבעבר יכול היה החמא"ס לבזז לחוקים של הרש"פ מכיוון שראה בהם תוצר של חבורה מצומצמת שנבחרה בידי עצמה, בעתיד הוא ימצא עצמו כפוף לחוקים שבחקיקתם

³³² ראיון עם קבוצת המשבר, עזה, נובמבר 2005.

³³³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מחמד עיזאל, שכם, ספטמבר 2005.

³³⁴ Craig Smith, "Election role won't soften Hamas anger at the Israelis", *New York Times*, 12 January 2006.

³³⁵ "Draft Political Parties Law Submitted by the Council of Ministers (1998) Concerning Political Parties and the Regulation of Their Activities".

ר' (בערבית):

http://www.pnic.gov.ps/arabic/law/kaw_b26.html.

³³⁶ ההכנות לקבלת חוק כזה, הממומנות בחלקן על ידי בריטניה, נמצאות בעיצומן.

³²⁸ ראיון עם קבוצת המשבר, רמאללה, אוגוסט 2005.

³²⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם אלוהאר, עזה, נובמבר 2005.

³³⁰ ראיון עם קבוצת המשבר, ירושלים, דצמבר 2005.

³³¹ "החמא"ס רוצה לשמור על הנשק שלו בגלל הרש"פ. הם יודעים שזו איננה דמוקרטיה יציבה. הם יודעים שהרש"פ עלולה לחזור על

ארועי 1996 והם אינם סומכים על הפת"ח, על הרש"פ ועל הציפיים החמושים שבמערכת. אין להם יסוד סביר להניח שאם הם יותרו על נשקם, נהפוך לשבדיה". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם צלאח עבד אלשאפי, יועץ לבנק העולמי, עזה, דצמבר 2005.

VII. סיכום

רבים, כולל לא מעט פלסטינים, מטילים ספק במידת בשלותו של החמא"ס לשינוי כיוון משמעותי. בכיר בפת"ח אמר: "חמא"ס מנסה לתפוס את מקומה של הרש"פ. מאז 1988 היתה מטרתם לתפוס את מקומו של אש"פ. האסטרטגיה שלו נותרה זהה, גם אם הטקטיקה השתנתה. זו אסטרטגיית החדירה של האחים המוסלמים"³³⁸. לישראלים יש סיבה להיות חשדנים ולחשוש שהפסקת אש פשוט תיתן לחמא"ס הזדמנות להתעשת ולהעצים את יכולותיו הפוליטיות והצבאיות. מכשולים צפויים גם מכיוונים אחרים. יכול להיות שישאל לא תהייה מעוניינת לרסן את מבצעה הצבאיים נגד התנועה או את מדיניות הכיבוש שלה בגדה המערבית ובירושלים. לרש"פ יהיו חסרים אולי הכוחות, המבנה האיתן והמשמעת הדרושים לאכיפת חוקי בטחון בלתי-מפלגתיים, ויתכן שמספר מפקדים מהפת"ח יתנגדו לשילובם או להעלאתם בדרגה של יריבים אסלאמיסטים בתוך התחום שהיה שמור להם בלבד. התוהו ובוהו שליווה את שיקום מנגנוני הביטחון והמיליציות של הפת"ח עד עתה – כולל מעשי ביזה של חמושים מגדודי אלאקצא, תפיסת מבנים של הרש"פ בגדה המערבית ועזה והשתלטות על הכיכר המרכזית של בית לחם זמן קצר לפני חג המולד על מנת להדגיש את הדרישות למשרות ומשכורות – כל אלה אינם מבשרי טובות.

עם זאת, הטיעונים בעד מתן ניסיון עולים על הספקות והחששות. לפני שנתיים, המליצה קבוצת המשבר על צעדים דומים שמטרתם היתה לקדם וללוות הפסקה של האלימות מצד החמא"ס והשתלבות בזרם המרכזי של החיים הפוליטיים, תוך טענה שפעולה נגד הארגון מכיוונה של הרש"פ אינה באה בחשבון מכיוון שהרשות אינה מסוגלת לכך ואינה רוצה בכך, ולא משנה כמה ילחצו ישראל וארצות הברית בכיוון. המלצנו במיוחד על דחיפה בו-זמנית להפסקת אש מוסכמת בין הרש"פ, החמא"ס וישראל, וליצירת קונצנזוס פוליטי פלסטיני חדש, שכולל את החמא"ס. בעוד שפירוק יכולותיו הצבאיות של החמא"ס הינו בלתי אפשרי ללא שלום כולל, מהלך כזה היה מכריח את התנועה לספק את ההוכחות לכך שהפסקת האש הינה יותר מאשר מהלך טקטי על ידי הפסקת הצגתם הפומבית, רכישתם, הברחתם, ייצורם ובחינתם של כלי נשק. בתמורה לכך ולהתחייבות של החמא"ס להסכיף עם הסדר שיושג על ידי מוסדות לאומיים יציגים והעם הפלסטיני, תצורף התנועה באופן מלא והוגן למוסדות הרש"פ. כחלק מהההליך הזה, יעצה קבוצת המשבר לאיחוד האירופי לשמור על קשרים ביטחוניים עם החמא"ס ובמידה שימלא אחר הדרישות להפסקת האש ויתחל בהתפרקות מנשקו להסיר אותו מרשימת ארגוני הטרור.

המלצות אלו זכו לרוב להתעלמות. הקהילה הבינלאומית סירבה לשאת ולתת עם החמא"ס בצורה יזומה ועקבית, והמצב החמיר. אין הפסקת אש מוסכמת, אין צעדי התפרקות ראשונים מנשק, ואין מחויבות של החמא"ס לציית להסדר מוסכם. הרש"פ והפת"ח נחלשו ואילו החמא"ס התחזק; האסלאמיסטים עומדים לקטוף את פירות ההשתלבות הפוליטית מבלי לתת למעשה דבר בתמורה.

כיום יש הזדמנות נוספת, ובהסתמך על התנהלותו של החמא"ס עד עתה, לפחות נראה שהתנועה האסלאמיסטית מביעה עניין. ההשתתפות בפוליטיקה כבר מיתנה מעט את התבטאויותיה. במהלך מסע הבחירות, היא הציגה הגיון פוליטי בריא ופרגמטיזם. ככלל, היא שמרה על הפסקת האש, למרות המשך ההתנקשויות הישראליות ומעצרים המוניים של חבריה. היא קבלה את העקרונות לפיהם אין איסור דתי על משא ומתן או דו-

אותו. החמא"ס צריך, למשל, להודיע על הפסקה מוחלטת של כל ההתקפות על מטרות אזרחיות ושישה חודשים לאחר כניסתה לתוקף של הפסקת אש כוללת להפסיק את רכישתם, ייצורם ובחינתם של כלי נשק ולהתחיל בהוצאתם משימוש של כלי הנשק שמאיימים ביותר על הפסקת האש, כמו רקטות, ולהסכים לאימות בינלאומי עצמאי של ההתליך. אם יינקטו צעדים שכאלה, האיחוד האירופי והמדינות החברות בו יסירו את החמא"ס מרשימת הארגונים המוקעים בשל פעילות טרור.

יש להציג גור גדול יותר באופק: דו-שיח נורמאלי עם האיחוד האירופי מרגע שיחדל החמא"ס מכל אלימות נגד אזרחים, יסיר את התנגדותו לפתרון של שתי מדינות ויודיע שיכבד הסדר פלסטיני-ישראלי שיאושר כאות על ידי המוסדות הלאומיים הפלסטיניים והעם הפלסטיני.³³⁷

וגם מקל אמין צריך להראות: אם יתברר שהחמא"ס הפר את הפסקת האש, ישעה האיחוד האירופי את הקשרים עם סיעתו בפרלמנט ועם נציגיו המקומיים; אם פוליטיקאים המקושרים לחמא"ס יהיו חלק מהממשלה, יושעו גם הסיוע לרש"פ והקשרים עמה.

לאור קשריה עם ישראל ואילווציה הפוליטיים הפנימיים, סביר להניח שווינגטון תנוע הרבה יותר לאט מהאיחוד האירופי בתהליך הזה. אך אם יזנח החמא"ס את האלימות נגד אזרחים ויקבל למעשה את פתרון שתי המדינות, וכמו כן, כחלק מהפסקת אש כוללת, יתחיל בהתפרקות מנשקו, צריכה ארה"ב לשקול את הסרתו מרשימת ארגוני הטרור שלה.

³³⁷ תוך הודאה שצעד כזה אינו עומד כרגע על הפרק, הסביר מנהיג בחמא"ס: "...אנו מעוניינים בדיאלוג עם מדיניות המערב. אבל איננו יכולים לעמוד בתנאים שהציבו לפני שנסדיר את עניינינו הלאומיים". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם מחמד עיזאל, שכם, ספטמבר 2005.

³³⁸ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם בכיר בפת"ח, הגדה המערבית, יוני 2005.

לאחר שנתיים ולאחר כמה ניסיונות כושלים, מאז כניסת השין פיין לאסיפת סטורמונט.

לא ניתן לשים קץ לאלימות רק על ידי השלטת סדר פלסטיני פנימי, מהסיבה הפשוטה שסיום העימות האלים תלוי ביישוב הסכסוך עם ישראל, סיום הכיבוש, ופתרון של שתי מדינות. אך המערכת הפוליטית הפלסטינית נמצאת על פרשת דרכים קריטית. כפועל יוצא של הבחירות, החמא"ס, הארגון הפוליטי המסודר ביותר במדינה, יחלוק בקרוב בשלטון עם הפת"ח, הארגון הגדול ביותר. או כפי שחסן יוסף, מנהיג בכיר של החמא"ס בגדה המערבית, הביע זאת: "אלה ימים רבי משמעות. והחמא"ס מהווה חלק מהמשוואה החדשה"³⁴³. הגיע הזמן שהרש"פ, ישראל והקהילה הבינלאומית יחשבו על שיטות מתוחכמות יותר, מגוונות יותר ויעילות יותר להתמודד עמה.

רבת עמון/בריסל, 18 בינואר 2006

קיום עם ישראל והסעיפים באמנה שלה הקוראים להחרבתה של ישראל אינם בלתי ניתנים לשינוי. בהצביעו על האירוניה שבדבר, העיר דיפלומט בריטי: "הקהילה הבינלאומית פועלת נגד הארגון שמתנהג יפה – חמא"ס – ותומכת בארגון שמתנהג לא יפה – פת"ח"³³⁹.

חמא"ס נשאר גם מושפע מדעת הקהל. מדוכני הדרשנים ועד לגלי האתר, הוא טען שההסכם מנובמבר 2005 לפתיחת הגבול ברפיח מהווה כניעה, מכיוון שהוא איפשר פיקוח אירופי ישיר ופיקוח ישראלי עקיף. אך משזכה ההסכם לתמיכה עממית בהיותו מעבר הגבול הראשון הנשלט על ידי פלסטינים, שינה החמא"ס את הטון ואפילו השתתף בטכס החתימה. כפי שציין כלכלן פלסטיני, "החמא"ס נהג בטיפשות רבה כשפרסם הצהרת התנגדות להסכם רפיח. זה הרגיו הרבה אנשים שהחלו לומר שהחמא"ס רוצה להשאיר אותנו לכודים בכלא. אנשים אינם יכולים לסבול שום מפלגה שמשאירה אותם מבודדים"³⁴⁰. בסופו של דבר, יצא החמא"ס נשכר, כשכמה מנהיגים גולים שלו ניצלו את ההזדמנות לחזור הביתה.

הנחה שגורמים חיצוניים יעשו את המוטל עליהם בתערובת של גזרים ומקלות, חלק מן המשקיפים משוכנעים שאסטרטגית השילוב יכולה לעבוד. "אתה צריך לפתות את החמא"ס להיכנס לתהליך הפוליטי, על מנת לבודד אותו ובסופו של דבר לפרק אותו מנשקו", אמר דיפלומט אירופי. "כפי שהאי.אר. איי הזמני אינו קיים עוד, כך גם לא תהיה זרוע צבאית של החמא"ס"³⁴¹. אפילו בקרב פקידים של ארה"ב ניתן לשמוע פתיחות גוברת למדיניות שנוקט עבאס. השרה רייס מצאה מקבילות לשין פיין :

ישנן לעתים תקופות מעבר שבהן יש לתת למשתתפים, במקרה הזה הפלסטינים, מרחב שבו יתחילו ליצור אמנה לאומית חדשה... למשל, *מסכם יום ששי הטוב* היתה טמונה ההבנה שלכשייכנס השין פיין לפוליטיקה... בסופו של דבר יתפרק האי.אר.איי מנשקו, ואולי, יש לקוות, התהליך הזה נמצא כעת בעיצומו.³⁴²

ללא ספק, לאסטרטגיה זו יש היסטוריה מעורבת באזור. עיראק חוותה פרץ של מיליציות מפלגתיות ואלימות לאחר שקבוצות מזוינות החלו ליטול חלק בתהליך הפוליטי, ואי היציבות התפשטה במהרה. כניסת החזבאללה לממשלת לבנון קדמה להתקפה הקשה ביותר שלו נגד ישראל מזה חמש שנים. אפילו בצפון אירלנד, האי.אר.איי החל להתפרק מנשקו רק

³³⁹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומט בריטי, ינואר 2006.

³⁴⁰ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם צלאח עבד אלשאפי, יועץ לבני העולמי, עזה, דצמבר 2005.

³⁴¹ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם דיפלומט של האיחוד האירופי, ירושלים, דצמבר 2005.

³⁴² רייס השיבה לשאלות באוניברסיטת פרינסטון, ב-30 בספטמבר 2005. תמליל המפגש מופיע בכתובת

<http://www.state.gov/secretary/rm/2005/54178.htm>.

נרמו שכשתעביר הממשלה החדשה את חוק המפלגות הפוליטיות שיחייב את רישומן של כל המפלגות החברות במועצה המחוקקת, אפשר יהיה להבחין בין החמא"ס לבין הגוש, שיהפוך למפלגה פוליטית נפרדת, בדומה ליחסים שבין השין פיין לאי.אר.איי. החמא"ס יוכל להסתמך על התקדים של מפלגת ההצלה האסלאמית, מפלגה פוליטית שנוסדה בשנת 1996 על מנת לבחון את אפשרות כניסתה של התנועה האסלאמיסטית למערכת הפוליטית. רוב חבריה הצטרפו מאז לחמא"ס. ראיון שערכה קבוצת המשבר עם ע'אזי חאמד, עתונאי אסלאמיסטי, עזה, נובמבר 2005. עתונאי המכסה את תנועת החמא"ס עבור היומון הפלסטיני אלאימס ציין ש"החמא"ס מתכנן לשמור על המנגנון החשאי שלו, אבל להקים גם זרוע פוליטית ציבורית. אם הם יעשו הפרדה פנימית בין התנועה החמושה לתנועה האזרחית, הם יהיו כמו השין פיין". ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חיליל שהין, רמאללה, נובמבר 2005.

³⁴³ ראיון שערכה קבוצת המשבר עם חסן יוסף, מנהיג חמא"ס, רמאללה, אוגוסט 2005.

APPENDIX A

MAP OF THE OCCUPIED TERRITORIES

MAP OF THE GAZA STRIP

<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gz.html>

MAP OF THE WEST BANK

<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/we.html>